

Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών
Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών
Νεότερη και Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία

Διπλωματική Εργασία

**Η πορνεία στη μεταπολεμική Ελλάδα (1945–1974): κρατική
πολιτική, μηχανισμοί ελέγχου και επιλεγμένες λογοτεχνικές και
κινηματογραφικές αναπαραστάσεις**

Μαρία – Θάλεια Αντωνίου

Επιβλέπων καθηγητής: Ανδρέας Μπουρούτης

Ιούνιος 2026

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία της φοιτήτριας («Αντωνίου Μαρίας - Θάλειας») που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης η συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας του συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του συγγραφέα/δημιουργού. Η συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.

**Η πορνεία στη μεταπολεμική Ελλάδα (1945–1974): κρατική
πολιτική, μηχανισμοί ελέγχου και επιλεγμένες λογοτεχνικές και
κινηματογραφικές αναπαραστάσεις**

Μαρία – Θάλεια Αντωνίου

Επιτροπή Κρίσης

Επιβλέπων Καθηγητής

Ανδρέας Μπουρούτης

Διδάσκων Ιστορίας, ΕΑΠ

Συν-Επιβλέπουσα Καθηγήτρια:

Ελευθερία Ζέη

Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Τμήματος Ιστορίας
και Αρχαιολογίας Πανεπιστημίου Κρήτης

Ευχαριστώ θερμά όλους τους καθηγητές του μεταπτυχιακού προγράμματος για την ξεχωριστή αυτή διαδρομή στη γνώση.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες στον επιβλέποντα καθηγητή μου, κύριο Α. Μπουρούτη για τις πολύτιμες συμβουλές του, την εμπιστοσύνη και ενθάρρυνση κατά τη διάρκεια της ερευνητικής μου προσπάθειας.

Στην οικογένειά μου.

Περιεχόμενα

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	6
ABSTRACT	7
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	8
ΜΕΡΟΣ Α΄	12
Ιστορική αναδρομή: Η νομοθετική ρύθμιση της πορνείας στο ελληνικό κράτος (1836 – 1940)	12
Α.1 Οι πρώτες ρυθμίσεις στο νεοσύστατο κράτος – Εκσυγχρονισμός, επιστήμη και κοινωνικός έλεγχος (1836 – 1920)	12
Α.2 Θεσμικό υπόβαθρο: Από τον Μεσοπόλεμο στη μεταξική αυστηροποίηση (1920 – 1940)	17
Α.3 Από την πειθαρχία στην επιβίωση: η πορνεία στη μεταξική και κατοχική Ελλάδα	22
ΜΕΡΟΣ Β΄	26
Η πορνεία στη μεταπολεμική Ελλάδα (1945–1974)	26
Β.1 Μεταπολεμική ηθική και διεθνής ρύθμιση της πορνείας	26
Β.2. Το ιδεολογικό και επιστημονικό κλίμα της μετεμφυλιακής Ελλάδας.	29
Β.3. Η τοποθέτηση της Ελλάδας σε σχέση με τις διεθνείς συνθήκες, το νομικό πλαίσιο και ο κρατικός έλεγχος των εκδιδόμενων γυναικών.	32
ΜΕΡΟΣ Γ΄	44
Αναπαραστάσεις της πορνείας στο μεταπολεμικό λογοτεχνικό διήγημα	44
Γ.1 Χατζής Δ. – Η ώρα της φυρονεριάς	44
Γ.1.α Υπόθεση και χαρακτήρες	45
Γ.1.β Πορνεία και επιβίωση.....	53
Γ.2 Τσιφόρος Ν. – Παραμύθι για καλές κυρίες	53
Γ.2.α Υπόθεση και χαρακτήρες - Η πορνεία στον κόσμο της πιάτσας	54
Γ.2.β Ένα σύστημα εκμετάλλευσης: πορνεία, σωματεμπορία και κρατικός έλεγχος.....	60
Δ΄ ΜΕΡΟΣ	62
Κινηματογραφικές αναπαραστάσεις της πορνείας	62
Δ.1 Ο Ελληνικός κινηματογράφος 1960 – 1974.	62
Δ.2 Η περίπτωση της ΛΟΛΑΣ του Ντίνου Δημόπουλου	65
Δ.3 Η περίπτωση της ΕΥΔΟΚΙΑΣ του Αλέξη Δαμιανού	75
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	83
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	86
Πρωτογενείς πηγές	86
Ελληνόγλωση βιβλιογραφία	88
Ξενόγλωση βιβλιογραφία	91

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα διπλωματική εργασία επιχειρεί να διερευνήσει το ζήτημα της πορνείας κατά τη μεταπολεμική περίοδο (1945–1974) στην Ελλάδα, εστιάζοντας στην κρατική διαχείριση του φαινομένου και αποτυπώνοντας επιμέρους πτυχές του μέσα από τη λογοτεχνία και τον κινηματογράφο. Ήδη από τη σύσταση του νεοελληνικού κράτους, η πορνεία συνδέθηκε άμεσα με το ζήτημα των αφροδίσιων νοσημάτων και γρήγορα αναδείχθηκε σε μείζον υγειονομικό αλλά και κοινωνικό πρόβλημα. Ειδικά κατά τη μεταπολεμική περίοδο, η μελέτη των διεθνών συμβάσεων και των σχετικών εγχώριων νομοθετικών ρυθμίσεων αναδεικνύει τόσο την αδυναμία ή και την απροθυμία των δημόσιων αρχών να διαμορφώσουν μια πολιτική στοιχειώδους προστασίας και σεβασμού των εκδιδόμενων γυναικών και των δικαιωμάτων τους, όσο και τις κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες που οδήγησαν στην αντιμετώπιση της πορνείας ως ζητήματος δημόσιας τάξης, υγειονομικού κινδύνου και κοινωνικής ηθικής. Η ανάλυση των λογοτεχνικών διηγημάτων *Η ώρα της φυρονεριάς* του Δ. Χατζή και *Παραμύθι για καλές κυρίες* του Ν. Τσιφόρου, καθώς και των κινηματογραφικών ταινιών *Λόλα* του Ν. Δημόπουλου και *Ευδοκία* του Α. Δαμιανού, επιχειρεί να αποτυπώσει μέσω των δημιουργών του τον ψυχικό κόσμο των εκδιδόμενων γυναικών, αναδεικνύοντας τον κοινωνικό αποκλεισμό, την εκμετάλλευση και τα αδιέξοδα μιας ζωής εγκλωβισμένης ανάμεσα στη φτώχεια, το κοινωνικό στίγμα και την αδυναμία διαφυγής.

Λέξεις – κλειδιά

Πορνεία, αφροδίσια νοσήματα, διακανονιστικό σύστημα, αστυνομικός έλεγχος, σωματεμπορία, στιγματισμός.

ABSTRACT

This present master's thesis seeks to investigate the issue of prostitution in postwar Greece (1945–1974), focusing on the state management of the phenomenon while also examining selected aspects of it through literature and cinema. From the establishment of the modern Greek state, prostitution became closely associated with venereal diseases and was soon identified as a major public health and social problem. Particularly during the postwar period, the study of international conventions and the relevant domestic legislative framework highlights both the inability — or unwillingness — of public authorities to formulate a policy of even basic protection and respect for prostituted women and their rights, as well as the social and political conditions that led to prostitution being treated as an issue of public order, health risk, and social morality.

The analysis of the literary short stories *The Hour of Fyroneria* by Dimitris Hatzis and *A Fairytale for Good Ladies* by Nikos Tsiforos, as well as the films *Lola* by Dinos Dimopoulos and *Evdokia* by Alexis Damianos, attempts though these works to penetrate the psychological world of prostituted women, highlighting the social exclusion, exploitation, and dead ends of a life trapped between poverty, social stigma, and the impossibility of escape.

Keywords

Prostitution, venereal diseases, regulatory system, police surveillance, trafficking, stigmatization.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ιστορία της πορνείας στη νεότερη Ελλάδα δεν αποτέλεσε εξαρχής ιδιαίτερο αντικείμενο ιστορικής διερεύνησης. Η συστηματική ενασχόληση με το φαινόμενο εμφανίστηκε σχετικά καθυστερημένα, όχι μόνο εξαιτίας της μακρόχρονης υποτίμησης ενός ζητήματος που θεωρήθηκε περιθωριακό σε σχέση πάντα με άλλα πεδία προτεραιότητας της ελληνικής και διεθνούς ιστοριογραφίας, αλλά και εξαιτίας της ίδιας της κοινωνικής θέσης των υποκειμένων που το συγκροτούσαν.¹ Σε μια κοινωνία, όπου η γυναίκα επί αιώνες παρέμενε στο περιθώριο της ιστορικής αφήγησης, η ζωή των εκδιδόμενων γυναικών ήταν ακόμη περισσότερο «αθέατη».

Η πορνεία συνδέθηκε άρρηκτα με τη σεξουαλικότητα, τις έμφυλες ανισότητες και την οικονομική εκμετάλλευση, ενώ η επικράτηση πατριαρχικών αντιλήψεων συνέβαλε στη διατήρηση της αορατότητας της γυναίκας, πόσω μάλλον της πόρνης. Οι συνθήκες αυτές, σε συνδυασμό με τη μονομέρεια των διαθέσιμων πηγών (διοικητικών, αστυνομικών και ιατρικών)² δυσχέραναν την ανάδειξη της πραγματικής ζωής των εκδιδόμενων γυναικών και καθυστέρησαν την ένταξη του φαινομένου σε ευρύτερες κοινωνικές και ιστορικές αναλύσεις.

Ωστόσο, στην περίπτωση της ελληνικής ιστοριογραφίας, η σχετική απουσία συστηματικής ιστορικής έρευνας γύρω από την πορνεία³ δεν θα μπορούσε να αποδοθεί αποκλειστικά σε κοινωνικά ταμπού ή σε μια γενικευμένη ακαδημαϊκή απροθυμία. Η μεταπολεμική ελληνική πραγματικότητα διαμορφώθηκε μέσα σε ένα πλαίσιο έντονου πολιτικού ελέγχου, αντικομμουνιστικής επιτήρησης και κρατικής αυταρχικότητας, το οποίο περιόριζε συστηματικά τα περιθώρια κριτικού λόγου. Το μετεμφυλιακό κράτος, σε συνδυασμό με παρακρατικούς μηχανισμούς και αργότερα, η δικτατορία παρήγαγαν ένα περιβάλλον όπου η ενασχόληση με «ευαίσθητα» κοινωνικά θέματα και ιδίως με θέματα που αφορούσαν τη

¹ Γρηγόρης Λαζός, (2010), *Πορνεία και διεθνική σωματεμπορία στη σύγχρονη Ελλάδα. Η εκδιδόμενη*, εκδόσεις Καστανιώτη, Τρίτη έκδοση, Αθήνα, σ. 55-56.

² Καλλιόπη Μαρία Αμπατζή (2004). *Ποτό για παρέα: έμφυλες σχέσεις, σώμα και συναίσθημα στη σεξουαλική εργασία*. (Διδακτορική Διατριβή), Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Σχολή Κοινωνικών Επιστημών. Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Ιστορίας, σ. 44 – 45.

³ Δήμητρα Βασιλειάδου – Γλύκη Γκότση .(2020). Κοιτάζοντας πιο κοντά τη σεξουαλικότητα στην εγχώρια έρευνα και βιβλιογραφία. Στο Δ. Βασιλειάδου. – Γ. Γκότση (Επιμ.). *Ιστορίες για τη σεξουαλικότητα*, σ.24 -34.

σεξουαλικότητα, την περιθωριοποίηση και την κρατική καταστολή, καθίστατο εξαιρετικά δύσκολη.⁴

Από την άλλη, η ευρύτερη κοινωνική νοοτροπία της ελληνικής κοινωνίας, η οποία διαχρονικά διαπνέεται από έναν λανθάνοντα συντηρητισμό, παρά τις επιμέρους προσπάθειες υπέρβασης κοινωνικών και ηθικών στεγανών δεν ευνόησε την ανάπτυξη μιας ολοκληρωμένης και κριτικής ιστορικής προσέγγισης του φαινομένου. Ως αποτέλεσμα, η πορνεία άργησε να αντιμετωπιστεί ως ένα κοινωνικό και ιστορικό φαινόμενο με βαθιές δομικές ρίζες, αλλά ως ένα αντικείμενο που διασταυρωνόταν με την κρατική ηθική, την αστυνομική επιτήρηση και τη δημόσια τάξη.

Η διαχρονική παρουσία και η συνεχής μεταμόρφωση της πορνείας, η οποία εμφανίζεται σε ποικίλες μορφές και κοινωνικά συμφραζόμενα καθιστούν σαφές ότι πρόκειται για ένα φαινόμενο στενά συνδεδεμένο με ευρύτερες κοινωνικές και οικονομικές διεργασίες. Η φτώχεια, η κοινωνική ανισότητα, οι πόλεμοι, οι βίαιες μετακινήσεις πληθυσμών, αλλά και οι συνθήκες που παρήγαγε και εξακολουθεί να παράγει η καπιταλιστική οικονομία και η καταναλωτική κουλτούρα, συνιστούν βασικούς παράγοντες που ευνοούν μέχρι και σήμερα την αναπαραγωγή του φαινομένου.

Υπό αυτό το πρίσμα, η πορνεία δεν θα μπορούσε να ιδωθεί απλουστευτικά ως κατεξοχήν «κοινωνικό πρόβλημα». Μετατρέπεται σε πρόβλημα από τη στιγμή που συνοδεύεται από κακοποίηση, εκμετάλλευση και στέρηση δικαιωμάτων των ίδιων των ανθρώπων που εμπλέκονται σε αυτήν. Ως εκ τούτου, η ιστορική μελέτη της πορνείας οφείλει να αντιμετωπίζεται με προσοχή και σοβαρότητα, όχι μόνο ως αντικείμενο ελέγχου και κρατικής πολιτικής, αλλά πρωτίστως ως πεδίο όπου διακυβεύονται θεμελιώδη ζητήματα ανθρωπίνης ζωής και αξιοπρέπειας.

Η παρούσα διπλωματική εργασία, λειτουργώντας ως μια συμπληρωματική μελέτη και αποτελώντας μια προσπάθεια να εισχωρήσει σε έναν κόσμο αθέατο από τον υπόλοιπο κοινωνικό περίγυρο και στιγματισμένο μέχρι σήμερα, από τον κρατικό λόγο φιλοδοξεί να συμβάλει στην επίσημη ιστορική μελέτη εστιάζοντας στη μεταπολεμική, μετεμφυλιακή, ελληνική πραγματικότητα (1945 – 1974).

⁴ Αντώνης Λιακός. (2024), *Ο ελληνικός 20^{ος} αιώνας*, Αθήνα, Εκδόσεις Πόλις, σ. 372 – 401.

Λαμβάνοντας υπόψη το ιστορικό, πολιτικό και κοινωνικό πλαίσιο καθώς και τις διεθνείς εξελίξεις και κατευθυντήριες γραμμές, ιδιαίτερα εκείνων που διαμορφώθηκαν από τους επίσημους μεταπολεμικούς οργανισμούς, η εργασία στο πρώτο μέρος της, παρακολουθεί τις διεθνείς πρακτικές αλλά και τις εγχώριες πρωτοβουλίες της κρατικής εξουσίας σχετικά με τον έλεγχο της πορνείας. Στόχος της είναι καταρχάς, να αναδείξει τις ισχύουσες νομοθετικές ρυθμίσεις, στα πλαίσια της ποινικής αντιμετώπισης της πορνείας από το ελληνικό κράτος, αναλύοντας το κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο μέσα στο οποίο διαμορφώθηκαν οι σχετικές πολιτικές πρακτικές.

Βέβαια, οι πολιτικές αυτές, δικαιολογήθηκαν όχι μόνο εξαιτίας του υπαρκτού κινδύνου εξάπλωσης αφροδισίων νοσημάτων, αλλά και από την επίκληση μιας διαρκούς αιωρούμενης, ενίοτε υπονοούμενης απειλής κατάρρευσης της «ηθικής» και της κοινωνικής συνοχής ενός ήδη καθημαγμένου κράτους. Η πορνεία, λοιπόν αντιμετωπίστηκε, όπως μάλλον της «άξιζε», (μέσα στη συγκεκριμένη ιδεολογική και ιστορική συγκυρία), ευκαιριακά, αποσπασματικά, υποκριτικά και κατά την ελληνική κυρίαρχη νοοτροπία, «κατά το δοκούν».

Στο δεύτερο μέρος της εργασίας επιχειρείται η αποτύπωση της ιστορικής πραγματικότητας μέσα από επιλεγμένες λογοτεχνικές και κινηματογραφικές αναπαραστάσεις. Σε αντίθεση με τις θεσμικές και νομικές προσεγγίσεις που θα εξεταστούν στο προηγούμενο κεφάλαιο, οι πολιτισμικές αυτές μορφές έκφρασης εστιάζουν στις ψυχικές διαστάσεις και τις κοινωνικές συνέπειες του φαινομένου. Ιδιαίτερα σε μια εποχή, όπου η οικονομική εξαθλίωση, οι κοινωνικές ανισότητες και η έντονη επίκληση στην ηθική διαμόρφωναν σε σημαντικό βαθμό τις ζωές ιδίως των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων, η πορνεία αποτελούσε αναγκαστική συνθήκη επιβίωσης, άρρηκτα συνδεδεμένη με την κοινωνική και οικονομική πραγματικότητα της εποχής.

Μέσα από τους λογοτεχνικούς και κινηματογραφικούς χαρακτήρες των διηγημάτων «Η ώρα της φυρονεριάς» του Δ. Χατζή και «Το παραμύθι για καλές κυρίες» του Ν. Τσιφόρου, καθώς και των ταινιών της «Λόλας» του Ν. Δημόπουλου (1964) και της «Ευδοκίας», του Α. Δαμιανού (1971) θα αναδειχθούν οι αθέατες όψεις του φαινομένου: ο κοινωνικός στιγματισμός, η περιθωριοποίηση, η εμπορευματοποίηση του γυναικείου σώματος, ο χώρος του λιμανιού και του υποκόσμου, η σύγκρουση με το ηθικοκοινωνικό κατεστημένο, η ήττα και η διάψευση του ονείρου για μια «κανονική» ζωή, όπως και οι ποικίλες μορφές ελέγχου τόσο από το κράτος, όσο και από τα εκάστοτε δίκτυα σωματεμπορίας.

Με τον τρόπο αυτό, η εργασία επιχειρεί μια πολυδιάστατη προσέγγιση της πορνείας στη μεταπολεμική Ελλάδα, αναδεικνύοντας μια σκληρή κοινωνική πραγματικότητα που άφηνε τις εκδιδόμενες γυναίκες εκτεθειμένες σε κάθε μορφή εκμετάλλευσης, χωρίς ουσιαστική προστασία των ατομικών, κοινωνικών και πολιτικών τους δικαιωμάτων, υπό την ανοχή και τον έλεγχο του ίδιου του κράτους.

ΜΕΡΟΣ Α΄

Ιστορική αναδρομή: Η νομοθετική ρύθμιση της πορνείας στο ελληνικό κράτος (1836 – 1940)

Α.1 Οι πρώτες ρυθμίσεις στο νεοσύστατο κράτος – Εκσυγχρονισμός, επιστήμη και κοινωνικός έλεγχος (1836 – 1920)

Η σημασία των αφροδισίων νοσημάτων για τη διερεύνηση των κρατικών πολιτικών που υιοθετήθηκαν τον 19^ο αιώνα απέναντι στην πορνεία υπήρξε καθοριστική. Η ανάδειξή τους σε ζήτημα μείζονος κοινωνικού και υγειονομικού ενδιαφέροντος, όχι μόνο για την ελληνική επικράτεια αλλά και για τις ευρωπαϊκές χώρες αποτέλεσε σημαντική αφετηρία για τη θεσμοθέτηση μηχανισμών κρατικής παρέμβασης. Η σύνδεση των αφροδισίων νοσημάτων και ιδίως της σύφιλης στο κοινωνικό φαντασιακό με την αμαρτία, την τιμωρία και την απειλή από τις «επικίνδυνες τάξεις» ή το γυναικείο φύλο, μετέτρεψε την ασθένεια σε πεδίο προβολής συλλογικών φόβων και κοινωνικών αναπαραστάσεων.⁵ Η εκδιδόμενη γυναίκα βρέθηκε στο επίκεντρο του δημόσιου λόγου, θεραπευτικών πρακτικών και αστυνομικού ελέγχου, ενώ μέσα από νομοθετικές ρυθμίσεις που συγκροτήθηκαν για την αντιμετώπιση των μολυσματικών ασθενειών, διατυπώθηκαν αντιλήψεις για τη γυναικεία σεξουαλικότητα, τη δημόσια υγεία και την ανάγκη διαφύλαξης της «ηθικής τάξης».

Το ελληνικό κράτος, ήδη από την οθωνική περίοδο, είχε υιοθετήσει πρακτικές ρύθμισης της πορνείας επικαλούμενο την υγειονομική προστασία. Το βασιλικό διάταγμα του 1836 «περί του εμποδισμού της μεταδόσεως των μολυσματικών (κολλητικών) αρρωστιών»⁶ εισήγαγε μηχανισμούς ιατρικής παρακολούθησης και αστυνομικής εποπτείας των «κοινών γυναικών», αποσκοπώντας στον έλεγχο των γυναικείων σωμάτων ως φορέων μεταδόσεως των ασθενειών και επομένως, κοινωνικού κινδύνου. Συγκεκριμένα, προβλεπόταν, η υποχρεωτική και συστηματική, ιατρική εξέταση, καθώς και ο υποχρεωτικός εγκλεισμός τους σε άσυλα σε

⁵Βασιλική Θεοδώρου – Χρήστος Λούκος, «Οικεία βουλήσει και καθ' υπόδειξιν προσελθούσες», στο Δήμητρα Βασιλειάδου – Γλαύκη Γκότση (επιμ.), *Ιστορίες για τη σεξουαλικότητα*, Αθήνα 2020, σ. 37 – 39.

⁶Διάταγμα περί εμποδισμού της μεταδόσεως των μολυσματικών (κολλητικών) αρρωστιών, *ΦΕΚ* 83/Α, 31 Δεκεμβρίου 18.

περίπτωση ασθένειας, ενώ οι ανίατες περιπτώσεις μεταφέρονταν σε φιλανθρωπικά ιδρύματα. Επιβαλλόταν μάλιστα, και στις ένοπλες, εγχώριες και ξένες, δυνάμεις να υποβάλλονται και αυτές σε συνεχείς εξετάσεις, απαγορεύοντας την πρόσβαση των ασθενών «εις τα χαμαιτυπεία». Ιδιαίτερα αποκαλυπτικές της υγειονομικής λογικής του διατάγματος ήταν οι ρυθμίσεις για τον καθαρισμό ενδυμάτων και στρωμάτων θανόντων από αφροδίσια νοσήματα, ώστε να επαναχρησιμοποιηθούν.

Τα νομοθετικά αυτά μέτρα που δεν καταργούσαν, αλλά ρύθμιζαν την πορνεία βάσει των υγειονομικών αρχών, απέκτησαν νέο ρόλο προς τα τέλη του 19ου αιώνα, σε μια περίοδο κατά την οποία οι επαναστάσεις του 1848 και η Παρισινή Κομμούνα του 1871, ενίσχυσαν τον φόβο της αστικής τάξης για κοινωνική αποσταθεροποίηση συμβάλλοντας στη διαμόρφωση της αντίληψης πως τα λαϊκά στρώματα εντάσσονταν στις «επικίνδυνες τάξεις». Με βάση αυτές τις αντιλήψεις, οι υφιστάμενοι μηχανισμοί ρύθμισης της πορνείας αξιοποιήθηκαν συστηματικότερα, με άλλη μορφή και στόχο, προκειμένου να εδραιώσουν την αστική κυριαρχία.⁷

Σε εκείνη τη συγκυρία ακριβώς, η επιστήμη του 19ου αιώνα (ψυχιατρική, εγκληματολογία, ιατροδικαστική) χρησιμοποιήθηκε για να νομιμοποιήσει θεωρίες «εκφυλισμού» και «εγγενούς εγκληματικότητας», όπως εκείνες του ιατρού και εγκληματολόγου Cesare Lombroso (1893), οι οποίες απέδιδαν παθολογικά χαρακτηριστικά στα κατώτερα κοινωνικά στρώματα, στις πόρνες και στους «σεξουαλικά παρεκκλίνοντες». Η «κοινή» γυναίκα συνδέθηκε με χαρακτηριστικά όπως της υπέρμετρης σεξουαλικότητας και ηθικής παρέκκλισης ενώ παρουσιάστηκε ως αποκλειστικός φορέας των αφροδισίων νοσημάτων και άρα της κοινωνικής αποσταθεροποίησης.⁸

Οι αντιλήψεις αυτές μεταφέρθηκαν και στην Ελλάδα μέσω Ελλήνων ψυχιάτρων, συμβάλλοντας στη διαμόρφωση ενός κρατικού λόγου που διέκρινε τους πολίτες σε κατηγορίες κανονικότητας και παρέκκλισης. Η πόρνη πλέον, αντιμετωπιζόταν ως φορέας εγκληματικής ανηθικότητας και κοινωνικής απειλής νομιμοποιώντας έτσι, την αυθαίρετη κρατική παρέμβαση και την περιστολή των δικαιωμάτων των γυναικών.⁹ Ιδιαίτερος έλεγχος

⁷Δήμητρα Τζανάκη (2020), Η «ψυχική ασθένεια» της «κοινής γυναίκας/ζώης»: Ο αστικός βιοιατρικός λόγος στην υπεράσπιση του καπιταλισμού, *φεμινιστιά/feministiqa*, τχ.3,σ.1-2. Ανακτήθηκε από:<https://feministiqa.net/physiki-astheneia-tis-koinis-gynaikas>.

⁸Στο ίδιο.

⁹Στο ίδιο.

ασκήθηκε στις γυναίκες των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων, κυρίως υπηρετριών και μεταναστριών, οι οποίες θεωρούνταν πιο ευάλωτες στην «ηθική παρέκκλιση», ενισχύοντας έτσι την ανάγκη συστηματικού ελέγχου και ρύθμισης της γυναικείας σεξουαλικότητας.¹⁰

Αξίζει ωστόσο, να επισημανθεί ότι η εντατικοποίηση των μηχανισμών κρατικού ελέγχου γύρω από τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα συνέπεσε ιστορικά με την εμφάνιση του εργατικού κινήματος και τις πρώτες οργανωμένες κινητοποιήσεις των τελευταίων δεκαετιών του 19^{ου} αιώνα (απεργίες του 1871, του 1879, του 1882, οι διαδοχικές του Λαυρίου το, 1883, 1887, 1896, 1906). Οι απεργίες, οι κοινωνικές εντάσεις και η ευρύτερη αστικοποίηση ενίσχυσαν τους φόβους κοινωνικής αποσταθεροποίησης, οδηγώντας το κράτος στην υιοθέτηση πρακτικών πειθαρχικών ελέγχου και καταστολής ενδεχόμενης ανυπακοής με τη ρύθμιση της ζωής των κατώτερων, «επικίνδυνων» τάξεων.¹¹

Ήδη από τη δεκαετία του 1870, καθιερώθηκαν βιβλιάρια υγείας για εργάτριες, υπηρέτριες και πόρνες, ενώ η αστυνομία εφάρμοζε αυστηρές ποινές σε άεργους και «υπόπτους», επιδιώκοντας την πειθάρχησή τους μέσω της εργασίας. Στην ίδια λογική κοινωνικού ελέγχου εντάχθηκαν και τα φιλανθρωπικά ιδρύματα και τα άσυλα, τα οποία δε λειτουργούσαν μόνο ως δομές πρόνοιας, αλλά και ως μηχανισμοί πρόληψης της παραβατικότητας των κατώτερων στρωμάτων, στα οποία συγκαταλέγονταν και οι εκδιδόμενες γυναίκες.¹²

Μέσα σε αυτό το κλίμα εντάχθηκε το πρώτο ιστορικά σύστημα διευθέτησης της πορνείας, το διακανονιστικό (réglementarisme). Επρόκειτο για ένα σύστημα γαλλικής προέλευσης, το οποίο οδήγησε στη συγκρότηση μιας κατηγορίας περιθωριακών γυναικών, οι οποίες αποκλείονταν χωρικά και κοινωνικά. Ο αποκλεισμός αυτός αντιμετώπιζε την «κοινή γυναίκα» ως ένα άτομο ριζικά διαφορετικό από το σύνολο των «έντιμων» γυναικών, φτάνοντας σε σημείο να αμφισβητείται ακόμη και η ανθρώπινη υπόστασή της. Η στέρηση μάλιστα, βασικών ατομικών δικαιωμάτων παρουσιαζόταν ως θεμιτή και αναγκαία.¹³

Κεντρική αρχή του συστήματος υπήρξε η δημιουργία ενός «κλειστού κυκλώματος», το οποίο έπρεπε να παραμένει αθέατο για τα παιδιά, τις νεαρές κοπέλες και τις «τίμιες» γυναίκες. Το

¹⁰Hantzaroula Pothiti, "Prostitution in Athens", Chaumont, J.-M., Rodriguez Garcia, M., Servais, P (eds.), *Trafficking in Women 1924-1926: The Paul Kinsie Reports for the League of Nations*, United Nations Publications, Geneva 2017, σ.20 – 21.

¹¹Στο ίδιο.

¹²Δήμητρα Τζανάκη, (2021) *Υγεία, Καύλα, Επανάσταση*, Αθήνα, εκδόσεις Ασίνη, σ.170 -171.

¹³Αγγέλικα Ψαρρά-Ίντα Φλωρεντίν, (1980), *Πορνεία: συστήματα ρύθμισης και καταστολής, Σκούπα για το γυναικείο ζήτημα*, τ.χ.4, 18 – 27, σελ 20.

κύκλωμα αυτό στηριζόταν κυρίως, στον αυστηρό χωρικό περιορισμό της πορνείας εντός συγκεκριμένων χώρων, όπως οι οίκοι ανοχής, ενώ στην ακραία του εκδοχή εκφραζόταν με τη συγκρότηση ολόκληρων συνοικιών, όπως ήταν η δημιουργία των Βούρλων, στον Πειραιά, το 1875. Στην πραγματικότητα, οι μόνες συναναστροφές των εκδιδόμενων γυναικών περιορίζονταν σχεδόν αποκλειστικά στους φορείς ελέγχου, όπως οι αστυνομικοί και οι ιατροί, γεγονός που ενίσχυε τον απομονωτικό χαρακτήρα του συστήματος. Ο τοπικός αυτός περιορισμός αποσκοπούσε στον πλήρη έλεγχο των εξωσυζυγικών σεξουαλικών δραστηριοτήτων, επιχειρώντας να τις περιορίσει εντός αυστηρά καθορισμένων ορίων και να αποτρέψει την ορατότητά τους στον δημόσιο χώρο, μακριά από τα βλέμματα των «ανύποπτων» πολιτών.¹⁴

Παράλληλα, ακόμη και η οικιακή εργασία εντάχθηκε στις αστυνομικές ρυθμίσεις, καθώς υπηρέτριες που διατηρούσαν επαφές με το χώρο της πορνείας, αποκλείονταν από την εργασία τους ή καταγράφονταν ως εκδιδόμενες.¹⁵ Τέλος, νομοθετικές παρεμβάσεις, όπως το διάταγμα του 1894, διέυρυναν τον ορισμό της πόρνης, χαρακτηρίζοντας οποιαδήποτε γυναίκα πόρνη που μετέβαινε σε επιλήψιμους χώρους, όπως τα ξενοδοχεία ή υπονοώντας πως οι θεατρίνες, οι ηθοποιοί ή ακόμα και οι εργαζόμενες σε καφεενεία και ζυθοπωλεία ήταν πόρνες, ενισχύοντας έτσι τη διαδικασία συστηματικής καταγραφής, απομόνωσης και κοινωνικού στιγματισμού.¹⁶

Κατ' αυτόν τον τρόπο, από τα μισά του 19^{ου} αιώνα έως τα μισά του 20^{ου}, εδραιώθηκε μια νεωτερική εκδήλωση ελέγχου της σεξουαλικότητας,¹⁷ όπου το κράτος δεν περιοριζόταν στην αποκλειστική αντιμετώπιση της νόσου, αλλά επιδίωκε τη ρύθμιση της σεξουαλικής συμπεριφοράς των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων και τη συμμόρφωσή τους σε αποδεκτά πρότυπα, εντάσσοντας την πορνεία σε ένα πρόγραμμα εξοστρακισμού και κοινωνικής καταδίωξης. Η σύνδεσή της άλλωστε, με την εγκληματικότητα και τη διαφθορά, η υστερία με τα αφροδίσια, το άγχος για τη δημόσια υγεία και τη διαφύλαξη της ηθικής

¹⁴ Στο ίδιο, σ. 20 – 21.

¹⁵ Hantzaroula, Prostitution, σ. 23.

¹⁶ Τζάνακη, *ό.π.* Η «ψυχική ασθένεια» της «κοινής γυναίκας/ζωής», σ.3

¹⁷ Μ.Φουκώ, *Ιστορία της σεξουαλικότητας, τόμος 1^{ος}. Η δίψα της γνώσης*, (1978) μτφρ. Γκ. Ροζάκη, (Ράππα.), σ. 167 - 176 . Ο Μισέλ Φουκώ είχε θέσει έναν πλούσιο προβληματισμό σχετικά με το πώς η βιοεξουσία αναλαμβάνει να «διαχειρίζεται τη ζωή, να τη μεγαλώνει, να την πολλαπλασιάζει, να ασκεί πάνω της ακριβείς ελέγχους και συνολικές ρυθμίσεις», που εκκινούσαν όχι από τη διαχείριση της νόσου, αλλά από τη διαχείριση της ηθικής πειθαρχησης του υποκειμένου στους ηθικούς κανόνες της αστικής τάξης..

αποτελέσαν βασικούς λόγους ώστε να θεωρηθεί την εποχή εκείνη, μάστιγα της κοινωνίας και να αντιμετωπιστεί ως ο βασικός φορέας των δεινών της.¹⁸

¹⁸ Ψαρρά– Φλωρεντίν, *ό.π.*, σ.19 και Λ. Παπαστεφανάκη (2005). Θωμάς Δρίκος, Η πορνεία στην Ερμούπολη το 19ο αιώνα (1820-1900), *Μνήμων*, 27, σ.318–324. <https://doi.org/10.12681/mnimon.827>.

Α.2 Θεσμικό υπόβαθρο: Από τον Μεσοπόλεμο στη μεταξική αυστηροποίηση (1920 – 1940)

Την περίοδο του Μεσοπολέμου, η αντίληψη της υγειονομικής και ηθικής αναδιαμόρφωσης της κοινωνίας διευρύνθηκε και πλέον η διαχείριση της πορνείας στην Ελλάδα, εντάχτηκε σε ένα ευρύτερο πλαίσιο «κοινωνικής υγιεινής».¹⁹ Η ίδρυση άλλωστε κρατικών θεσμών υγείας σε ευρωπαϊκό επίπεδο (ιδιαίτερα μετά Α' Παγκόσμιο Πόλεμο), όπως τα υπουργεία Υγείας στη Βρετανία (1919) και στη Γαλλία (1920), αποτύπωναν τη γενικότερη στροφή των κρατών προς μια συστηματικότερη διαχείριση της δημόσιας υγείας. Στην Ελλάδα, η θεσμοθέτηση αυθύπαρκτου Υπουργείου Υγείας το 1914, η δημιουργία μηχανισμών όπως η Αστυνομία Πόλεων (1920) και η αναδιοργάνωση του Τμήματος Ηθών (1926)²⁰ αποκάλυψαν μια ευρύτερη προσπάθεια διοικητικού εκσυγχρονισμού και ενίσχυσης της κρατικής επιτήρησης.

Η εκδιδόμενη γυναίκα τοποθετήθηκε στο επίκεντρο του δημόσιου λόγου, καθώς η «άσεμνος» αυτή ύπαρξη, συνδέθηκε με την έξαρση της σύφιλης και των λοιπών αφροδίσιων νοσημάτων, επιφορτιζόμενη ταυτόχρονα με το βάρος μιας ευρύτερης κοινωνικής και ηθικής απειλής. Το διακανονιστικό σύστημα ωστόσο, δεχόταν ήδη από τις αρχές του αιώνα, σφοδρή κριτική από τους υπέρμαχους του καταργητισμού (abolitionism), οι οποίοι αμφισβητούσαν την αποτελεσματικότητά του στη δημόσια υγεία, καταγγέλλοντας την άνιση στοχοποίηση των γυναικών και τη θεσμοθετημένη ανοχή της ανδρικής ευθύνης.²¹

Η ελληνική πραγματικότητα ωστόσο, κατά τον Μεσοπόλεμο, ιδιαίτερα μετά από μια περίοδο διαρκών πολέμων (Βαλκανικοί, Α' Παγκόσμιος Πόλεμος,) αλλά και λίγο αργότερα, με τη Μικρασιατική Καταστροφή και την άφιξη και εγκατάσταση των προσφύγων υπήρξε βαθιά κλονισμένη, καθώς οι πολεμικές αυτές εμπειρίες άφησαν πίσω τους ένα τόπο σημαδεμένο από τη φτώχεια, την ανεργία, την πείνα, τη γενικευμένη εξαθλίωση. Η άφιξη και εγκατάσταση των προσφύγων επιδείνωσε περαιτέρω τις ήδη εύθραυστες κοινωνικές ισορροπίες ιδιαίτερα στα μεγάλα αστικά κέντρα και λιμάνια, όπως ο Πειραιάς. Το γεγονός ότι οι προσφυγικοί συνοικισμοί αναπτύχθηκαν σε άμεση γειτνίαση με οργανωμένα πορνεία, όπως τα Βούρλα, επανέφερε στο προσκήνιο ζητήματα δημόσιας αιδούς, υγειονομικής

¹⁹ Ένας όρος ανάλογος με την κοινωνική ηθική – με χαρακτηριστικό γνώρισμα ότι και οι δύο έννοιες προσπαθούσαν να οικειοποιηθούν τη σφαίρα της επιστήμης με στόχο τον ηθικό σωφρονισμό των κατώτερων στρωμάτων βλ. Δήμητρα Τζανάκη (2018). Πορνεία και «ανελευθερία» στον Μεσοπόλεμο. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 150 (150), σ.120 -122. doi:<http://dx.doi.org/10.12681/grsr.17962>

²⁰ Βασιλειάδου – Γκότση., ό.π. σ.51.

²¹ Στο ίδιο.,σ. 50 – 51

ασφάλειας και κοινωνικής τάξης, εντείνοντας τις ανησυχίες των κατοίκων. Η συνύπαρξη προσφυγικών πληθυσμών και εκδιδόμενων γυναικών προσέλαβε έτσι διαστάσεις όχι μόνο χωροταξικές, αλλά και ευρύτερα κοινωνικοπολιτικές, καθώς η πορνεία άρχισε να αντιμετωπίζεται ως παράγοντας κοινωνικής αποσταθεροποίησης σε ήδη επιβαρυνμένες αστικές ζώνες.²²

Παράλληλα, η διαμόρφωση μιας εργατικής τάξης, η έντονη εσωτερική μετανάστευση, και η ασταθής, εποχική φύση σε πολλές περιπτώσεις της εργασίας δημιούργησαν συνθήκες εκτεταμένης φτώχειας και επισφάλειας, ιδιαίτερα για τις γυναίκες. Έτσι, η πορνεία εμφανίστηκε ως στρατηγική επιβίωσης και συμπλήρωσης εισοδήματος για γυναίκες που κινούνταν μεταξύ οικιακής εργασίας, βιομηχανικής απασχόλησης και ανεργίας.²³

Μέσα σε αυτό το περιβάλλον, ο νόμος 3032/1922 «περί των μέτρων προς καταπολέμηση των αφροδισίων νοσημάτων ως και περί ασέμων γυναικών», - ο οποίος αποτέλεσε και την κύρια νομοθετική διάταξη που ίσχυσε μέχρι την Κατοχή και την πρώτη μεταπολεμική περίοδο, θεσμοθέτησε επίσημα, το διακανονιστικό σύστημα. Η αντιμετώπιση των αφροδισίων ανατέθηκε σε τριμελείς επιτροπές που έφεραν την ονομασία «Επιτροπή για την καταπολέμηση των αφροδισίων νόσων», με τη συμμετοχή του νομάρχη και εκπρόσωπων των υγειονομικών και αστυνομικών αρχών με κύριο μέλημά τους τον έλεγχο των κοινών γυναικών, αλλά όχι και των ανδρών. Αυτές είχαν την αρμοδιότητα να χαρακτηρίζουν ή να αποχαρακτηρίζουν μια γυναίκα ως «άσεμον (κοινήν ή ελευθερίαν)», να παρέχουν άδεια λειτουργίας σε οίκους ανοχής και επιτελώντας ηθικοπλαστικό έργο να προσπαθούν να επαναφέρουν στον «ίσιο δρόμο» τις επιρρεπείς στον ακόλαστο βίο γυναίκες.²⁴ Επίσης, διέκριναν τις εκδιδόμενες σε «κοινές» - εργαζόμενες εντός οίκων - και «ελευθέρους – ανεξάρτητες»,²⁵ οι οποίες, καταγράφονταν στα μητρώα της αστυνομίας και υποβάλλονταν σε τακτικούς υγειονομικούς ελέγχους.²⁶ Ορίζονταν ακόμη οι όροι της ιατρικής εξέτασης, της

²² Hantzaroula., Prostitution, σ.23.

²³ Στο ίδιο.,σ.23-24.

²⁴ ΦΕΚ, 157, Ν. 3032/22, «Περί των μέτρων προς καταπολέμηση των αφροδισίων νοσημάτων, ως και περί ασέμων γυναικών», Άρθρο 2, τχ. Α', Αθήνα, 25 Αυγούστου 1922, σ. 992.

²⁵ Στο ίδιο., άρθρο 3, σ.992.

²⁶ Μέχρι τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, η Αστυνομία έλεγχε αλλά και διευθετούσε με ιδιαίτερη αυστηρότητα τα ζητήματα των ηθών, έχοντας το «δέσμειν και λύειν» στα ζητήματα αυτά. Με βάση τις μαρτυρίες του Α. Κουτσομάρη, διευθυντή της Αστυνομίας Αθηνών «ειδικές περίπολοι γύριζαν στους δημοσίους και δημοτικούς κήπους, καιροφυλακτώντας πολλές φορές πίσω από συστάδες δέντρων, έτοιμοι να ορμήσουν και να συλλάβουν κάθε ζευγάρι που θα τολμούσε να καθίσει στους πάγκους του Ζαπτείου ή του Μουσείου για να περάσει στιγμές τρυφερής μονώσεως., στο Λάζος, ό.π., σ. 60 – 61.

υποχρεωτικής θεραπείας σε νοσοκομεία ή κλινικές και οι κυρώσεις σε περίπτωση μετάδοσης της νόσου.²⁷

Για πρώτη φορά επομένως, δινόταν στο κράτος η δικαιοδοσία ρύθμισης «της ηθικής και της δημόσιας υγείας» ενώ το βασιλικό διάταγμα της 19-30/4/1923 που ακολούθησε : «Περί τοπικών επιτροπών και ληπτέων μέτρων προς εφαρμογήν του ν. 3032 περί ασέμων γυναικών» έθεσε όλα τα κριτήρια ελέγχου της προσφοράς του σώματος με οικονομικό αντάλλαγμα καθώς και τη διεύρυνση του ελέγχου από το κράτος και τις δημόσιες υπηρεσίες.²⁸ Τις τριμελείς επιτροπές αποτελούσαν ο νομάρχης μαζί με τον αστυνομικό διευθυντή και έναν υπάλληλο της υγειονομικής υπηρεσίας της πόλεως,²⁹ ενώ για πρώτη φορά ο όρος «κοινές» αντικαταστάθηκε από τον όρο «άσεμνες» διαχωρίζοντας τις εκδιδόμενες γυναίκες σε «άσεμνες», αυτές που «καθ' ἑξίν και επί περιουσιακῶ ανταλλάγματι εκδίδονταν προς πλείονας ἄνδρας», διαμένοντας σε οίκους ανοχής και έχοντας αυτό ως αποκλειστικό ή κύριο επάγγελμα και σε «ελευθέρους», σε αυτές που είχαν αυτό ως επικουρικό επάγγελμα και το ασκούσαν είτε σε κατοικία είτε σε κατοικία τρίτου είτε σε οίκο ανοχής».

Παράλληλα, η τακτική παρακολούθηση των «άσεμων» γυναικών από υγειονομική επιτροπή δύο φορές την εβδομάδα, όπως και ο εγκλεισμός τους στο νοσοκομείο με αναγκαστική θεραπεία αποδείκνυε και τον τρόπο ιατρικής αντιμετώπισης.³⁰ Η καταναγκαστική αυτή θεραπεία σήμαινε τη λειτουργία του νοσοκομείου σε συνθήκες νοσηλείας – κράτησης για όσες στέλνονταν σε αυτό, ενώ σε περίπτωση μη συμμόρφωσης στους κανόνες προβλέπονταν ποινές απομόνωσης ή και νηστείας.³¹ Επίσης, η αναδιοργάνωση του Τμήματος Ηθών το 1926, ενίσχυσε τη χωρική επιτήρηση της πορνείας, τη δίωξη της σωματεμπορίας και τη συλλογή στατιστικών στοιχείων για τη μελέτη του φαινομένου. Την ίδια άλλωστε περίοδο, τα αφροδίσια αναδείχτηκαν σε μείζον πολιτικό ζήτημα συνδέθηκαν με τις ανησυχίες για τη δημόσια υγεία, το ρόλο της Ελλάδας στο διεθνές κύκλωμα σωματεμπορίας στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου και την έξαρση της κρυφής πορνείας.³²

²⁷ ΦΕΚ Ν. 3032/22, άρθρα 4,5,6, σ.992 – 993.

²⁸ Βασιλικό Διάταγμα «Περί τοπικών επιτροπών και περί ληπτέων μέτρων προς εφαρμογήν του νόμου 3032 'περί ασέμων γυναικών'», ΦΕΚ, τ.χ Α, αρ.φ.109, 30 Απριλίου 1923, σ.770 -772.

²⁹ Στο ίδιο, σ. 770.

³⁰ Στο ίδιο, σ. 771.

³¹ Βασιλειάδου – Γκότση., ό.π. σ.44.

³² Στο ίδιο, σ.52.

Άλλωστε, ήδη από το 1922, η έλευση των προσφύγων μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή είχε δώσει σημαντική ώθηση στη σωματεμπορία και την εκμετάλλευση γυναικών, χωρίς οι αρμόδιες αρχές να κατορθώσουν να περιορίσουν αποτελεσματικά τη δράση των σχετικών κυκλωμάτων. Η Κοινωνία των Εθνών είχε επισημάνει ότι η σωματεμπορία ήταν ιδιαίτερα διαδεδομένη στην Ελλάδα και ότι υπήρχε οργανωμένη διακίνηση «κοινών γυναικών» προς το εξωτερικό, επιτρέποντας στους προαγωγούς να έχουν πρωταγωνιστικό ρόλο στο χώρο της πορνείας για δεκαετίες.³³ Τον Νοέμβριο μάλιστα του ίδιου έτους, η Ελλάδα, υπογράφοντας τη Σύμβαση της Κοινωνίας των Εθνών κατά της σωματεμπορίας, εντάχθηκε επισήμως στο διεθνές πλαίσιο καταπολέμησής της, αναλαμβάνοντας την υποχρέωση να εναρμονίσει τη νομοθεσία και τις πρακτικές της με τις αρχές και τις δεσμεύσεις που απέρρεαν από τη σύμβαση.³⁴

Η έκθεση επίσης, που δημοσίευσε το 1925, η Επιτροπή για την καταστολή της Σωματεμπορίας της Κοινωνίας των Εθνών, σύμφωνα με την οποία η έξαρση «του εμπορίου λευκής σαρκός» στην Ελλάδα είχε πάρει απειλητικές διαστάσεις ενίσχυσε περαιτέρω την ανάγκη υγειονομικής μεταρρύθμισης, καθώς πλέον η σύνδεση του διακανονιστικού συστήματος με τη σωματεμπορία ήταν προφανής. Κοινή διαπίστωση όσων συμμετείχαν στη δημόσια συζήτηση ήταν ότι η υγειονομική επιτήρηση της πορνείας δεν είχε κατορθώσει να αναχαιτίσει τη διάδοση των αφροδίσιων νοσημάτων, τα οποία πλέον εμφανίζονταν ακόμη και «στις ηθικότερες οικογένειες και στα αγνότερα ελληνικά χωριά».³⁵

Μέσα σε αυτό το κλίμα, υπέρ της κατάργησης του διακανονιστικού συστήματος τάχθηκαν και οι Ελληνίδες φεμινίστριες. Η άνοδος του φεμινιστικού κινήματος στην Ελλάδα, σε συνάρτηση με τις ευρύτερες ευρωπαϊκές και διεθνείς εξελίξεις γύρω από τη γυναικεία χειραφέτηση και τη διεκδίκηση πολιτικών και κοινωνικών δικαιωμάτων, συνέβαλε στην ανάδειξη της πορνείας. Το ζήτημα συγκεκριμένα του διακανονιστικού συστήματος βρέθηκε στο επίκεντρο της κριτικής κυρίως των ριζοσπαστριών φεμινιστριών, οι οποίες θεωρούσαν ότι το ισχύον καθεστώς αναπαρήγαγε τις έμφυλες ανισότητες, ενίσχυε τον κοινωνικό

³³ Andreas Bouroutis. «Social marginalization and prostitution in postwar Greece. The United Nations and the Greek states», *Balkanistica* (forthcoming), σ.10.

³⁴ Δήμητρα Τζανάκη., «Πορνεία και ‘ανελευθερία’ στον Μεσοπόλεμο», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 150 (150):111 DOI:10.12681/grsr.17962., σ.130.

³⁵ Βασιλειάδου– Γκότση., *ό.π.*, σ. 55-58.

στιγματισμό των γυναικών και απέδιδε μονομερώς σε αυτές την ευθύνη για φαινόμενα που αφορούσαν εξίσου και τα δύο φύλα.³⁶

Μαζί με τους φιλελεύθερους ριζοσπάστες υποστήριζαν την κατάργηση του ελέγχου, ακολουθώντας τις διεθνείς τάσεις και λαμβάνοντας υπόψη την αδυναμία μείωσης και ελέγχου των αφροδίστιων αλλά και την αποτυχία καταστολής της σωματεμπορίας και της κρυφής πορνείας. Προέβαλαν παράλληλα, το όραμα μιας κοινωνίας «υγιούς» και ηθικά εξαγνισμένης, εμπνευσμένης από ανθρωπιστικά ιδεώδη, (όπως τα εννοούσε βέβαια, καθένας), η οποία δεν θα ανεχόταν τη διατήρηση ενός «κατασκευασμένου» από το ίδιο Κράτος περιθωρίου, όπως αυτό των πορνών. Το Κράτος άλλωστε ως θεσμικός ρυθμιστής, ουσιαστικά αποτελούσε τον επίσημο προαγωγό ενός συστήματος που αναπαρήγαγε την εκμετάλλευση.

Αίτημα των υποστηρικτών της κατάργησης ήταν ο απεγκλωβισμός των «κοινών γυναικών» από το καθεστώς επιτήρησης και η υπαγωγή τους στο κοινό δίκαιο, με στόχο την αποκατάσταση της ατομικής τους ελευθερίας και των δικαιωμάτων τους.³⁷ Κατ' αυτόν τον τρόπο, προτάθηκαν ριζικές μεταρρυθμίσεις, όπως η κατάργηση των καταλόγων καταγραφής, των υποχρεωτικών ιατρικών εξετάσεων, της αστυνομίας ηθών και των οργανωμένων οίκων ανοχής. Με άλλα λόγια, επιδίωκαν τον περιορισμό της κρατικής παρέμβασης στη σεξουαλική ζωή των ατόμων και υποστήριζαν την ανοχή της ιδιωτικής πορνείας, υπό την προϋπόθεση ότι δεν θα προσέβαλλε τη δημόσια αιδώ.³⁸

Οι φεμινίστριες ειδικά, του Συνδέσμου για τα Δικαιώματα της Γυναίκας κατήγγειλαν τη «διπλή ηθική» και την άνιση απόδοση ευθυνών. Πρότειναν μάλιστα, την κατάργηση του διακανονισμού θεωρώντας τον άδικο και απάνθρωπο, καθώς καταπατούσε τα ανθρώπινα δικαιώματα και στοχοποιούσε μονομερώς το γυναικείο σώμα, αφήνοντας στο απυρόβλητο την ανδρική σεξουαλικότητα, παρότι οι άνδρες ήταν εξίσου υπεύθυνοι για τη διάδοση των νοσημάτων.³⁹ Η ηγεσία μάλιστα του κινήματος διεκδίκησε, ακολουθώντας τα αντίστοιχα ρεύματα της εποχής στην Ευρώπη, την εγκαθίδρυση μιας κοινής και «όμοιας κοινωνικής

³⁶ Έφη Αβδελά – Αγγελική Ψάρρα., (1985), *Ο φεμινισμός στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου*, εκδόσεις: Γνώση, σ.40.

³⁷ Στο ίδιο., σ.19-22.

³⁸ Ψάρρα – Φλωρεντίν., *ό.π.*, σ.22 – 23.

³⁹ Βασιλειάδου – Γκότση., *ό.π.* σ.51 - 52.

ηθικής» (όρος της εποχής) και για τα δύο φύλα, κάτι που σήμαινε κοινή αντιμετώπιση στα σεξουαλικά ζητήματα.⁴⁰

Η πρότασή τους ωστόσο, για την απαγόρευση της σωματεμπορίας μέσω του αιτήματος της ενιαίας ηθικής δημιουργούσε ασάφεια ως προς τον ορισμό της «ηθικής», καθώς η κατάργηση των οίκων ανοχής και η επανένταξη των «γυναικών» στον ίσιο δρόμο εντάσσονταν σε ένα ευρύτερο πλαίσιο ηθικοποίησης της σεξουαλικότητας, μετατοπίζοντας το επίκεντρο από τη δημόσια υγεία στη συμμόρφωση των σωμάτων και των συμπεριφορών με την αστική κανονικότητα. Η διαμαρτυρία τους συνεπώς, δεν είχε να κάνει με τη φιλελευθεροποίηση των ηθών αλλά απεναντίας, με την ενίσχυση του θεσμού του γάμου, της οικογένειας, της ηθικής τάξης.⁴¹ Έτσι, η πορνεία στον Μεσοπόλεμο δεν αντιμετωπίστηκε τόσο ως ζήτημα δημόσιας υγείας και ελέγχου των αφροδίσιων νοσημάτων, όσο ως μέσο ενίσχυσης της κρατικής επιτήρησης. Μέσα από τη σύνδεση υγειονομικού και ηθικού ελέγχου, το κράτος μετατράπηκε σταδιακά, κατά τον Φουκώ, από «επιτηρητή» της δημόσιας υγείας σε επιτηρητή της ίδιας της ηθικής και της συμπεριφοράς του υποκειμένου.⁴²

A.3 Από την πειθαρχία στην επιβίωση: η πορνεία στη μεταξική και κατοχική Ελλάδα

Η αυστηροποίηση των μηχανισμών κοινωνικού ελέγχου κορυφώθηκε με την επιβολή της δικτατορίας του Μεταξά (1936–1940), η οποία σηματοδότησε μια νέα φάση εντατικοποίησης της κρατικής παρέμβασης στη δημόσια και ιδιωτική ζωή. Το καθεστώς της 4ης Αυγούστου δεν περιορίστηκε στην κληρονομιά νομοθετικών ρυθμίσεων που περιόριζαν τις πολιτικές ελευθερίες, αλλά αξιοποίησε και τα ιδεολογικά στοιχεία που είχαν ήδη διαμορφωθεί κατά την προηγούμενη περίοδο. Ιδιαίτερα, εδραιώθηκε μια αντίληψη «εθνικοφροσύνης», η οποία στηρίχθηκε σε ένα σύνολο παραδοσιακών αξιών, όπως η πατρίδα, η θρησκεία, η οικογένεια, η εργασία, η τάξη και η πειθαρχία. Η παράλληλη ενίσχυση και στοχοποίηση του κομμουνισμού συνδέθηκε με την επιβολή μιας πατριαρχικής και ψυχικής κανονικότητας, η

⁴⁰ Τζανάκη., «Πορνεία και 'ανελευθερία' στον Μεσοπόλεμο», , *ό.π.*, σ. 128 -129.

⁴¹ Ενδεικτικό της προτεραιότητας που δινόταν στην ηθική κανονικότητα έναντι της ουσιαστικής προστασίας της δημόσιας υγείας αποτελεί το Διεθνές Συνέδριο κατά της Σωματεμπορίας στη Ρώμη το 1923, στο οποίο συμμετείχε και ο Σύνδεσμος για τα Δικαιώματα της Γυναίκας. Παρά τη σαφή έξαρση της σύφιλης στον ευρωπαϊκό πληθυσμό, το Συνέδριο αρνήθηκε να προτείνει τη χρήση προφυλακτικών ως μέτρο πρόληψης, χαρακτηρίζοντας τη μέθοδο «άθλια από ηθική άποψη»: «Το Συνέδριο καταδικάζει την αρχή της απολυμάνσεως των αφροδίσιων νοσημάτων διά προφυλακτικών πακέτων, διότι θεωρεί την μέθοδο αυτήν άθλια από ηθικήν άποψιν», βλ. στο ίδιο, σ. 129 – 140.

⁴² Στο ίδιο., σελ. 119.

οποία προβαλλόταν ως προϋπόθεση για την αποκατάσταση της κοινωνικής τάξης και της «ηθικής αναμόρφωσης» μέσω της συστηματικής ρύθμισης και πειθάρχησης των ατομικών ενστίκτων.⁴³

Η πορνεία και ευρύτερα, η σεξουαλικότητα εκτός του θεσμού της οικογένειας αντιμετωπίστηκαν ως απειλή για τα ηθικά και κοινωνικά πρότυπα, θέτοντας σε κίνδυνο την κοινωνική και εθνική συνοχή. Συνδέθηκε μάλιστα, με το ανεπιθύμητο και επικίνδυνο ενώ τα αφροδίσια νοσήματα αξιοποιήθηκαν ως επιπλέον επιχείρημα για την ενίσχυση μηχανισμών ελέγχου.⁴⁴ Στο πνεύμα αυτό, της ανελευθερίας και της αυστηρής πατερναλιστικής ιδεολογίας, το μεταξικό καθεστώς επιδίωξε την υπέρβαση του έως τότε ισχύοντος διακανονιστικού συστήματος, την ουσιαστική κατάργηση των οίκων ανοχής και την εξάλειψη της ίδιας της πορνείας μέσω εξαναγκαστικών μέτρων ηθικής και υγειονομικής πειθαρχίας.⁴⁵

Ακολουθώντας μάλιστα τις δεσμεύσεις περί σωματεμπορίας που είχαν ψηφιστεί κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου από την ΚΤΕ αντιμετώπισε τη μαστροπεία ως έγκλημα και τον προαγωγό ως παραβάτη,⁴⁶ επιδιώκοντας να περιορίσει τη δράση των κυκλωμάτων εκμετάλλευσης γυναικών. Η πόρνη πλέον, καταδιωκόταν ως η ασθένεια του σώματος και της ηθικής, καθώς δεν επιτελούσε τον ρόλο της τεκνοποίησης ενώ η πορνεία έπαψε να αντιμετωπίζεται ως «αναγκαίο κακό» προς ρύθμιση και διαχείριση και μετατράπηκε σε κοινωνική παθολογία προς εξάλειψη, επιβεβαιώνοντας τη μετάβαση σε ένα αυταρχικό μοντέλο ηθικού εξαγνισμού.

Η πολιτική αυτή ενισχύθηκε από ένα ευρύτερο πλέγμα θεσμών και πρακτικών, στο οποίο συμμετείχαν ιατροί, κληρικοί, νομικοί, αστυνομικού, εκπαιδευτικοί και κοινωνικοί φορείς με

⁴³ Τζανάκη., *ό.π.*, σ. 216 – 218.

⁴⁴ Κουλιάκη., *Πορνεία, παραβατικότητα και μηχανισμοί κοινωνικού ελέγχου στο όνομα της ηθικής και της δημοσίας υγείας στην περιοχή της Ροδόπης 1936 – 1944*. Διδακτορική διατριβή, Ιόνιο Πανεπιστήμιο, Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών, Τμήμα Ιστορίας, σ. 161 -167.

⁴⁵ Στο ίδιο, σ. 204 -206.

⁴⁶ Η μαστροπεία ποινικοποιήθηκε το 1933 και το 1936. Έλαβε επικύρωση από το μεταξικό καθεστώς με τον Α.Ν «Περί κυρώσεως της εν Γενεύη με την 11^η Οκτωβρίου 1933 ικανοποίησιν υπογραφείσης διεθνούς συμβάσεως «περί καταστροφής της σωματεμπορίας ενηλίκων γυναικών». Σύμφωνα με τη Διεθνή Σύμβαση της Γενεύης παρέμενε τιμωρητός και ποινικός «πας τις όστις προς αλλοτρίων παθών προήγαγεν, παρέσυρεν ή παραπλάνησε και τη οικία έτι συγκαταθέσει γυναίκα ή νεάνιδα ενηλίκων επί σκοπώ ανηθίκου εκμεταλλεύσεως αυτής εν άλλη χώρα και εάν ακόμη οι διάφοροι πράξεις συνιστώσαι την παράβασιν ετελέσθησαν ως διαφόρους χώρας (η λέξη χώρα περιλαμβάνει αποικίες και προτεκτοράτα και εδάφη τα υπό επικυριαρχίαν και υπό εντολήν)». Η «Προαγωγή εις πορνείαν» και η «Σωματεμπορία προς ακολασίαν» συμπεριλαμβάνονταν στα Αδικήματα κατά των Ηθών με επιβολή επανορθωτικών ποινών. Επίσης στην κατηγορία των αδικημάτων που αφορούσαν τη δημόσια υγεία, αναφερόταν η καταπολεμηση αφροδισίων νοσημάτων, που αντιμετώπιζε χρηματικές ποινές και φυλάκιση από έναν έως τρεις μήνες βλ στο Κουλιάκη., *ό.π.*, σ. 156 – 157.

στόχο τη ρύθμιση της συμπεριφοράς και τον έλεγχο των επιθυμιών του πληθυσμού. Η «δίωξη της λίβιδους» συνδεόταν με τις ευγονικές αντιλήψεις περί της κοινωνικής, φυλετικής, ταξικής, πολιτικής «καθαρότητας» των λαών, οι οποίες οδήγησαν στον αποκλεισμό και την καταδίωξη ομάδων, όπως των Εβραίων, των Τσιγγάνων, των κομμουνιστών, των ομοφυλόφιλων, των εγκληματιών, των ανέργων, των ιερόδουλων. Αν και οι ιδέες αυτές συνδέονταν με το ναζισμό, δεν εξαφανίστηκαν μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, αλλά επανεμφανίστηκαν με άλλη μορφή, μέσα από θεσμικά νομιμοποιημένους μηχανισμούς ελέγχου, επιβεβαιώνοντας τη διαχρονική σύνδεση της σεξουαλικότητας με την άσκηση της κρατικής εξουσίας.⁴⁷

Κατά την περίοδο της γερμανικής Κατοχής, στον ελληνικό χώρο της κοινωνικής εξαθλίωσης, της πείνας, της τρομοκρατίας, της φτώχειας και της μαύρης αγοράς, οι κυρίαρχοι ηθικοί κανόνες που ρύθμιζαν τη γυναικεία σεξουαλικότητα κατά το Μεσοπόλεμο, αποδυναμώθηκαν. Η πορνεία συνδέθηκε κατά κύριο λόγο με την ανάγκη επιβίωσης, αλλά και τη στρατιωτική παρουσία στα μεγάλα αστικά κέντρα ενώ η άνθιση των οίκων ανοχής, που παρείχαν σεξουαλικές υπηρεσίες στις δυνάμεις κατοχής αντανάκλασε ένα γενικότερο κλίμα απόγνωσης και κοινωνικής αποσάθρωσης. Οι εκδιδόμενες μάλιστα, γυναίκες δεν αποτελούσαν μια ενιαία κατηγορία, αλλά διακρίνονταν σε αυτές που ήδη ασκούσαν συστηματικά την πορνεία ως επάγγελμα, σε εκείνες που συνδέθηκαν άμεσα με τις ανάγκες των στρατευμάτων κατοχής, ανταποκρινόμενες στις αυξημένες απαιτήσεις τους, αλλά και σε εκείνες που είχαν καταφύγει σε αυτήν περιστασιακά για να εξασφαλίσουν τα αναγκαία προς το ζην.⁴⁸

Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της ιταλοκρατούμενης Κέρκυρας, όπου, σύμφωνα με έκθεση της Υπηρεσίας Ασφαλείας της Ελληνικής Αστυνομίας προς τον νομάρχη τον Σεπτέμβριο του 1941, συνελήφθησαν τουλάχιστον τριάντα γυναίκες, χριστιανές και εβραίες, για μυστική άσκηση πορνείας. Η ίδια έκθεση απέδιδε την αύξηση του φαινομένου στις

⁴⁷ Τζανάκη, ό.π., σ. 226 – 227.

⁴⁸ Χ. Δημητριάδου, (2023), «Το ζήτημα των δυσώνυμων οίκων. Να κλείσουν αλλά μόνον για κοινωνικούς λόγους». Πορνεία, ηθικός πανικός και κρατικές πολιτικές ελέγχουν στη μεταπολεμική Θεσσαλονίκη., 20^{ος} αιώνας, ιστορική, κοινωνική και πολιτική επιθεώρηση, Αλεξάνδρεια, τχ.3. Ανακτήθηκε 23/3/2026 από <https://eikostosaionas.gr/article>.

συνθήκες ακραίας φτώχειας και πείνας που επικρατούσαν στο νησί κατά την περίοδο της κατοχής.⁴⁹

Όπως αναφέρει η Dagmar Herzog, οι ναζιστικές αρχές ήταν πεισμένες ότι η τακτική ετεροφυλοφιλική συνένωση βελτίωνε το ηθικό και τις επιδόσεις των στρατιωτών, με αποτέλεσμα σε όλη την Ευρώπη να βασίζονται στα τοπικά πορνεία. Στην πορεία όμως, για λόγους αφενός, πρόληψης της διάδοσης των αφροδισίων νοσημάτων και αφετέρου αποφυγής συναισθηματικών δεσμών μεταξύ στρατιωτών και τοπικού πληθυσμού, που θα μπορούσαν να υπονομεύσουν τη στρατιωτική πειθαρχία ή να δημιουργήσουν κινδύνους κατασκοπείας, ίδρυσαν ελεγχόμενα στρατιωτικά πορνεία.⁵⁰

Η πορνεία επομένως, εντάχθηκε εκ νέου σε ένα καθεστώς υγειονομικού ελέγχου και διοικητικής ρύθμισης από τις κατεχόμενες δυνάμεις στην Ελλάδα. Η άνοδος της στα αστικά κέντρα, ωστόσο, διατηρήθηκε καθ' όλη τη διάρκεια του Εμφυλίου, μιας και όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Ηλίας Πετρόπουλος, καθ' όλη την πολεμική περίοδο 1940 – 1949, «η Μπάρα εγνώρισε ημέρας δόξης» επισημαίνοντας «την ακμή από τις βίζιτες των αγροτών, που κατέβαζαν τα προϊόντα τους στην πεινασμένη Θεσσαλονίκη, των ταγματасφαιλιτών και μαυραγοριτών, των στρατιωτών και των ανταρτόπληκτων του εμφυλίου πολέμου».⁵¹

⁴⁹ Andreas Bouroutis,(2024), *The final Solution in Corfu: Implementation and Coordination of various agencies*, Yad Vashem Studies 52:2, Jerusalem. σ.108.

⁵⁰ Dagmar Herzog., (2022), *Η σεξουαλικότητα στην Ευρώπη στον 20^ο αιώνα, μια Ιστορία*, Επιμ. Έφη Αβδελά, Μτφ. Πελαγία Μαρκέτου., Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα.

⁵¹ Ηλίας Πετρόπουλος,(2024), *Το Μπουρδέλο*, εκδόσεις Νεφέλη, Αθήνα σελ.58.

ΜΕΡΟΣ Β΄

Η πορνεία στη μεταπολεμική Ελλάδα (1945–1974)

Β.1 Μεταπολεμική ηθική και διεθνής ρύθμιση της πορνείας

Μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, η Ευρώπη βρέθηκε αντιμέτωπη τόσο με ανυπολόγιστες υλικές καταστροφές, όσο και με μια βαθιά ηθική και πολιτισμική κρίση. Η επιθυμία για σταθερότητα και ασφάλεια, ο φόβος, η εξάντληση, οι ανυπολόγιστες απώλειες και στερήσεις συνέβαλαν στην ενίσχυση ενός ευρύτερου συντηρητισμού που επιδίωκε την αποκατάσταση της κανονικότητας. Υπό αυτή τη λογική, η σεξουαλικότητα επανεντάχθηκε στο πλαίσιο της οικογένειας, της αναπαραγωγής και της δημόσιας ηθικής, ενώ η ηδονή ως αυτοσκοπός παρέμεινε αντικείμενο καχυποψίας, ακόμη και σε κοινωνίες που γνώριζαν οικονομική ανάκαμψη.⁵² Σε ένα τέτοιο περιβάλλον, η πορνεία συμπεριλήφθηκε σε ένα από εκείνα τα θέματα που αφορούσαν την κοινωνική πολιτική των κρατών, μιας και συμπύκνωνε τις ανησυχίες για τη δημόσια υγεία, την ηθική τάξη και τη διατήρηση της κοινωνικής κανονικότητας.

Ωστόσο, οι αιτίες, τα κίνητρα και οι λειτουργίες αυτής της στροφής στην συντηρητική ηθική διέφεραν σημαντικά από χώρα σε χώρα. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της μετακατοχικής Γαλλίας, η οποία μετά την πτώση του δωσιλογικού καθεστώτος Βισύ προέβη στη δημόσια διαπόμπευση και το ξύρισμα του κεφαλιού των γυναικών που είχαν συνάψει σχέσεις με Γερμανούς στρατιώτες σε μια προσπάθεια ανασυγκρότησης της ανδρικής τιμής και εκτόνωσης της εθνικής ντροπής, εξαιτίας της συνεργασίας ενός μεγάλου αριθμού Γάλλων με τους κατακτητές.⁵³ Λίγο αργότερα, τον Απρίλιο του 1946, απαγορεύτηκε η λειτουργία των οίκων ανοχής, χωρίς να καταργηθεί η ίδια η πορνεία ενώ οι εκδιδόμενες γυναίκες τέθηκαν υπό στενή κρατική εποπτεία, συνεχίζοντας την εργασία τους εκτός των οίκων.⁵⁴ Κατά αυτόν τον τρόπο, η πορνεία εντάχθηκε σε μια ευρύτερη διαδικασία

⁵² Dagmar., *ό.π.* σ. 155 – 160.

⁵³ Στο ίδιο, 164 -165.

⁵⁴ Bouroutis., *Prostitution in postwar*, *ό.π.*, σ.4.

επαναθεμελίωσης του μεταπολεμικού κράτους, όπου ο έλεγχος των εκδιδόμενων γυναικών συνδέθηκε με την ηθική ανασυγκρότηση και την αποκατάσταση της κοινωνικής τάξης.

Ωστόσο, η μεταπολεμική αυτή στροφή προς τον συντηρητισμό, τουλάχιστον σε τυπικό επίπεδο, επιχειρήθηκε να εξισορροπηθεί μέσω προοδευτικών πρωτοβουλιών επανακαθορισμού του ρόλου των γυναικών στο διεθνές θεσμικό πεδίο. Η ίδρυση του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών το 1945, στο πλαίσιο της ευρύτερης προσπάθειας καθολικού σεβασμού και διασφάλισης των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών του ελευθεριών στόχευε μεταξύ άλλων, στην προώθηση των δικαιωμάτων των γυναικών και στην ενίσχυση της ισότητας μεταξύ των δύο φύλων.⁵⁵ Στο πλαίσιο μάλιστα αυτό, ασχολήθηκε και με το ζήτημα των εκδιδόμενων γυναικών, διατυπώνοντας πως η πορνεία ήταν ασύμβατη με την αξιοπρέπεια και την αξία του ανθρώπου, θέμα που είχε απασχολήσει την προπολεμική Κοινωνία των Εθνών, ενώ παράλληλα απαγορευόταν ρητώς το δουλεμπόριο υπό οποιαδήποτε μορφή.⁵⁶

Το νεοσύστατο μάλιστα, Οικονομικό και Κοινωνικό Συμβούλιο (ECOSOC-Economic and Social Council) αναλαμβάνοντας όλες τις δράσεις για την υποστήριξη του σεβασμού και τη διασφάλιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου, δημιούργησε την Επιτροπή για το καθεστώς των Γυναικών και την Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Σκοπός της πρώτης ήταν η προώθηση των δικαιωμάτων των γυναικών σε όλους τους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας ενώ από την αρχή τονιζόταν η ανάγκη μελέτης όλων των νομικών και τυπικών προβλέψεων που αφορούσαν την πορνεία με στόχο την κατάργησή της. Στην επιτροπή επίσης, των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων επισημαίνονταν η ανάγκη πάταξης της σωματεμπορίας και της διακίνησης γυναικών και παιδιών προτείνοντας την επιστροφή των εκδιδόμενων γυναικών στην προηγούμενη ζωή τους, με την παροχή εκπαιδευτικών κινήτρων και δυνατότητα νέας εργασίας.⁵⁷

⁵⁵Καταστατικός Χάρτης των Ηνωμένων Εθνών (1945), <https://www.digital library.un.org>record>, σ. 7.

⁵⁶Οικουμενική Διακήρυξη για τα δικαιώματα του ανθρώπου της ΓΣ του ΟΗΕ (1948), άρθρο 4, <https://www.unric.org>.

⁵⁷United nations Economic and Social Council.(1946, July 13). *Commission on the status of Women, 1946. Journal of the Economic and Social Council*, No 29, σ.525 – 526.Ανακτήθηκε από: http://www.un.org/womenwatch/daw/csw/pdf/csw_founding_resolution_1946.pdf.

Το αποτέλεσμα των διεργασιών αυτών ήταν η θέσπιση της Σύμβασης του ΟΗΕ του 1949, για την καταστολή της εμπορίας προσώπων και της εκμετάλλευσης της πορνείας από άλλους.⁵⁸ Η υιοθέτηση της Σύμβασης σηματοδότησε μια ουσιώδη μετατόπιση στο διεθνές νομικό πλαίσιο αντιμετώπισης της πορνείας και της εμπορίας προσώπων. Σε αντίθεση με το προγενέστερο διακανονιστικό σύστημα του 19^{ου} αιώνα και των αρχών του 20^{ου}, η Σύμβαση δεν ποινικοποιούσε την πορνεία, αλλά υιοθετούσε μια ρητά «καταργητική» (abolitionist) λογική μέσω της ποινικοποίησης πράξεων που σχετίζονταν με αυτήν, όπως ήταν η εκμετάλλευση και η διακίνηση των εκδιδόμενων γυναικών από τρίτα πρόσωπα. Στο προοίμιο της μάλιστα, διεκήρυττε ότι η πορνεία και η συναφής εμπορία προσώπων ήταν ασύμβατες με την αξιοπρέπεια του ανθρώπου θέτοντας σε κίνδυνο την ευημερία του ατόμου, της οικογένειας και της κοινότητας.⁵⁹

Το άρθρο 6 επίσης, επέβαλε την κατάργηση κάθε νόμου, διοικητικής ρύθμισης ή κάθε ειδικού μηχανισμού καταγραφής ή επιτήρησης των εκδιδόμενων γυναικών. Έτσι, το βάρος της ποινικής ευθύνης μετατοπίστηκε από την εκδιδόμενη προς εκείνους που εκμεταλλεύονταν, διευκόλυναν ή οργάνωναν την πορνεία. Ακόμα, καλούσε τα συμβαλλόμενα κράτη να αναπτύξουν πολιτικές πρόληψης της πορνείας, αξιοποιώντας τόσο δημόσιες, όσο και ιδιωτικές δομές εκπαίδευσης, υγείας και κοινωνικής πρόνοιας ενώ υπογράμμιζε την ανάγκη κοινωνικής επανένταξης των θυμάτων.⁶⁰

Παράλληλα, δινόταν έμφαση στον έλεγχο της μετανάστευσης και της διεθνούς κινητικότητας με τη λήψη μέτρων προστασίας των μεταναστών, ιδίως γυναικών και παιδιών και την επιτήρηση σημείων μετακίνησης όπως λιμάνια, σιδηροδρομικοί σταθμοί και αεροδρόμια.⁶¹ Με τον τρόπο αυτό, η αντιμετώπιση της πορνείας και της συναφούς διακίνησης προσώπων εντασσόταν σε ένα ευρύτερο πλαίσιο κοινωνικής πολιτικής και διεθνούς συνεργασίας, το οποίο συνδύαζε την ποινική δίωξη των εκμεταλλευτών με μέτρα πρόληψης και προστασίας των θυμάτων, αλλά και καταπολέμησης της διεθνικής σωματεμπορίας (trafficking).

Παρά τη σημασία για τη διαμόρφωση ενός διεθνούς πλαισίου προστασίας από την εκμετάλλευση της πορνείας, η Σύμβαση του 1949 είχε και αδυναμίες. Τούτο γιατί,

⁵⁸ Convention for the Suppression of the Traffic in Persons and the Exploitation of the Prostitution of Others (1949), <http://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/traffickingpersons.aspx>.

⁵⁹ Στο ίδιο.

⁶⁰ Στο ίδιο., άρθρο 16.

⁶¹ Στο ίδιο., άρθρα 17,18,19.

αντιμετώπιζε τις εκδιδόμενες γυναίκες πρωτίστως ως θύματα εκμετάλλευσης, χωρίς να αναγνωρίζει επαρκώς ζητήματα ατομικής βούλησης και δικαιωμάτων, σε αντίθεση με το ευρύτερο πνεύμα της Οικουμενικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του 1948. Την ίδια στιγμή, η αποτελεσματικότητά της περιοριζόταν αισθητά από το γεγονός ότι δεν προέβλεπε ουσιαστικούς μηχανισμούς ελέγχου ούτε κυρώσεις για τα κράτη που δεν εφαρμόζαν τις διατάξεις της, πέρα από την υποβολή περιοδικών εκθέσεων προς τον ΟΗΕ.⁶² Έτσι, ενώ η Σύμβαση εξέφραζε μια πραγματική πρόθεση διεθνούς προστασίας, στην πράξη λειτούργησε περισσότερο ως κανονιστική και ηθική διακήρυξη παρά ως δεσμευτικό εργαλείο επιβολής. Η αδυναμία αυτή μπορεί να συνδεθεί και με το ευρύτερο μεταπολεμικό πλαίσιο, μέσα στο οποίο προείχε συχνά η διατύπωση ενός κοινού ηθικού και πολιτικού προσανατολισμού περισσότερο, παρά η συγκρότηση αποτελεσματικών υπερεθνικών μηχανισμών ελέγχου.

B.2. Το ιδεολογικό και επιστημονικό κλίμα της μετεμφυλιακής Ελλάδας.

Στην ελληνική περίπτωση η αντιμετώπιση της πορνείας εντάχθηκε μέσα στο ευρύτερο διεθνές πλαίσιο, με βάση τις οδηγίες από το ECOSOC και τον ΟΗΕ. Ωστόσο, η δημιουργία του μεταπολεμικού κράτους δεν ήταν αποτέλεσμα συμφωνίας και συμβιβασμών, αλλά διαμορφώθηκε μέσα από τις συνθήκες ενός βαθιά διχασμένου τόπου και ενός καταστροφικού Εμφύλιου Πόλεμου. Επομένως, οποιαδήποτε πολιτική απόφαση, ακόμη και αν επρόκειτο για θέματα όπως η πορνεία διαμορφώθηκε υπό το βάρος μιας «εθνικόφρονος» και αντικομμουνιστικής λογικής, αναδεικνύοντας τον τρόπο με τον οποίο η κρατική εξουσία αντιλαμβανόταν ζητήματα κοινωνικής τάξης, δημόσιας υγείας και ηθικής συμπεριφοράς.⁶³

Εξοβελίζοντας την Αριστερά ως συνώνυμη της ανταρσίας κατά της νομιμότητας, η κρατική εξουσία επιδίωξε και την «εξυγίανση» των φρονημάτων της ελληνικής κοινωνίας, αναπτύσσοντας ένα εκτεταμένο σύστημα επιτήρησης και ελέγχου. Οι εκτεταμένοι μηχανισμοί ασφαλείας, όπως τα Τάγματα Ασφαλείας και οι Μονάδες Εθνοφυλακής, το φακέλωμα των «επικίνδυνων» πολιτών, οι τόποι εξορίας, η προπαγάνδα και η παρέμβαση του κράτους ακόμη και στην ηθική διαπαιδαγώγηση των νέων - παρακαταθήκη του

⁶² Αντωνία Ποθουλάκη. (2017), «Διεθνική Σωματεμπορία “trafficking” και ηθικά ζητήματα», Διδακτορική Διατριβή, Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα, Φιλοσοφία – Παιδαγωγική – Διατριβή., σ.68-69 και Γ. Τσαγκαλγκάνου (2001). *Η διεθνική σωματεμπορία –trafficking*, Κέντρο ερευνών για θέματα Ισότητας, (Κ.ΕΘ.Ι), Αθήνα, σ. 21-22.

⁶³ Λιακός, *ό.π.*, σ. 373- 381.

μεταξικού καθεστώτος - διαμόρφωσαν ένα αυταρχικό πλέγμα εξουσίας που στόχευε στη διατήρηση της δημόσιας ηθικής και της ιδεολογικής ομοιογένειας.⁶⁴

Μέσα σε αυτό το περιβάλλον εντάχθηκε και ο επιστημονικός λόγος, ο οποίος θεωρούσε την πορνεία φαινόμενο ηθικής και κοινωνικής παρακμής. Ψυχίατροι, ψυχαναλυτές, κρατικοί λειτουργοί και εγκληματολόγοι επηρεασμένοι από τις θεωρίες του Lombroso του 19ου αιώνα για την πρόληψη του εγκλήματος, υποστήριζαν ότι η κοινωνική εξαθλίωση συνδεόταν με φαινόμενα όπως η πορνεία, η ανεργία, η εγκληματικότητα, αλλά και με επαγγέλματα που χαρακτηρίζονταν «ηθικώς επικίνδυνα», όπως οι χορεύτριες ή οι εργαζόμενες σε καμπαρέ.⁶⁵ Όλα αυτά σε συνδυασμό με μια εργατική τάξη, που τη χαρακτήριζε η μαζοποίηση και η έλλειψη ηθικής κατεργασίας και ανάπτυξης, παρουσιάζονταν ως το «ασυνείδητο» κομμάτι της κοινωνίας, το οποίο έπρεπε να σωφρονιστεί από το «συνειδητό»: την εξουσία/λογική της αστικής τάξης.⁶⁶

Οι αντιλήψεις αυτές υιοθετήθηκαν από κρατικούς αξιωματούχους, όπως ο διευθυντής Α' της Αστυνομίας, Νικόλαος Αρχιμανδρίτης, ο οποίος υπογράμμιζε την ανάγκη εφαρμογής μέτρων «ψυχικής ευγονικής» για την αντιμετώπιση της κοινωνικής εξαθλίωσης που χαρακτήριζε την ελληνική κοινωνία της δεκαετίας του 1950, ενώ υποστήριζε ότι η Πολιτεία όφειλε να παρεμβαίνει απέναντι σε αυτό που παλαιότερα αποκαλούνταν «εκφυλισμένος πληθυσμός» και πλέον χαρακτηριζόταν «ανώμαλος». Στην κατηγορία αυτή ενέτασσε, μεταξύ άλλων, τους κομμουνιστές, τις «κοινές γυναίκες» και τους «κίναιδους», θεωρώντας ότι η καταναγκαστική εργασία αποτελούσε μέσο συμμόρφωσης και «θεραπείας» για τις κοινωνικές αυτές ομάδες.⁶⁷

⁶⁴ Στο ίδιο. σ. 381- 386.

⁶⁵ Ο Κωσταντίνος Δ. Κωσταντινίδης, έκτακτος καθηγητής της νευρολογίας και ψυχιατρικής και διευθυντής του Δημοσίου Ψυχιατρείου Αθηνών χαρακτηριστικά ανέφερε: «Το κράτος είχε χρέος ν' ασκήσει την «κοινωνική υγιεινή και την ευγονία» με στόχο την ποιοτική εκκαθάριση του πληθυσμού από τον γεννημένο εγκληματία, που τη συγκεκριμένη περίοδο εντοπιζόταν στην ελευθέρια γυναίκα, στον/στην κομμουνιστή/-τρια, στον/στην αναρχικό/-ή, στον δανδή, αλλά και σε όλους/-ες όσοι τολμούσαν να φέρονται με ανδρόγυνο/γύνανδρο τρόπο, ακούγοντας ροκ, τζαζ, σε τόπους συνεύρεσης όπου δεν υπήρχαν όρια ηλικίας, φύλου, ράτσας. Γι' αυτόν τα άτομα αυτά πλήττονταν από κρίσεις υστερίας και προσπαθούσαν να κάνουν την επιθυμία του προλεταριάτου πράξη, αφού η λαγνεία της σάρκας και των ενστίκτων τα ωθούσε να ξεγλιστρούν από τις εντολές του «κοινωνικού συμβολαίου». Βλ. Τζανάκη, *ό.π.*, σ.348 – 350.

⁶⁶ Στο ίδιο, σελ 350 -353.

⁶⁷ Οι απόψεις αυτές δημοσιεύθηκαν το 1953 σε άρθρο του Νικόλαος Αρχιμανδρίτης, «Προστασία των ηθών», *Αστυνομικά Χρονικά*, 14 (Δεκέμβριος 1953) στο Τζανάκη, *ό.π.* «Η ψυχική ασθένεια της «κοινής γυναίκας/ζωής», σ.5.

Με βάση αυτή τη λογική, η αστυνομία παρουσιάστηκε ως θεσμός επιστημονικά εξοπλισμένος, αρμόδιος να παρεμβαίνει κάθε φορά για την αποκατάσταση της ηθικής τάξης και της κοινωνικής ομαλότητας. Έτσι, η ρύθμιση της πορνείας εντάχθηκε σε ένα ευρύτερο σύστημα κρατικής επιτήρησης και ηθικής εποπτείας, στο οποίο η διαχείριση της σεξουαλικότητας αντιμετωπιζόταν ως ζήτημα δημόσιας υγείας και τάξης, αλλά και ιδεολογικής σταθερότητας. Παράλληλα, η ταύτιση της σεξουαλικής «ελευθεριότητας» με την κομμουνιστική ιδεολογία επέτρεπε στον κρατικό μηχανισμό να παρουσιάζει την καταστολή και τον έλεγχο ως αναγκαία μέτρα για την προστασία της κοινωνίας και της οικογένειας.⁶⁸

Στο ίδιο άλλωστε, πλαίσιο εντοπιζόταν και ο πολιτικός στιγματισμός των γυναικών της Αριστεράς, ο οποίος συνδέθηκε συχνά με τη σεξουαλική τους απαξίωση. Οι γυναίκες που συμμετείχαν στην Αντίσταση ή στον Δημοκρατικό Στρατό χαρακτηρίζονταν συχνά «ανήθικες», «κοινές» ή «πόρνες», ενώ ακόμη και η προσφώνηση «συναγωνίστρια», που κατά την Κατοχή αποτελούσε τίτλο τιμής, μετατράπηκε σε συνώνυμο της γυναίκας «ελευθερίων ηθών». Η ρητορική αυτή φανέρωνε πως η πολιτική απόκλιση των γυναικών ερμηνευόταν και ως σεξουαλική παρέκκλιση και ηθική εκτροπή.⁶⁹

Η κρατική παρέμβαση ωστόσο, δεν στόχευε μόνο στην τιμωρία συγκεκριμένων πράξεων, όπως η πορνεία, όσο στον ηθικό σωφρονισμό του πληθυσμού και ιδίως της νεολαίας. Σε όλη τη δεκαετία του 1950, εκφράστηκαν έντονες ανησυχίες για την ηθική κατάσταση των νέων, οι οποίοι θεωρούνταν εκτεθειμένοι σε «ηθικούς κινδύνους», που προέρχονταν τόσο από τις τραυματικές εμπειρίες του παρελθόντος, όσο και από τους ραγδαίους κοινωνικούς μετασχηματισμούς του παρόντος. Η συζήτηση γύρω από την ηθική παρακμή της νεολαίας προσέλαβε τη μορφή «ηθικού πανικού», με αποτέλεσμα οι νέες μορφές νεανικής κοινωνικότητας και ψυχαγωγίας να θεωρούνται υπεύθυνες για την υποτιθέμενη διάδοση της παραβατικότητας.⁷⁰

Υπό αυτές τις συνθήκες, ο έλεγχος της σεξουαλικότητας των νέων και ιδιαίτερα των κοριτσιών κρίθηκε επιβεβλημένος καθώς κυριαρχούσε ο φόβος ότι η νεανική συμπεριφορά θα μπορούσε να οδηγήσει σε «ηθικόν ολίσθημα», στην «αμαρτία», τη σεξουαλική

⁶⁸ Στο ίδιο.

⁶⁹ Τασούλα Βερβενιώτη (2000), «Οι γυναίκες της Αριστεράς μπροστά στο δίλημμα: πολιτική ή οικογένεια;». Στο Mark Mazower (επιμ.), *Μετά τον πόλεμο. Η ανασυγκρότηση, της οικογένειας, του έθνους και του κράτους στην Ελλάδα, 1943-1960*, Καστανάρας Γ. (επιμ.) Αθήνα 2004, σ.129.

⁷⁰ Έφη Αβδελά (2013), «*Νέοι εν κινδύνω*»: επιτήρηση, αναμόρφωση και δικαιοσύνη ανηλίκων μετά τον πόλεμο». Εκδόσεις Πόλις, Αθήνα, σ. 155 – 157.

ελευθεριότητα και εν τέλει στην πορνεία. Οι «κακές παρέες», οι «φθοροποιές διασκεδάσεις», οι ερωτικές σχέσεις εκτός κοινωνικά αποδεκτών ορίων και γενικότερα κάθε μορφή ανυπακοής προς τις καθιερωμένες κοινωνικές νόρμες θεωρούνταν παράγοντες που μπορούσαν να οδηγήσουν μια νέα γυναίκα στον «ηθικό κατήφορο». Δεν υπήρχε δηλαδή, ουσιαστική διάκριση ανάμεσα στην «ελευθεριάζουσα» συμπεριφορά ενός κοριτσιού και την πορνεία.⁷¹ Η πορνεία εμφανιζόταν ως το ακραίο στάδιο μιας γενικότερης ηθικής παρέκκλισης και ως απειλή για την ηθική τάξη, νομιμοποιώντας έτσι την έντονη κοινωνική και κρατική επιτήρηση των γυναικών.⁷²

Μέσα σε αυτό το πατερναλιστικό και αυταρχικό περιβάλλον, η πορνεία αντιμετωπίστηκε ως πεδίο άσκησης ελέγχου πάνω στη συμπεριφορά και τα σώματα, ιδιαίτερα των γυναικών. Η κρατική πολιτική δεν διαμορφώθηκε μόνο από υγειονομικές ανησυχίες ή διεθνείς κατευθύνσεις, αλλά και από ένα ιδεολογικό κλίμα που προωθούσε την πειθαρχία, την ηθική συμμόρφωση και την επιβολή κοινωνικών προτύπων κανονικότητας.

Β.3. Η τοποθέτηση της Ελλάδας σε σχέση με τις διεθνείς συνθήκες, το νομικό πλαίσιο και ο κρατικός έλεγχος των εκδιδόμενων γυναικών.

Σε μια προσπάθεια το ελληνικό κράτος να ανταποκριθεί στις διεθνείς υποχρεώσεις και να συμπορευθεί με τους διεθνείς οργανισμούς, τον Ιούνιο του 1946, εξέδωσε διαταγή – ανακοίνωση δίνοντας το γενικό πλαίσιο αντιμετώπισης του θέματος της πορνείας και των αφροδισίων νοσημάτων. Η διαταγή κοινοποιούνταν προς όλες τις αστυνομικές διευθύνσεις στη χώρα, στους γενικούς διοικητές και τις νομαρχίες, όπως και στις διάφορες επιτροπές εφαρμογής του νόμου 3032.⁷³

Ο υπουργός Δημοσίας Τάξης Σπύρος Θεοτόκης, επιχειρώντας να δείξει μια πιο ανθρωπιστική προσέγγιση πάνω στο θέμα, λιγότερο κατασταλτική και σαφώς επηρεασμένη από τις διεθνείς κατευθυντήριες οδηγίες αναγνώριζε πως οι εκδιδόμενες γυναίκες όφειλαν να προστατευτούν από το Κράτος, καθώς ήταν θύματα ενός προσοδοφόρου εμπορίου, που εκμεταλλευόταν την ευάλωτη κοινωνική τους θέση. Η ανακοίνωση αναγνωρίζοντας την ανωμαλία που είχε προκαλέσει ο πόλεμος, δημιουργώντας πρόσφορο έδαφος για την αύξηση

⁷¹ Στο ίδιο, σ. 325 – 341.

⁷² Γιώργος Τραυλός, «Η έκλυσις των ηθών και η αντιμετώπισίς της», *Χρονογράφος*, 24 Μαΐου 1954. Ανακτήθηκε στις 20/5/2026 από την ψηφιακή βιβλιοθήκη της Βουλής.

⁷³ GSA – HAM, GRGSA-HAM_ADM002.S08_01_000001_0001_00017, Ministry of Public Order to the Police Directorates, Athens 6 June 1946. στο Bouroutis, *ό,π.,σ.12.*

της πορνείας, πρότεινε τη δημιουργία λαϊκών αντι-αφροδισιακών ιατρείων με στόχο τον υγειονομικό έλεγχο και τον περιορισμό των μεταδιδόμενων νοσημάτων. Ειδικότερα, για τις «άσεμνες γυναίκες» προβλεπόταν η ένταξη στον ήδη ισχύοντα νόμο 3032 / 1922 μιας σειράς νέων ρυθμίσεων και μέτρων εποπτείας.⁷⁴

Τα μέτρα αυτά περιελάμβαναν τον περιορισμό των οίκων ανοχής, την προστασία του πληθυσμού από τα αφροδίσια, αλλά και την προστασία των εκδιδόμενων γυναικών εξαιτίας του στιγματισμού και του κοινωνικού αποκλεισμού τους. Παράλληλα, τονιζόταν η ανάγκη προστασίας τους από τις αρμόδιες κρατικές υπηρεσίες λόγω των πολλαπλών κινδύνων που προέκυπταν από τους διάφορους εκμεταλλευτές τους. Προτεινόταν ακόμα, η απομάκρυνση των γυναικών από τους οίκους ανοχής και η εγκατάστασή τους σε ιδιωτικά δωμάτια, όπου με τη βοήθεια και την εποπτεία των αστυνομικών και υγειονομικών υπηρεσιών, θα μπορούσαν να εξασκούν το επάγγελμά τους μακριά από την εκμετάλλευση τρίτων.⁷⁵

Ταυτόχρονα, προβλεπόταν η καταγραφή των οίκων ανοχής και η εξέταση των συνθηκών εργασίας, υγιεινής και διαβίωσης των γυναικών, ενώ οι αστυνομικές αρχές καλούνταν να καταπολεμήσουν την «κρυφή» πορνεία, η οποία θεωρούνταν βασικός παράγοντας διάδοσης των αφροδισίων νοσημάτων. Πέρα από τα καθιερωμένα αστυνομικά καθήκοντα, όπως οι έλεγχοι, οι προσαγωγές και ο χαρακτηρισμός των γυναικών ως «κοινών» ή «ελευθερίων», οι αρχές όφειλαν επίσης, να ασκούν ηθική νουθεσία, ιδιαίτερα προς τις νεαρές γυναίκες κάτω των είκοσι ετών, ενθαρρύνοντάς τις να εγκαταλείψουν το επάγγελμα και να επιστρέψουν σε έναν «ηθικό βίο». Για τον σκοπό αυτό προτεινόταν ακόμη η αναζήτηση γονέων ή συγγενών που θα μπορούσαν να αναλάβουν τη φροντίδα και τη συντήρησή τους. Τέλος, οι αρχές καλούνταν να μεριμνούν για την τακτική ιατρική εξέταση των εκδιδόμενων γυναικών και να αποστέλλουν εντός τριμήνου αναλυτική έκθεση σχετικά με τη λειτουργία των οίκων ανοχής και τον αριθμό των εκδιδόμενων γυναικών, ενώ προβλεπόταν πλέον ως πάγια υποχρέωση η υποβολή ετήσιων στατιστικών αναφορών προς τις αρμόδιες υπηρεσίες.⁷⁶

Ωστόσο, η διάταξη αυτή απείχε πολύ από το να εφαρμοστεί με τρόπο που θα μπορούσε να επιφέρει ουσιαστικές αλλαγές, είτε στον περιορισμό των οίκων ανοχής είτε στη βελτίωση των συνθηκών ζωής των εκδιδόμενων γυναικών. Η απουσία ουσιαστικού σχεδιασμού, όπως

⁷⁴ Στο ίδιο.

⁷⁵ Στο ίδιο, σ.13 -14.

⁷⁶ Στο ίδιο.

μέτρα οικονομικής στήριξης και κοινωνικής επανένταξης, σε συνδυασμό με το γενικότερο κλίμα φτώχειας και πολιτικής σύγκρουσης που χαρακτήριζε τη μεταπολεμική Ελλάδα, καθιστούσε την επίκληση της προστασίας των γυναικών αυτών περισσότερο μια ρητορική διακήρυξη παρά μια πραγματική κοινωνική πολιτική.⁷⁷

Στην πραγματικότητα, πίσω από τη ρητορική της προστασίας και της δημόσιας υγείας διαμορφωνόταν ένα εκτεταμένο πλέγμα κρατικής επιτήρησης, μέσα από το οποίο η πορνεία μετατρέποταν σε πεδίο συστηματικής διοικητικής και ηθικής εποπτείας. Η λογική αυτή, που θα ενισχυόταν ακόμη περισσότερο στα επόμενα χρόνια, στηριζόταν στην ευρέως διαδεδομένη πεποίθηση ότι οι οίκοι ανοχής αποτελούσαν εστίες «ηθικής διαφθοράς» και απειλή για την ηθική συγκρότηση της νεολαίας.

Τρία χρόνια μετά, το 1949, ελάχιστα πράγματα είχαν αλλάξει και καθώς πλέον οι πιέσεις από τον ΟΗΕ αυξάνονταν για άμεση κατάργηση των οίκων ανοχής στην Ελλάδα, ξεκίνησε ο περιορισμός τους. Βέβαια, έχοντας ως παράδειγμα τη Θεσσαλονίκη, όπου παρουσιάζεται και ο μεγαλύτερος όγκος δημοσίων εγγράφων που αφορούν την πορνεία, και όπου υπήρχε και ο μεγαλύτερος αριθμός καταγεγραμμένων οίκων,⁷⁸ η εφαρμογή των εντολών καθυστέρησε τουλάχιστον τέσσερα χρόνια με σταδιακό κλείσιμο των οίκων μέχρι και το 1951.⁷⁹

Πρέπει να επισημανθεί ότι η εφαρμογή των μέτρων συνοδευόταν από έντονη σύγχυση και έλλειψη συντονισμού μεταξύ των κεντρικών κρατικών υπηρεσιών στην Αθήνα και των τοπικών διοικητικών αρχών, όπως εκείνων της Θεσσαλονίκης. Οι συνεχείς πολιτικές ανακατατάξεις δεν επέτρεπαν τη διαμόρφωση μιας συνεκτικής και ενιαίας πολιτικής για το ζήτημα της πορνείας. Μέχρι το 1952, δηλαδή μέσα σε λίγα μόλις χρόνια μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, είχαν σχηματιστεί τουλάχιστον έντεκα διαφορετικές κυβερνήσεις, γεγονός που καθιστούσε δύσκολη τη διαμόρφωση σταθερών εκτιμήσεων και πολιτικών προσεγγίσεων στο θέμα.⁸⁰

⁷⁷ Στο ίδιο.

⁷⁸ Πράγματι, το 1949 λειτουργούσαν στη Θεσσαλονίκη 26 οίκοι ανοχής, αριθμός υπερβολικός δεδομένου ότι στον Πειραιά λειτουργούσαν μόνο 7, στην Πάτρα 2, ενώ στις περισσότερες πόλεις είχαν καταργηθεί. Βλ. ΓΑΚ-ΙΑΜ, ΓΔΒΕ, S8, φάκ. 1, υποφάκ. 3: Βασίλειον της Ελλάδος, Υπουργείο Εσωτερικών, Γενική Διεύθυνσις Αστυνομίας Πόλεων Προς Νομάρχην Θεσσαλονίκης, Αθήνα, 9 Ιουνίου 1951. στο Δημητριάδου, ό. π. σ. 2.

⁷⁹ Bouroutis, ό.π, 14 - 15

⁸⁰ Στο ίδιο.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της ασυνέχειας αποτελεί η Θεσσαλονίκη, όπου η εντολή του 1949 για περιορισμό των οίκων ανοχής αντικαταστάθηκε το 1951, από επείγουσα αναφορά του υπουργείου Εσωτερικών που ζητούσε να πληροφορηθεί τους λόγους του κλεισίματός τους. Σύμφωνα με την εκτίμησή του, η κατάργηση των οίκων ανοχής θα μπορούσε να προκαλέσει δυσμενείς συνέπειες για τη δημόσια τάξη και υγεία, καθώς θεωρούνταν ότι εξυπηρετούσαν συγκεκριμένες κοινωνικές ανάγκες.⁸¹ Από την άλλη πάλι, η υλοποίηση των αρχικών εντολών περί διακοπής λειτουργίας των οίκων ανοχής δεν ήταν καθώς φαίνεται θέμα μόνο της κεντρικής αρχής, αλλά και όλων των τοπικών παραγόντων, όπως μεταξύ άλλων του Στρατού, της Διεύθυνσης Αστυνομίας, αλλά και της Εκκλησίας.⁸² Η συμμετοχή της τελευταίας σε κάθε θέμα που αφορούσε θέματα ηθικής είχε σαφώς να κάνει με τη γενικότερη στροφή προς τον συντηρητισμό και την ελληνορθόδοξη νοοτροπία που προσπαθούσε το κράτος να επιβάλει κατά τη μετεμφυλιακή περίοδο.

Υπό αυτές τις συνθήκες, η τύχη των ίδιων των εκδιδόμενων γυναικών συχνά παραμεριζόταν, καθώς πολλές από αυτές βρέθηκαν ξαφνικά χωρίς στέγη, εργασία και καμία μορφή προστασίας. Για αρκετές, η πορνεία αποτελούσε το μοναδικό τρόπο επιβίωσης σε μια κοινωνική πραγματικότητα που δεν προσέφερε εναλλακτικές δυνατότητες αποκατάστασης ή κοινωνικής επανένταξης. Η κατάσταση αυτή συνέβαλε στην αύξηση της κρυφής πορνείας, αλλά και στην ενίσχυση της εξάρτησης των εκδιδόμενων γυναικών από σωματέμπορους και υπεύθυνους νυχτερινών κέντρων. Ταυτόχρονα, η μείωση των οργανωμένων οίκων ανοχής είχε ως αποτέλεσμα οι εκδιδόμενες γυναίκες να εξαρτώνται ακόμη περισσότερο από τις διευθύντριες των ελάχιστων εναπομεινάντων οίκων, οι οποίες εκμεταλλεύονταν την κατάσταση αυτή, καθώς η λειτουργία τους θεωρούνταν πλέον προνομιακή.⁸³

⁸¹ Ο κατάπλους του αμερικανικού πολεμικού στόλου ανέδειξε το πρόβλημα, αφού η παραλιακή λεωφόρος και τα κεντρικά σημεία της πόλης κατακλύστηκαν από γυναίκες αμφιβόλου ηθικής και από διάφορους μεσάζοντες και επιτήδειους. Γι αυτό άλλωστε, η επιτροπή του νόμου 3032 αποφάσισε τη δημιουργία στους πρώτους μήνες του 1953 τριών διαμονητηρίων για ελευθέριας γυναικός. Σύμφωνα με την επιτροπή, η δημιουργία των διαμονητηρίων ήταν απαραίτητη για να καλύψει τις απαιτήσεις του στρατεύματος που υπηρετούσε την πόλη, για να απομακρυνθούν οι γυναίκες από τα ξενοδοχεία ύπνου, όπου έπεφταν θύματα εκμετάλλευσης, και δια μέσου της εξάσκησης του επαγγέλματός τους να μπορούν να βιοπορίζονται. Βλ στο Bouroutis, σ. 18.

⁸² Στο ίδιο., σ.17.

⁸³ Η Επιτροπή του ν. 3032 είχε καταργήσει το σύστημα καταβολής ποσοστού ανά επίσκεψη, προβλέποντας την καταβολή ενός πάγιου ποσού, ύψους τριάντα χιλιάδων δραχμών, από κάθε εκδιδόμενη γυναίκα, το οποίο κάλυπτε τα έξοδα διαβίωσης, όπως ενοίκιο, θέρμανση και ιματισμό. Στην πράξη, ωστόσο, η ρύθμιση αυτή υπονομευόταν, καθώς οι διευθύντριες, επικαλούμενες διάφορα προσχήματα, επέβαλλαν πρόσθετες οικονομικές επιβαρύνσεις, απαιτώντας μέρος των εισπράξεων για δαπάνες όπως η προμήθεια οινοπνεύματος, χαρτικών και άλλων λειτουργικών εξόδων. Με τον τρόπο αυτό, το θεσμοθετημένο πλαίσιο προστασίας μετατρέποταν σε μηχανισμό οικονομικής επιβάρυνσης και εκμετάλλευσης των ίδιων των γυναικών βλ, στο ίδιο.,σ.18.

Είναι αξιοσημείωτο ωστόσο, το γεγονός ότι οι συζητήσεις γύρω από την πορνεία και τα αφροδίσια νοσήματα δεν περιορίζονταν στους κρατικούς φορείς και τους διεθνείς οργανισμούς, αλλά απασχολούσαν έντονα και τον ημερήσιο Τύπο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί σειρά δημοσιευμάτων της εφημερίδας *Χρονογράφος* το 1954, με τίτλο «Η έκλυσις των ηθών και η αντιμετώπισίς της». Στα δημοσιεύματα αυτά η πορνεία παρουσιαζόταν ως σύνθετο κοινωνικό πρόβλημα που συνδεόταν με τη δημόσια υγεία, τη διάδοση των αφροδισίων νοσημάτων και τη γενικότερη ηθική κατάσταση της κοινωνίας.⁸⁴

Παράλληλα, γινόταν αναφορά στις διεθνείς συζητήσεις της εποχής και στις διαφορετικές προσεγγίσεις που είχαν διαμορφωθεί για την αντιμετώπιση του φαινομένου, ενώ επισημαίνονταν ότι το πρόβλημα της πορνείας δεν περιοριζόταν στις επίσημα καταγεγραμμένες εκδιδόμενες γυναίκες. Αντίθετα, γινόταν λόγος για τη διεύρυνση μιας «κρυφής» πορνείας, η οποία περιλάμβανε γυναίκες που εκδίδονταν περιστασιακά ή συγκαλυμμένα για οικονομικούς λόγους, χωρίς να υπόκεινται στον κρατικό έλεγχο. Η εξέλιξη αυτή παρουσιαζόταν ως σοβαρό κοινωνικό και υγειονομικό πρόβλημα, καθώς διέφευγε της αστυνομικής και ιατρικής εποπτείας.⁸⁵

Την ίδια μάλιστα περίοδο, στον ελληνικό Τύπο αποκαλύπτονταν και οι έντονες ανησυχίες που προκαλούσε η σύνδεση της πορνείας με τη λεγόμενη «ηθική παρακμή» της μεταπολεμικής κοινωνίας. Ενδεικτικό είναι δημοσίευμα για την περιοχή της Τρούμπας στον Πειραιά, όπου τα μπαρ και τα νυχτερινά κέντρα χαρακτηρίζονταν ως «κέντρα διαφθοράς» και παρουσιάζονταν ως απειλή για την κοινωνική ηθική και τη νεολαία. Μέσα από τέτοιου είδους δημοσιεύματα αποτυπώνονταν οι κυρίαρχες αντιλήψεις της δεκαετίας του 1950, σύμφωνα με τις οποίες η πορνεία αντιμετωπιζόταν ως ευρύτερο κοινωνικό και ηθικό πρόβλημα που απαιτούσε την παρέμβαση τόσο των κρατικών αρχών, όσο και της κοινωνίας.⁸⁶

⁸⁴ Γιώργος Τραυλός, «Η έκλυσις των ηθών και η αντιμετώπισίς της», *Χρονογράφος*, 24, 25, 26, 27 και 29 Μαΐου 1954, σ.1 – 2., Βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων, Ψηφιακή Συλλογή Εφημερίδων.

⁸⁵ Στο ίδιο, 1954/5/27, σ. 1.

⁸⁶ Γιώργος Τραυλός, «Πρέπει να εκλείψει το αίσχος της Τρούμπας. Η επικίνδυνος εξάπλωση των αφροδισίων νοσημάτων. Τα μπαρ, καρκίνωμα στη βιτρίνα του Πειραιώς. *Χρονογράφος*, 1954/7/6., σ.1., Βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων, Ψηφιακή Συλλογή Εφημερίδων.

Το ελληνικό κράτος γενικότερα, ακολούθησε επιλεκτικά τις μεταπολεμικές διεθνείς κατευθύνσεις για την πορνεία, εφαρμόζοντας ένα μεικτό σύστημα περιορισμού και κατάργησης. Παρότι καταργήθηκαν οι μεγάλοι δημόσιοι οίκοι ανοχής, δεν πραγματοποιήθηκαν ουσιαστικές αλλαγές στις συνθήκες ζωής των εκδιδόμενων γυναικών. Η Ελλάδα δεν κατάφερε να εφαρμόσει τις κύριες διατάξεις της σύμβασης του ΟΗΕ για την κατάργηση των μηχανισμών ελέγχου και καταγραφής των εκδιδόμενων γυναικών, ούτε προέβλεψε μέτρα κοινωνικής πρόνοιας ή προγράμματα επανένταξης τους.

Με το νόμο 3310 του 1955,⁸⁷ έγινε ουσιαστικά μια πρώτη προσπάθεια αντικατάστασης του μεσοπολεμικού συστήματος. Η κατάργηση της επιτροπής του νόμου 3032 και η μεταφορά των αρμοδιοτήτων της στην Υγειονομική Επιτροπή έδιναν την εντύπωση μετατόπισης από την καθαρή αστυνόμευση προς την υγειονομική περίθαλψη.⁸⁸ Παρά τις αλλαγές αυτές, βασικά στοιχεία του προηγούμενου καθεστώτος διατηρήθηκαν, καθώς οι γυναίκες που χαρακτηρίζονταν «κοινές» ή «ελευθέριες» εξακολουθούσαν να υπόκεινται σε υγειονομικούς ελέγχους και στην κατοχή δελτίου υγείας,⁸⁹ γεγονός που επιβεβαίωνε τη συνέχιση της επιτήρησης του γυναικείου σώματος ως φορέα «κινδύνου».

Με το νόμο αυτό ακόμη, απαγορεύτηκε ο εταιρισμός σε γυναίκες κάτω των 18 ετών, όπως και ομαδικός εταιρισμός ανεξαρτήτως ηλικίας είτε η διευκόλυνση και εκμετάλλευση του από τρίτους. Ιδιαίτερη σημασία είχε και η κατάργηση των οργανωμένων δημόσιων οίκων ανοχής και η απαγόρευση ίδρυσης νέων, εξέλιξη που αποσκοπούσε στον περιορισμό της ορατής πορνείας.⁹⁰ Ωστόσο, η ίδια η κρατική διοίκηση αναγνώριζε ότι το φαινόμενο δεν ήταν δυνατόν να εξαλειφθεί πλήρως. Αντιθέτως, υπήρχε έντονη ανησυχία ότι η κατάργηση των θεσμοθετημένων μορφών θα οδηγούσε στη διάδοση της λεγόμενης «κρυφής» πορνείας, καθιστώντας δυσκολότερο τόσο τον υγειονομικό όσο και τον αστυνομικό έλεγχο.⁹¹

Παράλληλα, η μαστροπεία και η σωματεμπορία δεν ρυθμιζόνταν αποκλειστικά από τον νόμο του 1955, αλλά παρέμεναν αντικείμενο του Ποινικού Κώδικα του 1950.⁹² Έτσι, διαμορφωνόταν ένα διττό καθεστώς: από τη μία πλευρά, ο Ποινικός Κώδικας τιμωρούσε την

⁸⁷ Ν.3310 «Περί καταπολεμήσεως των αφροδισίων νόσων και άλλων τινά διατάξεων», ΦΕΚ 196, 22 Ιουλίου 1955.

⁸⁸ Στο ίδιο., άρθρο 24., σ.1563.

⁸⁹ Στο ίδιο., άρθρο 16., σ.1562.

⁹⁰ Στο ίδιο., άρθρο 18,19, σ.1562.

⁹¹ Λαζός, ό.π. σελ 65.

⁹² Ν.1492, «Περί κυρώσεως του Ποινικού Κώδικα», ΦΕΚ 182/Α, άρθρ.349 και 351., 17 Αυγούστου 1950, σ.1243 - 1244.

εκμετάλλευση της πορνείας, και από την άλλη, η διοικητική και υγειονομική νομοθεσία ρύθμιζε τη «δηλωμένη» πορνεία. Συνεπώς, παρά τις μεταρρυθμιστικές διακηρύξεις, η κρατική παρέμβαση εξακολούθησε να επικεντρώνεται κυρίως στον έλεγχο της ίδιας της γυναίκας και λιγότερο στις δομές που παρήγαγαν και αναπαρήγαγαν την εκμετάλλευση της πορνείας.

Και ενώ η μεταρρύθμιση του 1955 σηματοδότησε μια προσπάθεια αναδιάρθρωσης του διακανονιστικού συστήματος, με έμφαση στον υγειονομικό έλεγχο και την τυπική απομάκρυνση από την άμεση αστυνομική εποπτεία, λίγα χρόνια αργότερα, κατά τη δεκαετία του 1960, η άνοδος της «κρυφής» πορνείας και η αδυναμία αποτελεσματικού ελέγχου του φαινομένου οδήγησαν σε εκ νέου ενίσχυση των κατασταλτικών μηχανισμών. Έτσι, παρά τη ρητορική εκσυγχρονισμού, το σύστημα κατέληξε να αναπαράγει και να εντείνει τις πρακτικές επιτήρησης, διατηρώντας στο επίκεντρο τον έλεγχο της εκδιδόμενης γυναίκας.

Συγκεκριμένα, ο νόμος 3310/1955 αντικαταστάθηκε από τον Νόμο 4095/1960 «Περί της εκ Αφροδισίων Νόσων Προστασίας και Ρυθμίσεως Συναφών Θεμάτων»,⁹³ ο οποίος ουσιαστικά κινούνταν προς τον κλασικό διακανονισμό, εξουσιοδοτούσε την Αστυνομία και την Υγειονομική Υπηρεσία με ευρύτατες αρμοδιότητες σχετικά με τη διαχείριση της πορνείας. Αυτός όριζε πως κάθε γυναίκα, η οποία είχε χαρακτηριστεί «άσεμνος», αλλά και κάθε άλλη που εκδιδόταν έναντι χρηματικής ή άλλης υλικής αμοιβής, απαγορευόταν να μισθώσει δωμάτιο, διαμέρισμα ή δωμάτιο ξενοδοχείου χωρίς προηγούμενη άδεια από την αρμόδια Αστυνομική Διεύθυνση. Η άδεια αυτή χορηγούνταν μετά από επιτόπια έρευνα των συνθηκών της περιοχής. Η ίδια απαγόρευση ίσχυε και για όσους επιθυμούσαν να εκμισθώσουν δωμάτια, διαμερίσματα με έπιπλα ή χωρίς με ποσοστό επί των εισπράξεων από την έκδοση των γυναικών, πρόβλεψη που στόχευε προφανώς στον περιορισμό των επίδοξων προστατών.⁹⁴

Επίσης, ο νομοθέτης προέβλεπε ότι όλες οι γυναίκες που είχαν χαρακτηριστεί «άσεμνες» όφειλαν να υποβάλουν αίτηση στις αστυνομικές αρχές προκειμένου να λάβουν άδεια παραμονής στους χώρους όπου ήδη διέμεναν ή εργάζονταν.⁹⁵ Η Ε.Π αποτελούσε χαρακτηριστική περίπτωση «ασέμνου γυναικός», η οποία μετά από αίτηση στις αστυνομικές

⁹³ Ν.4095 «Περί της εκ Αφροδισίων Νόσων Προστασίας και Ρυθμίσεως Συναφών Θεμάτων», ΦΕΚ 130/Α, 27 Αυγούστου 1960.

⁹⁴ Στο ίδιο, άρθρο 8, σ.1483.

⁹⁵ Στο ίδιο, άρθρο 17, σ.1487.

αρχές το 1970, έλαβε άδεια εγκαταστάσεως σε δωμάτιο στη Θεσσαλονίκη, υπό τον όρο «της ακριβούς τηρήσεως των διατάξεων του Ν.4095/1960 και λοιπών συναφών τοιούτων».⁹⁶

Η αυστηροποίηση των μέτρων εντοπιζόταν και στο γεγονός ότι ο δημόσιος έλεγχος συμπληρωνόταν με υποχρεωτική ιατρική εξέταση των εκδιδομένων δύο φορές την εβδομάδα, με πρόβλεψη καταδίκης μέχρι και τρεις μήνες φυλάκιση σε περίπτωση αμέλειας ή μη προσέλευσης, τη στιγμή που για αντίστοιχες παραβάσεις πολιτών για παρόμοιες μολυσματικές ασθένειες δεν προβλεπόταν καμία ποινή.⁹⁷ Στην ίδια λογική, προβλεπόταν ποινή φυλάκισης έως έξι μηνών ή χρηματική ποινή για γυναίκες που συλλαμβάνονταν να περιφέρονται σε οδούς και πλατείες ή δημόσια κέντρα με σκοπό την προσέλκυση πελατών προς εταιρισμό ή κρίνονταν ότι με «άσεμνη συμπεριφορά» προσέβαλλαν τη δημόσια αιδώ.⁹⁸

Η Ε.Π, για παράδειγμα, από το 1961 έως το 1968, μηνύθηκε από τα αστυνομικά όργανα τουλάχιστον δεκαοχτώ φορές, για διάφορες παραβάσεις του νόμου 4095/1960 και καταδικάστηκε έξι φορές σε ποινές φυλάκισης δέκα έως είκοσι ημερών.⁹⁹ Όταν μάλιστα, υπέβαλε αίτηση στην Επιτροπή του Νομαρχιακού Συμβουλίου Υγείας και Ασφαλίσεως Θεσσαλονίκης το 1964, προκειμένου να χαρακτηριστεί «άσεμνος», υποβλήθηκε σε μια σύνθετη διαδικασία διοικητικής αξιολόγησης,¹⁰⁰ η οποία περιελάμβανε τη συλλογή στοιχείων από αστυνομικές και υγειονομικές αρχές, καθώς και την καταγραφή της προσωπικής και επαγγελματικής της κατάστασης. Οι πληροφορίες δε, για τη δραστηριότητά της διαβιβάζονταν μεταξύ διαφορετικών υπηρεσιών και γεωγραφικών περιοχών, αναδεικνύοντας το εκτεταμένο δίκτυο επιτήρησης στο οποίο υπάγονταν οι εκδιδόμενες γυναίκες.¹⁰¹

Παράλληλα, καθοριζόταν η τύχη των εκδιδομένων που εξέρχονταν από οίκους ανοχής, που είχαν καταργηθεί, προβλέποντας είτε την επιστροφή τους στον τόπο κατοικίας της οικογένειάς τους είτε την αποστολή τους σε χώρους ομαδικής εργασίας ή φιλανθρωπικά

⁹⁶ ΓΑΚ – ΙΑΜ,Α.Δ.265.06,Α.Α.2.Φ.46., Διεύθυνσις Αστυνομίας Θεσσαλονίκης, Γραφείον Δημοσίας Ασφάλειας, Άδεια Εγκαταστάσεως Ασέμνου Γυναίκος, 14 Ιανουαρίου 1970.

⁹⁷ Ν.4095, ό.π., άρθρο 7, σ.1482 - 1483.

⁹⁸ Στο ίδιο, άρθρο 15, σ.1485.

⁹⁹ ΓΑΚ – ΙΑΜ, ό.π, Υποδιεύθυνσις Γενικής Ασφάλειας Θεσσαλονίκης, αριθμ.πρωτ.7Φ2/37720/37 α' προς την Υποδιεύθυνσιν Ασφαλείας Πρωτευούσης, Τμήμα Ηθών – Λεσχών, Θεσσαλονίκη, 19 Νοεμβρίου 1979.

¹⁰⁰ Στο ίδιο, Νομαρχιακόν Συμβούλιον Υγείας και Ασφαλίσεως Θεσσαλονίκης, 4 Φεβρουαρίου 1964.

¹⁰¹ Στο ίδιο, Αστυνομικόν Τμήμα Σπάρτης προς την Υποδιεύθυνσιν Ασφαλείας Προαστ. Πρωτευούσης Υπηρεσία Κώδιξ. Κοιν. Εγκλήματος Τμήμα Ελέγχου και Ηθών Λεσχών εις Νέα Ιωνία Αττικής, κοινοποιείται προς ΥΓΑ Αθηνών, ΥΓΑ Θεσσαλονίκης, Τμήμα Ασφαλείας Ηρακλείου, Τμήμα Ασφαλείας Δράμας, Τμήμα Ασφαλείας Κιλκίς 7/2/1979.

ιδρύματα, είτε ακόμη την υπαγωγή τους σε «προστατευτικά σωματεία» με σκοπό την κοινωνική τους αποκατάσταση. Η σχετική απόφαση λαμβανόταν από τον Υπουργό Κοινωνικής Πρόνοιας ύστερα από εισήγηση Υγειονομικής Επιτροπής, στην οποία συμμετείχαν εκπρόσωποι της τοπικής εξουσίας, όπως ο Μητροπολίτης, ο Εισαγγελέας Πλημμελειοδικών και ο Δήμαρχος.¹⁰² Η συνεργασία αυτή, κρατικών αρχών και τοπικών παραγόντων δεν αποτελούσε εξαίρεση αλλά μάλλον τον κανόνα, καθώς η κοινωνική και ηθική τους «ανωτερότητα» λειτουργούσε ως θεσμική εγγύηση για την επιτήρηση και την “αναμόρφωση” των γυναικών, εντάσσοντας τη διαδικασία αυτή σε ένα ευρύτερο πλαίσιο κοινωνικού και ηθικού ελέγχου.¹⁰³

Και ενώ στην περίπτωση των καταργηθέντων οίκων ο νομοθέτης έδινε προτεραιότητα στην ηθική αναμόρφωση των «παραστρατημένων», επιζητώντας για τη σύνθεση της Επιτροπής άτομα άμεμπτου ηθικής, στην περίπτωση της άρσης του χαρακτηρισμού της «άσεμνης γυναίκας», η σύνθεση διαφοροποιούνταν καθώς γινόταν από ειδικευμένους επαγγελματίες κυρίως, από τον χώρο της υγείας, οι οποίοι επικεντρώνονταν στην προστασία της δημόσιας υγείας. Συγκεκριμένα, οριζόταν πως ο αποχαρακτηρισμός των γυναικών γινόταν κατόπιν αιτήσεως της ίδιας, η οποία θα έπρεπε να συνοδεύεται από πιστοποιήσεις των αστυνομικών και υγειονομικών αρχών. Ο σχετικός φάκελος θα διαβιβαζόταν από το Υγειονομικό Κέντρο στην αρμόδια Υγειονομική Επιτροπή, η οποία για την περίπτωση του αποχαρακτηρισμού απαρτιζόταν από τον Νομάρχη, τον Διευθυντή του αρμόδιου Υγειονομικού Κέντρου, τον Διευθυντή της Αστυνομίας, έναν αφροδισιολόγο ιατρό και έναν υγειονομικό αξιωματικό που ανήκε στις ένοπλες δυνάμεις που ενέδρευαν στην πόλη.¹⁰⁴

Η κινητοποίηση ενός τόσο ευρέος φάσματος κρατικών και θεσμικών φορέων αποκάλυπτε ότι η πορνεία δεν αντιμετωπιζόταν απλώς ως ζήτημα δημόσιας υγείας, αλλά ως ένα σύνθετο, κοινωνικό πρόβλημα που απαιτούσε μια κάποια διευθέτηση. Παρόλο που συνδεόταν με τη δημόσια υγεία, ταυτόχρονα αντιμετωπιζόταν ως «κορωνίδα ανηθικότητας», μια ανεπιθύμητη πραγματικότητα απέναντι στην οποία οι Αρχές όφειλαν αφενός να παρέμβουν και αφετέρου

¹⁰² Στο ίδιο, άρθρο 8, παρ 6, σ.1483.

¹⁰³ Κώστας Κατσάπης, (2018), Νεαρές εκδιδόμενες κοπέλες στην Αθήνα του '60: στοιχεία κοινωνικής ιστορίας για δυστυχείς υπάρξεις. Στο Κώστας Κατσάπης (επιμ.) *Οι Απείθαρχοι, κείμενα για την ιστορία της νεανικής αναίδειας τη μεταπολεμική περίοδο*, Εκδόσεις: Οκτώ, Αθήνα, σ.156.

¹⁰⁴ Ν.4095, ό. π., άρθρο 9, σ.1483.

να συμβιβαστούν, συχνά υιοθετώντας πρακτικές που ισορροπούσαν μεταξύ ελέγχου και ενός ιδιότυπου κοινωνικού «καθωσπρεπισμού».¹⁰⁵

Έτσι, ενώ οι αρχές, παρουσίαζαν την πορνεία ως ανεπιθύμητη κοινωνική πραγματικότητα, στην πράξη θεσπίζονταν ρυθμίσεις που επέτρεπαν τη διευκόλυνσή της, όπως η λειτουργία καφωδείων, καμπαρέ και κέντρων διασκέδασης, τα οποία ύστερα από αστυνομική άδεια λειτουργούσαν σε συγκεκριμένες περιοχές, (μακριά από σχολεία, εκκλησίες, νοσοκομεία και φυλακές).¹⁰⁶ Οι χώροι αυτοί, αν και τυπικά εντάσσονταν στην κατηγορία της ψυχαγωγίας, αποτελούσαν συχνά περιβάλλοντα όπου αναπτύσσονταν πρακτικές στενά συνδεδεμένες με την πορνεία, όπως η σωματεμπορία.¹⁰⁷ Με τον τρόπο αυτό, το φαινόμενο δεν εξαφανιζόταν αλλά μετατοπιζόταν σε ελεγχόμενους χώρους της νυχτερινής ζωής, μακριά από τον «κανονικό» αστικό ιστό.¹⁰⁸ Η χωρική αυτή συγκέντρωση του φαινομένου λειτουργούσε ως ένας τρόπος διαχείρισής του, καθώς η γκετοποίησή του θεωρούνταν ότι μπορούσε να προστατεύσει την αστική τάξη. Έτσι, εφόσον δεν προσβάλλονταν χώροι που θεωρούνταν κρίσιμοι για την κρατούσα ηθική, τα καμπαρέ συνέχισαν να λειτουργούν, γνωρίζοντας μάλιστα σημαντική ανάπτυξη κατά τη δεκαετία του 1960.¹⁰⁹

Πέρα από αυτά, και παρά τις αυστηρές διατάξεις τόσο του Ποινικού Κώδικα για τη μαστροπεία και τη σωματεμπορία όσο και του νομοθετικού πλαισίου που ενισχύθηκε με τον ν. 4095/1960, η εκμετάλλευση των εκδιδόμενων γυναικών από τρίτα πρόσωπα δεν φαίνεται να περιορίστηκε ουσιαστικά. Ενδεικτική είναι η περίπτωση της Τ.Φ., από τη δικογραφία της οποίας προκύπτει η εμπλοκή δύο ανδρών, οι οποίοι, αξιοποιώντας σχέσεις προσωπικής επιρροής και ιδίως ο ένας, εμφανιζόμενος ως «αγαπητικός»¹¹⁰ και υποσχόμενος γάμο,

¹⁰⁵ Κατσάπης, ό. π., 158.

¹⁰⁶ Η παραπάνω στρατηγική συνιστούσε και τη σολομώντεια λύση που επιλέγεται τον Οκτώβριο του 1962, όταν η διοίκηση Χωροφυλακής και Πειραιώς με την αστυνομική διάταξη 151 «περί ιδρύσεως και λειτουργίας καφωδείων, καμπαρέ, και Κέντρων διασκέδασης» επιχείρησε να θέσει όρους στη λειτουργία των νυχτερινών κέντρων σε μια περιοχή που λόγω της Τρούμπας και των «υπηρεσιών που προσφέρονταν στους ναύτες του 6^{ου} στόλου αποτελούσε ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του '50 συνώνυμο της πορνείας και του εκμαυλισμού, βλ. στο ίδιο, σελ 158.

¹⁰⁷ Η Τρούμπα, για παράδειγμα, ήταν δημιούργημα σωματέμπορων. Αποτελούσε ένα μικρό κράτος με τους δικούς του κανόνες, που τους έθεταν οι σωματέμποροι. Ορίζαν τη διασπορά των εκδιδόμενων γυναικών στην αγορά, τις τιμές, επέβαλαν την τάξη. Όλες οι εκδιδόμενες, χωρίς εξαίρεση, ανήκαν σε κάποιο σωματέμπορο, «αγαπητικό» ή «νταβατζή» στο Λάζος, ό.π.σ.101.

¹⁰⁸ Στο ίδιο, σ.158 – 159.

¹⁰⁹ Λιάπη Αμπατζή (2007), *Το κέρασμα στα «μπαρ με κονσομασιόν»: η διαχείριση του μη ανεκτού Ίδρυμα Κοινωνικών Ερευνών*. 122 Α, σ. 4.

¹¹⁰ «Χρονικώς, ο αγαπητικός είναι το ύστατο σκαλοπάτι της εκμεταλλεύσεως πορνών. Προηγούνται ο προαγωγός κι ο σωματέμπορος. Δηλαδή, πρόκειται για τρεις ειδικότητες. Μα δεν αποκλείεται στο ίδιο πρόσωπο

προέβαιναν σε συστηματική οικονομική εκμετάλλευσή της. Από τη δραστηριότητά της αποκόμιζαν σημαντικά χρηματικά οφέλη,¹¹¹ γεγονός που αναδεικνύει μια πρακτική όχι μεμονωμένη, αλλά μάλλον διαδεδομένη για την εποχή.

Παράλληλα, περιστατικά εκμετάλλευσης ανηλίκων και εξώθησης στην πορνεία καταγράφηκαν και σε περιπτώσεις όπου, πέρα από άνδρες προαγωγούς ή σωματέμπορους, εμπλέκονταν και γυναίκες, όπως ιερόδουλες ή «καλλιτέχνιδες». Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της Κ.Φ., είκοσι ετών, «χοροτραγουδίστριας», η οποία κατηγορήθηκε ότι, από κοινού με τον Σ.Ι., «επί εξυπηρετήσε αλλοτρίας ακολασίας προήγαγον προς πορνείαν και εξώθησαν προς διαφθοράν τα ανήλικα πρόσωπα της Α.Σ και της Σ.Α, ηλικίας δεκαπέντε και δεκαέξι ετών αντίστοιχα, εξωθήσαντες αυτάς εις εκπόρνευσιν και παρωτρύναντες αυτάς εις συνουσίαν μετ' αορίστου αριθμού ανδρών επί περιουσιακών ανταλλάγματι».¹¹²

Συνολικά, οι νομοθετικές ρυθμίσεις του μεταπολεμικού ελληνικού κράτους, για την πορνεία ακολούθησαν το σύστημα ενός συστηματικού ελέγχου ενώ παράλληλα, ο Ποινικός Κώδικας είχε πλαισιωθεί με εξίσου αυστηρές προβλέψεις για τη σωματεμπορία και τη διακίνηση γυναικών. Στην πράξη ωστόσο, οι διώξεις στρέφονταν κυρίως, εναντίον των εκδιδόμενων γυναικών ακόμα και για παραβιάσεις που θεωρούνταν ήσσονος σημασίας, χωρίς να δίνεται αντίστοιχη έμφαση στις δομές εκμετάλλευσης της πορνείας, που συντηρούσαν το φαινόμενο.

Η πολιτική αυτή συνεχίστηκε και κατά τις επόμενες δεκαετίες, καθώς ακόμη και κατά την περίοδο της δικτατορίας του 1967, η οποία προχώρησε στο κλείσιμο χώρων που είχαν συνδεθεί με τη νυχτερινή ζωή και την πορνεία, όπως η Τρούμπα, το βασικό μοντέλο διαχείρισης του φαινομένου δεν διαφοροποιήθηκε. Αντίθετα, διατηρήθηκαν και ενισχύθηκαν οι μηχανισμοί αυστηρής επιτήρησης και καταγραφής, διασφαλίζοντας τον συνεχή έλεγχο των κινήσεων και της καθημερινότητας των εκδιδόμενων γυναικών.¹¹³

να συναντιούνται οι δύο (ή και οι τρεις) απ' αυτές τις επαγγελματικές ειδικότητες». Βλ. Πετρόπουλος, ό.π., σ.172.

¹¹¹ ΓΑΚ – ΙΑΜ, ό. π, Διεύθυνσις Αστυνομίας Θεσσαλονίκης, Υποδιεύθυνσις Γενικής Ασφαλείας, Προς τον Εισαγγελέα Πλημμελειοδικών Θεσ/κης, 19 Φεβρουαρίου 1972.

¹¹² ΓΑΚ-ΙΑΜ, Α.Δ.008.01,Α.Α.14.Φ.199 Τριμελές Εφετείων Θεσσαλονίκης, Εκ του Πλημμελειοδικείου Κατερίνης, Αριθ. Βιβλ. Εφεσ. 755/1969, Αριθ. Αποφ. 1204, 10 Δεκεμβρίου 1969.

¹¹³ Λάζος, ό.π, σ.102.

Με τον τρόπο αυτό, η πορνεία παρέμεινε για δεκαετίες ένα προνομιακό πεδίο άσκησης της κρατικής εξουσίας, στο οποίο, παρά τις διακηρύξεις περί προστασίας της δημόσιας υγείας και της ηθικής τάξης, παραβιάζονταν βασικές αρχές των διεθνών κειμένων περί θεμελιωδών ελευθεριών. Στην πράξη, η εφαρμοζόμενη πολιτική δεν οδήγησε στον περιορισμό του φαινομένου, αλλά στην περαιτέρω περιθωριοποίηση των εκδιδόμενων γυναικών, αφήνοντάς τες εκτεθειμένες σε ποικίλες μορφές εκμετάλλευσης. Υπό αυτή την έννοια, το ίδιο το κράτος, μέσα από τους μηχανισμούς ελέγχου και ρύθμισης που εφάρμοσε, συνέβαλε στην αναπαραγωγή των συνθηκών που καθιστούσαν δυνατή την εκμετάλλευσή τους.

ΜΕΡΟΣ Γ΄

Αναπαραστάσεις της πορνείας στο μεταπολεμικό λογοτεχνικό διήγημα

Γ.1 Χατζής Δ. – Η ώρα της φυρονεριάς

Ο Δημήτρης Χατζής συγκαταλέγεται στους σημαντικότερους εκπροσώπους της μεταπολεμικής ελληνικής πεζογραφίας, με έργο που επικεντρώνεται κυρίως στους κοινωνικά αποκλεισμένους και τους «αφανείς» ανθρώπους της καθημερινότητας. Γεννημένος το 1913 στα Γιάννινα, πρωτοεμφανίστηκε στα γράμματα με τη νουβέλα *Η Φωτιά* (1946). Ενταγμένος στο αριστερό κίνημα, αναγκάστηκε μετά το τέλος του Εμφυλίου να εκπατριστεί, αρχικά στο Βερολίνο και κατόπιν στη Βουδαπέστη, επιστρέφοντας στην Ελλάδα μόλις μετά τη Μεταπολίτευση του 1974. Ο Χατζής καλλιέργησε κυρίως το διήγημα, του οποίου η συμπτυκνωμένη μορφή τού επέτρεψε να διεισδύει στον εσωτερικό κόσμο των προσώπων και να αποδίδει με ιδιαίτερη ευαισθησία τις ανθρώπινες σχέσεις. Μέχρι το 1966 είχε συγκεντρώσει τα διηγήματά του σε δύο βασικές συλλογές: *Το τέλος της μικρής μας πόλης* (1963) και *Ανυπεράσπιστοι* (1966). Δέκα χρόνια αργότερα, μετά την επιστροφή στην πατρίδα, θα δώσει και ένα μυθιστόρημα, *Το διπλό βιβλίο* (1976), με κεντρικό θέμα τη ζωή των Ελλήνων εργατών στη Γερμανία¹¹⁴.

Στη συλλογή *Ανυπεράσπιστοι* (1966), όπου εντάσσεται και το διήγημα *Η ώρα της φυρονεριάς*, ο Δημήτρης Χατζής στρέφεται στους κοινωνικά αποκλεισμένους και «ανυπεράσπιστους» ανθρώπους της μεταπολεμικής μικροαστικής κοινωνίας. Μέσα από έναν ρεαλιστικό και βαθιά ανθρωποκεντρικό λόγο, αναδεικνύει τις συνέπειες της φτώχειας, της κοινωνικής ανισότητας και του ηθικού ελέγχου στη ζωή των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων.¹¹⁵ Κεντρικό θέμα του διηγήματος αποτελεί ο αγώνας του Κωνσταντή να απελευθερωθεί από το ασφυκτικό οικογενειακό του περιβάλλον, για το οποίο αισθάνεται ντροπή, βιώνοντας παράλληλα, τον κοινωνικό αποκλεισμό. Η μητέρα του, Τριανταφυλλιά,

¹¹⁴ Λίνος Πολίτης (2002)., *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Αθήνα, Μορφωτικό ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, σ. 347 – 348.

¹¹⁵ Στο ίδιο.

ασκεί την πορνεία ως μέσο επιβίωσης, μεταφέροντας το κοινωνικό στίγμα και στα παιδιά της. Μέσα σε αυτό το σκληρό περιβάλλον, η μορφή του Χαμάλαρου λειτουργεί ως η μοναδική ανθρώπινη και προστατευτική παρουσία.

Γ.1.α Υπόθεση και χαρακτήρες

«- Πού 'ναι η μάνα σας, μωρέ;- Πήγε στον αγαπτ'κό της, αποκρίνονται πρόθυμα και γρήγορα και τα δυο μαζί.- Και πότε θα 'ρθει;- Αγαπτ' κόσ της είσαι κι εσύ, μπάμπια;»¹¹⁶

Το διήγημα ανοίγει με έναν απλό, σχεδόν αθώο διάλογο. Από τις πρώτες κιόλας γραμμές, ο αναγνώστης εισάγεται σε μια καθημερινότητα που παρουσιάζεται ως απολύτως φυσική, σχεδόν αυτονόητη. Μια μάνα με πολλούς «αγαπητικούς», δύο παιδιά μόνα στο σπίτι, να περιμένουν, χωρίς να ξέρουν ακριβώς τι περιμένουν. «Δυο χαζοπούλια», αθώα και ανυποψίαστα, που «καρτέραγαν και δεν καρτέραγαν τίποτα», βυθισμένα σε μια πραγματικότητα που δεν μπορούσαν ακόμη να κατανοήσουν.¹¹⁷

Μέσα σε μια εξαθλιωτική υλική στέρηση σκιαγραφούνται οι βασικές μορφές του μικρού αυτού κόσμου. Ο μικρός Στρατής, με τα ατροφικά του πόδια, καθηλωμένος στο σοφά, πλάθει έναν δικό του κόσμο, «στέρεο, αυτόνομο, φωτεινό και χαρούμενο», φτιαγμένο από «τιποτένια πράγματα». Έναν κόσμο που δεν είναι φτωχός, γιατί είναι δικός του.¹¹⁸ Δίπλα του, ο Κωνσταντής: κάτι περισσότερο από αδελφός. Φροντιστής, προστάτης, σχεδόν γονιός. Είναι εκείνος που τον ταΐζει, τον φροντίζει, παίζει μαζί του, του μαθαίνει γράμματα· εκείνος που γεφυρώνει, όσο μπορεί, το χάσμα ανάμεσα σε εκείνον και τον έξω κόσμο. Οι δυο τους συγκροτούν έναν κοινό, κλειστό κόσμο, που εκτυλίσσεται «δίπλα στο δωμάτιο που η μάνα τους δεχόταν τους άντρες», σε μια συνύπαρξη σχεδόν σιωπηλή, αλλά τόσο βαριά από αυτά που συμβαίνουν δίπλα τους.¹¹⁹

Και τέλος, μέσα σε αυτή την ίδια καθημερινότητα, κινείται και η μορφή της μάνας, της Τριανταφυλλιάς. Με «πελατεία μικρή, μάλλον ορισμένη, μάλλον ταχτοποιημένη», εξυπηρετεί «τους ίδιους πάντα ανθρώπους»,¹²⁰ σαν να πρόκειται για μια ακόμη δουλειά της

¹¹⁶ Δημήτρης Χατζής (1979). *Η ώρα της Φυρονεριάς*, Ανυπεράσπιστοι, διηγήματα, Αθήνα, Εκδόσεις Καστανιώτη, σ.49.

¹¹⁷ Στο ίδιο, σ.50.

¹¹⁸ Στο ίδιο.

¹¹⁹ Στο ίδιο, σ.51.

¹²⁰ Στο ίδιο, σ.52

ημέρας. Σχεδόν μηχανικά, «με τον ίδιο τρόπο που θα πουλούσε κεντήματα ή ψάρια» πουλά τον εαυτό της, χωρίς αυτό να προκαλεί κάποια δραματικότητα. Δεν υπάρχει εδώ τίποτα το θαυματικό· μόνο η ανάγκη. Ακόμη και η όψη της, «αστόλιστη, αφκιασίδωτη»,¹²¹ αδιάφορη σαν την ασήμαντη ύπαρξή της, έτσι όπως ακριβώς την αντιμετωπίζουν οι γειτόνισσες, στιγματισμένη, μόνη, αόρατη. Όλα ρέουν σε μια απόλυτη κανονικότητα: «άφηνε την ποδιά της στο μαγειρείο, κατέβαζε το φαΐ από τη φωτιά και πέραγε στο διπλανό δωμάτιο». ¹²²Μέσα στον ίδιο χώρο συνυπάρχουν η μητέρα και η πόρνη, χωρίς διαχωριστικές γραμμές, μόνο ως διαφορετικές όψεις της ίδιας, σκληρής καθημερινότητας.

Η εικόνα αυτή δεν αποτελεί απλώς μια λογοτεχνική αποτύπωση, αλλά συνομιλεί άμεσα με την ιστορική πραγματικότητα της μεταπολεμικής περιόδου. Η φτώχεια και η ανάγκη εξανάγκαζαν σε πολλές περιπτώσεις, ένα σημαντικό ποσοστό γυναικών στην πορνεία, χωρίς ουσιαστικά περιθώρια επιλογής ή δυνατότητα διαφυγής.¹²³ Όπως χαρακτηριστικά αποτυπώνεται και στο διήγημα, η άρνηση δεν αποτελούσε επιλογή: «μια φορά που δεν σηκώθηκε να ανοίξει τη νύχτα σε κάποιον, έγινε τέτοια φασαρία στο δρόμο... που κουβαλήθηκαν και οι χωροφύλακοι», γεγονός που την εξαναγκάζει έκτοτε να αφήνει «την πόρτα μισάνοιχτη και να τους δέχεται όλους». ¹²⁴

Η πορνεία, επομένως, δεν περιοριζόταν στους επίσημους χώρους, χωροταξικά καθορισμένους υπό την εποπτεία του κράτους, αλλά εκτυλίσσονταν συχνά στο περιθώριο της κοινωνικής ζωής και μέσα στον ιδιωτικό χώρο του σπιτιού. Άλλωστε, ένα μεγάλο μέρος της πορνείας της περιόδου παρέμενε αθέατο και μη καταγεγραμμένο, παρά τις προσπάθειες θεσμικής ρύθμισης.¹²⁵ Η μορφή της Τριανταφυλλιάς αποκαλύπτει ακριβώς αυτή την «αόρατη» διάσταση του φαινομένου, όπου η ανάγκη και η επιβίωση υπερέβαιναν κάθε ηθικό και κοινωνικό φραγμό.

Κατά τα κοινωνικά δεδομένα, η μητέρα αποτελεί περιθωριακό χαρακτήρα, μακριά από τα στερεοτυπικά γνωρίσματα «της έντιμης» γυναίκας, συμβιβασμένη με την ταυτότητα της πόρνης. Στον εσωτερικό της μονόλογο αναφέρει ότι θα προτιμούσε να είναι μια γυναίκα έντιμη, που να ασχολείται μόνο με το σπίτι, τα παιδιά της και το νοικοκυριό της («Δεν τους

¹²¹ Στο ίδιο, σ.52

¹²² Στο ίδιο.

¹²³ Bouroutis, *ό.π.*, σ.2.

¹²⁴ Χατζής, *ό.π.*, σ.53.

¹²⁵ Κατσάπης, *ό.π.*, σ.149 – 153.

ήθελε»¹²⁶. Αντίθετα, εξαιτίας της απορριπτέας κοινωνικής της ταυτότητας ζούσε την περιφρόνηση στη συμπεριφορά των γειτόνων που απαξίωναν να τη χαιρετήσουν, με το φόβο της μετάδοσης του κοινωνικού στίγματος.

Ωστόσο το κεντρικό πρόσωπο δεν είναι η μητέρα, αλλά τα πρόσωπα που την περιβάλλουν και ιδίως το μεγάλο της παιδί, ο Κωνσταντής ο οποίος είναι ο πρώτος άμεσος δέκτης του στίγματος που ακολουθεί «το επάγγελμα» της μητέρας του. Αγνοώντας σε πρώτο στάδιο, το τι ακριβώς συμβαίνει και γιατί στο σχολείο «τον βρίζαν και πάντα θέλαν να μαλώνουν μαζί του»,¹²⁷ χωρίς να μπορεί να εξηγήσει «τι ακριβώς γινόταν με τη δική τους τη μάνα και «μ' αυτούς τους μπαρμπάδες που έρχονταν σπίτι», αρχίζει σταδιακά να συνειδητοποιεί από λόγια των γύρω («Που' ν η μάνα σας, ρε μπάσταρδα) πως κάτι τον κάνει να ντρέπεται, να κοκκινίζει, να μαζεύεται στη γωνιά του»,¹²⁸ προσπαθώντας να αποποιηθεί έναν χαρακτηρισμό που δεν μπορεί να εξηγήσει, αλλά που τον βαραίνει.

Η λύπη του, η εσωστρέφειά του, η προσπάθειά του ενδεχομένως να κρύψει βαθιά μέσα του αυτό που ίσως ξέρει αλλά ντρέπεται να ομολογήσει, τον μετατρέπουν σε μια βαθιά τραυματισμένη ύπαρξη που αποζητά απεγνωσμένα διαφυγή. Όλος ο φόβος του για το δάσκαλο, τα παιδιά, την τάξη, όλο το βάρος της ντροπής που κουβαλά πρέπει να φύγει από μέσα του, πρέπει να ξεριζωθεί προκειμένου να απελευθερωθεί «Έφυγε σιγά –σιγά, σκουπίζοντας με τις γροθιές του τα μάτια του, σαν να μην ήταν ο ίδιος που το 'θελε, σάμπως όλα γινήκανε απ' αυτό το κουδούνι που χτύπησε και δεν μπορούσε τώρα πια να πάει...»¹²⁹.

Η εμπειρία αυτή του Κωνσταντή μπορεί να ερμηνευθεί εύστοχα μέσα από την έννοια του στίγματος.¹³⁰ Στο αρχικό στάδιο, ο ήρωας βρίσκεται στη θέση του ατόμου του οποίου η «διαφορετικότητα» δεν είναι πλήρως συνειδητή από τον ίδιο, ούτε γνωρίζει σε ποιο βαθμό είναι ήδη γνωστή στους άλλους. Πρόκειται, δηλαδή, για ένα πρόσωπο «απαξιώσιμο» και όχι ακόμη πλήρως «απαξιωμένο», καθώς η κοινωνική του ταυτότητα δεν έχει αποκαλυφθεί πλήρως στη δική του συνείδηση. Το ζητούμενο ωστόσο, δεν είναι τόσο η διαχείριση της έντασης στις κοινωνικές επαφές, όσο η σταδιακή διαχείριση των πληροφοριών που αφορούν

¹²⁶ Χατζής, ό.π, σ.52 -53.

¹²⁷ Στο ίδιο, σ.55.

¹²⁸ Στο ίδιο, σ.56

¹²⁹ Στο ίδιο, σ.57

¹³⁰ Erving Goffman (2001), *Στίγμα, Σημειώσεις για τη διαχείριση της φθαρμένης ταυτότητας*, εισ.-μτφ. Δ. Μακρυγιώτη, Αθήνα, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, (1η έκδοση: 1963), σελ. 111.

το «ελάττωμά» του, στην προκειμένη περίπτωση, το κοινωνικό στίγμα που απορρέει από το επάγγελμα της μητέρας του.¹³¹

Καθώς ο Κωνσταντής έρχεται αντιμέτωπος με τα σχόλια και τις αντιδράσεις των άλλων, εισέρχεται σταδιακά στη διαδικασία που περιγράφει ο Goffman ως «διαχείριση πληροφοριών», δηλαδή στη διαρκή διαπραγμάτευση ανάμεσα στην αποκάλυψη και την απόκρυψη της στιγματισμένης του ταυτότητας. Το παιδί καλείται, έστω ασυνείδητα, να απαντήσει σε διλήμματα όπως αν πρέπει να αποδεχτεί ή να αρνηθεί τον χαρακτηρισμό, αν θα εκτεθεί ή θα προστατευτεί μέσα από τη σιωπή και την απόσυρση. Η αδυναμία του να ελέγξει αυτή τη διαδικασία, καθώς το στίγμα του είναι ήδη γνωστό στους άλλους εντείνει το αίσθημα ντροπής και απομόνωσης, οδηγώντας τον σε εσωστρέφεια και κοινωνική περιθωριοποίηση. Με τον τρόπο αυτό, η περίπτωση του Κωνσταντή αναδεικνύει με ιδιαίτερη ένταση τη διαδικασία μέσω της οποίας το κοινωνικό στίγμα μεταβιβάζεται και βιώνεται, όχι μόνο από το ίδιο το στιγματισμένο άτομο, αλλά και από τα πρόσωπα του άμεσου οικογενειακού του περιβάλλοντος.

Το λιμάνι είναι ο τόπος διαφυγής. «Ένας κόσμος καινούριος» ανοιγόταν μπροστά του, «βάρκες, μαούνες, μπενζίνες, φωνές, αγκομαχητά και τσακώματα»,¹³² ένας κόσμος σκληρός αλλά ξένος προς το στίγμα που κουβαλά. Ο Κωνσταντής παραμένει μετέωρος: «δεν μπορούσε να ξαναπάει στο σχολείο και κρυβόταν εκεί», ενώ ο πραγματικός του κόσμος εξακολουθεί να είναι «τα παιδιά που τον βρίζανε», ο μικρός αδελφός που τον περιμένει και «εκείνο το παράξενο πράμα» που εκτυλίσσεται στο σπίτι.¹³³ Η φυγή, επομένως, δεν αποτελεί λύτρωση, αλλά μια προσωρινή αναστολή ενός τραύματος που τον ακολουθεί.

Η στάση αυτή του κοινωνικού περίγυρου απέναντι στον μικρό Κωνσταντή δεν εξαντλείται σε μια απλή απόρριψη, αλλά αποτελεί μια ιδιαίτερα έντονη μορφή, άτυπου, κοινωνικού ελέγχου. Η μητέρα αντιμετωπίζεται ως μια «ανήθικη» παρουσία, ως φορέας διατάραξης της κοινωνικής και ηθικής τάξης με αποτέλεσμα η κοινωνία να συμπεριφέρεται τόσο στην ίδια, όσο και στα παιδιά της με σκληρότητα και κοινωνική απαξίωση. Το στίγμα μεταφέρεται ολόκληρο στην οικογένεια και γίνεται αισθητό ακόμη και μέσα στον κόσμο των παιδιών.

¹³¹ Στο ίδιο, σ.111.

¹³² Στο ίδιο, σ.58

¹³³ Στο ίδιο.

Το σχολείο, από την άλλη, ως κατεξοχήν φορέας κοινωνικοποίησης, αντί να λειτουργεί προστατευτικά, ενισχύει τον στιγματισμό και την κοινωνική απόρριψη. Ο δάσκαλος, ως σημαντικός εκπρόσωπος της ηθικής τάξης, «δε γνoinιάστηκε και πολύ και δεν θα πήγαινε βέβαια, δάσκαλος άνθρωπος, να μιλήσει μ' αυτή τη γυναίκα· μπορεί και να χάρηκε κιόλας που γλύτωσε απ' τον μελά του». ¹³⁴ Η στάση του δεν είναι ουδέτερη· αντίθετα, συνιστά μια μορφή σιωπηρής επιβεβαίωσης του κοινωνικού αποκλεισμού.

Αντίστοιχα, και οι συμμαθητές του, ως μικρογραφία της ευρύτερης κοινωνίας, δεν αναγνωρίζουν στον Κωνσταντή ένα παιδί που χρειάζεται φροντίδα, αγάπη και καθοδήγηση, αλλά τον αντιμετωπίζουν ως προέκταση της «ανηθικότητας» της μητέρας του. Οι απαξιωτικοί και περιφρονητικοί χαρακτηρισμοί, οι ειρωνείες και η απομόνωση αντανακλούν τη σκληρότητα της κοινωνίας μέσα από τα μάτια παιδιών που μεγαλώνουν υιοθετώντας τα στερεότυπα και τις αντιλήψεις της κυρίαρχης κοινωνικής ηθικής, η οποία καθορίζει τα όρια του κοινωνικά αποδεκτού και του κοινωνικά αποκλεισμένου.

Η πορνεία επομένως, δεν τιμωρούνταν μόνο σε θεσμικό επίπεδο, αλλά κυρίως σε κοινωνικό. Η «ανήθικη» γυναίκα και τα παιδιά της υφίσταντο μια καθημερινή, αδιάκοπη πίεση συμμόρφωσης, μέσα σε ένα περιβάλλον που αναπαρήγαγε τον αποκλεισμό και την κοινωνική απαξίωση, αναδεικνύοντας την κοινωνική «τιμωρία» σε βασικό μηχανισμό διατήρησης της κυρίαρχης ηθικής τάξης.

Στο σημείο αυτό, η αφήγηση απομακρύνεται σταδιακά από τη μορφή της μητέρας και μετατοπίζεται στην εσωτερική διαδρομή του Κωνσταντή, καταγράφοντας τη σιωπηλή αλλά βαθιά μεταμόρφωσή του. Στο λιμάνι ο Κωνσταντής αποκομμένος από τον ασφυκτικό μικρόκοσμο του σπιτιού και του σχολείου, έρχεται για πρώτη φορά σε επαφή με μια διαφορετική πραγματικότητα. Εκεί, ανάμεσα σε βάρκες, μαούνες, φωνές και σκληρή εργασία, διαμορφώνεται σταδιακά μια νέα ταυτότητα. Από το παιδί που βίωνε τη ντροπή, τον φόβο και την κοινωνική απαξίωση, μετατρέπεται σε ένα υποκείμενο που παρατηρεί, δοκιμάζει, αποτυγχάνει, αλλά επιμένει. («Σιγά – σιγά, σαν πέρασε ο πρώτος καιρός και λιγόστεψε λιγάκι κι ο φόβος του, δοκίμασε κι ο Κωνσταντής κάτι να κάνει κείνη την ώρα ...Δοκίμασε. Δεν τα κατάφερε...»). ¹³⁵ Η εργασία στο λιμάνι γίνεται από τη μια, μέσο

¹³⁴ Στο ίδιο, σ.58

¹³⁵ Στο ίδιο, σ.62.

βιοπορισμού συγχρόνως όμως, αποτελεί την πρώτη προσπάθεια αυτονόμησης και χειραφέτησης απέναντι σε έναν κόσμο κοινωνικού αποκλεισμού και απόρριψης.

Καθοριστική ωστόσο, σε αυτή τη μετάβαση είναι η μορφή του Χαμάλαρου. Παρά την άγρια, σχεδόν απειλητική του παρουσία, ενσαρκώνει μια ιδιαίτερη μορφή προστασίας και αποδοχής. Σε αντίθεση με τους φορείς της «ηθικής τάξης», τον δάσκαλο, τη γειτονιά, την κοινωνία, που συμπεριφέρθηκαν στον Κωνσταντή με σκληρότητα και περιφρόνηση, ο Χαμάλαρος, είναι αυτός που τον εντάσσει, έστω άτυπα, σε έναν κόσμο εργασίας και επιβίωσης («ο Χαμάλαρος πάλι τίποτε δεν του' πε, τον άρπαξε, τον σήκωσε σα φτερό και τον έβαλε μέσα σε μια μαούνα... Άρπαξε από κάποιον τη βαλίτσα που'χε αφημένη κοντά του και χωρίς καθόλου να τον ρωτήσει, την έδωσε στον Κωνσταντή ...Δέκα φ'αγκα, ούρλιαξε ο Χαμάλαρας και έδειξε τον Κωνσταντή»).¹³⁶ Είναι ο πρώτος που τον «βλέπει». Ως άνθρωπος του περιθωρίου και ο ίδιος, αναγνωρίζει χωρίς λόγια, τη θέση του Κωνσταντή και του προσφέρει μια στοιχειώδη, αλλά ουσιαστική, μορφή ένταξης. Με τη στάση του, τον βοηθά και τον ωθεί κυριολεκτικά και συμβολικά, προς μια νέα πραγματικότητα.

Μέσα από αυτή τη διαδικασία, ο Κωνσταντής «μεγαλώνει» πρόωρα. Η σχέση με τη μητέρα αποκτά τα χαρακτηριστικά μιας σιωπηλής συνενοχής. («Η μάνα και ο Κωνσταντής δεν είχαν μιλήσει καθόλου, όλο τ' απόγεμα, δε μίλησαν όλο το βράδυ»).¹³⁷ Ήταν λες και μέσα από τη σιωπή, να υπάρχει μια κρυφή συγκατάβαση, μια σιωπηρή κατανόηση από τη πλευρά της μάνας, η οποία δε μιλά, δεν αντιδρά στην κρυφή απόφαση του γιου να αλλάξει τη ζωή του. Και ενώ για κείνον «όταν ξαναγυρνούσε σε κείνο το σπίτι με τα αζεδιάλυτα μυστικά που βάραινανε και πνίγανε την ψυχή του» εκείνη παρέμενε αδρανής, ακόμα και όταν κατάλαβε πως δούλευε στο λιμάνι. («Και που τον ήξερε πώς δούλευε πια στο λιμάνι, δεν είπε τίποτα»).¹³⁸ Το παιδί που κάποτε ντρεπόταν και προσπαθούσε να κατανοήσει, τώρα εργάζεται, κερδίζει χρήματα και τα διαχειρίζεται μόνο του. Η εγκατάλειψη της σχολικής ζωής και η σταδιακή του ενσωμάτωση στον κόσμο του λιμανιού σηματοδοτούν τη μετάβαση από την παιδικότητα σε μια σκληρή, αναγκαστική ενηλικίωση.

Αυτή η νέα ωστόσο, πραγματικότητα δεν αργεί να επισκιαστεί από τη σχέση που έχει η μητέρα του με τους άνδρες που την επισκέπτονται. Η συνάντησή του με έναν άνδρα από την

¹³⁶ Στο ίδιο., σ. 63 – 64.

¹³⁷ Στο ίδιο., σ. 66

¹³⁸ Στο ίδιο., σ. 67.

τράτα, ο οποίος του προσφέρει ψάρια για να τα πάει στο σπίτι, υποδηλώνει ότι επρόκειτο πιθανότατα για έναν από τους «πελάτες» της μητέρας του. Η παρουσία του προκαλεί στον Κωνσταντή έντονη αμηχανία, φόβο και ντροπή: «Δεν είπε τίποτα. Έτρεμε..δε σάλεψε, στεκόταν με το κεφάλι κατεβασμένο»¹³⁹.

Η προοπτική της επιστροφής στο σπίτι συνδέεται πλέον άμεσα με την πιθανότητα να τον συναντήσει στο σπίτι με τη μάνα του, γεγονός που τον αποτρέπει: «Μόνο δεν ήθελε να τον αντικρίσει αυτόν τον άνθρωπο, να' ναι μαζί του στο σπίτι, να φάνε ψάρια». Δεν είναι απλώς η επιστροφή που τον δυσκολεύει, αλλά η αντιπαράθεση με μια πραγματικότητα που τον πληγώνει και τον ταπεινώνει.

Παρά την παρέμβαση του Χαμάλαρου, η απόφασή του να μην επιστρέψει στο σπίτι, να μην αντιμετωπίσει πάλι τα ίδια, τον εξαντλεί ψυχικά. Μόνος, αφήνεται τελικά στο κλάμα, ώσπου αποκοιμείται: «Κι έτσι μπρούμυτα πεσμένος εκεί, ξανάκλαψε..όσο που αποκοιμήθηκε»,¹⁴⁰ αναδεικνύοντας την ψυχική του κατάρρευση, αλλά και το αδιέξοδο στο οποίο βρίσκεται, παγιδευμένος ανάμεσα στη ντροπή, την ανάγκη και την αδυναμία επιλογής.

Η διστακτικότητά του να επιστρέψει αποτυπώνει την εσωτερική του σύγκρουση. «Ήρθε η ώρα που τα νερά φυραίνανε – η ώρα να γυρίσει σπίτι. «Σηκώθηκε, κίνησε να πάει, ξανακάθισε, δεν το μπορούσε».¹⁴¹ Η αδυναμία επιλογής του προκαλεί ψυχική παράλυση, που τον κρατά εγκλωβισμένο σε δύο κόσμους: τον κόσμο του σπιτιού, της ντροπής και τον κόσμο του λιμανιού, που υπόσχεται διαφυγή.

Η εμφάνιση της μητέρας του στο τέλος του διηγήματος ανατρέπει ριζικά αυτή την κατάσταση. Η Τριανταφυλλιά εμφανίζεται με τον μικρό Στρατή στην αγκαλιά, «λουσμένη στον ιδρώτα», με το «μαύρο μαντήλι» στα μαλλιά, μια εικόνα εξάντλησης αλλά και μητρικής αφοσίωσης. Το παιδί «σαν πουλί χτυπημένο»¹⁴² στην αγκαλιά της, ενισχύοντας τη δραματικότητα της σκηνής, αποκαλύπτει τη σωματική και ψυχική φθορά, αλλά ταυτόχρονα και τη δύναμη της μητρικής φροντίδας.

¹³⁹ Στο ίδιο., σ. 70 – 71.

¹⁴⁰ Στο ίδιο., σ. 72

¹⁴¹ Στο ίδιο., σ. 74

¹⁴² Στο ίδιο., σ. 75

Σε αυτό το σημείο, η μορφή της μητέρας απογυμνώνεται από τον κοινωνικό χαρακτηρισμό της «πόρνης» και αναδεικνύεται στο πλήρες ανθρώπινο και ηθικό της μέγεθος. Το «μεγαλείο» της δεν έγκειται σε κάποια εξιδανίκευση, αλλά ακριβώς στην αντοχή της μέσα στις πιο σκληρές συνθήκες.

Η αντίδραση του πλήθους είναι αποκαλυπτική. «Φαμελίτες, απόκληροι, μπεκρήδες και μπορντελιάρηδες», άνθρωποι της καθημερινότητας και του περιθωρίου, στέκονται και την κοιτούν σιωπηλοί. Εκείνοι που την γνώριζαν, παγώνουν· εκείνοι που δεν την γνώριζαν, «σαν να νιώθανε σ' αυτό που βλέπαν κάτι δικό τους».¹⁴³ Η σκηνή αυτή αποτελεί μια σιωπηλή, σχεδόν συλλογική αναγνώριση: πέρα από το στίγμα, αυτό που αποκαλύπτεται είναι η κοινή ανθρώπινη εμπειρία του πόνου, της φτώχειας και του αγώνα για επιβίωση.

Ο Κωνσταντής βλέποντας το πρόσωπο της μάνας του, «κατακόκκινο και βαθιά λυπημένο», το παρατηρούσε «σαν να το έβλεπε για πρώτη φορά»· και μέσα σε αυτή τη στιγμή αναγνώρισης, την «βλέπει» πραγματικά. Αναγνωρίζει το πρόσωπο της γοργόνας πάνω στο σάπιο καράβι,¹⁴⁴ εκείνης της φηγούρας που αρχικά λειτουργούσε ως σύμβολο φυγής σε ένα φαντασιακό κόσμο και που τώρα παίρνει τη μορφή της μάνας, της πραγματικής εκείνης μορφής που δεν είναι πλέον το πρόσωπο της ντροπής και του στίγματος, αλλά μια γυναίκα πληγωμένης, εξαντλημένης και συνάμα ανθρώπινης.

Και τότε, επιτέλους, σπάει η σιωπή. Η Τριανταφυλλιά ξεσπά σε κλάματα και καλεί τον γιο της: «Έλα, γιε μου... εγώ...».¹⁴⁵ Δεν μπορεί να ολοκληρώσει τη φράση της, δεν υπάρχουν λόγια ικανά να χωρέσουν όσα θέλει να πει. Αντί για λόγια, απλώνει το χέρι της, ζητώντας συγχώρεση, αποδοχή, επανασύνδεση.

Το τέλος του διηγήματος έρχεται αβίαστα, καθαρά. Όλα πια είναι ξεκάθαρα για τον μικρό Κωνσταντή: «Άπλωσε το χέρι της. Και ο Κωνσταντής, σάμπως να 'χε αποστάσει να συλλογίζεται, σάμπως να χε απομείνει μικρός, της έδωσε το δικό του».¹⁴⁶ Η επιστροφή του είναι μια συνειδητή επιλογή, μια διαδρομή που ξεκινά από την απόρριψη και την ντροπή για να φτάσει στην κατανόηση και την αποδοχή.

¹⁴³ Στο ίδιο, σ.75

¹⁴⁴ Στο ίδιο.

¹⁴⁵ Στο ίδιο, σ.76

¹⁴⁶ Στο ίδιο.

Γ.1.β Πορνεία και επιβίωση

Το διήγημα του Χατζή αναδεικνύει, με ιδιαίτερη ένταση και ανθρωπιά τις πολλαπλές συνέπειες της πορνείας στο οικογενειακό και κοινωνικό περιβάλλον της μεταπολεμικής Ελλάδας. Η πορνεία παρουσιάζεται ως αναγκαστική συνθήκη επιβίωσης, προϊόν φτώχειας, κοινωνικής εγκατάλειψης και έλλειψης εναλλακτικών διεξόδων για τις γυναίκες των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων. Η Τριανταφυλλιά μπορεί να είναι μια «ανήθικη» γυναίκα στα μάτια της κοινωνίας, δεν παύει όμως να είναι και μια μητέρα που αγωνίζεται να επιβιώσει μέσα σε έναν κόσμο που την έχει ήδη καταδικάσει.

Το στίγμα πλήττει ολόκληρη την οικογένεια, και κυρίως τα παιδιά. Ο Κωνσταντής και ο Στρατής δεν βιώνουν μόνο τη φτώχεια, αλλά και την κοινωνική απαξίωση, τον αποκλεισμό και τη συνεχή ψυχική φθορά. Το σχολείο, αντί να λειτουργήσει προστατευτικά, μετατρέπεται σε μηχανισμό αναπαραγωγής του στίγματος, ενώ η κοινωνία, παρά την υποκρισία της, καθώς γνωρίζει και σιωπηρά αποδέχεται την ύπαρξη της πορνείας, επιλέγει να περιθωριοποιεί, να στιγματίζει και τελικά να τιμωρεί.

Τα παιδιά έτσι, αναδεικνύονται ως τα κατεξοχήν θύματα. Φέρουν τραύματα που δεν τους ανήκουν, αλλά τους επιβάλλονται, και καλούνται να ωριμάσουν πρόωρα μέσα σε συνθήκες σκληρής επιβίωσης. Η μοναδική φωτεινή εξαίρεση, η μορφή του Χαμάλαρου, ο οποίος προσφέρει μια πρόσκαιρη διέξοδο, έναν εναλλακτικό κόσμο λιγότερο υποκριτικό, αλλά εξίσου σκληρό. Στο τέλος, μένει μόνος, ενσαρκώνοντας έναν κόσμο που δεν προσφέρει δεσμούς, αλλά μόνο επιβίωση.

Η πορνεία, επομένως, έτσι όπως αναδύεται μέσα από το διήγημα, ταυτίζεται με μια ύστατη, σιωπηλή μορφή αγώνα για επιβίωση, αφήνοντας πίσω της όχι μόνο κοινωνικό στίγμα, αλλά βαθιά ανθρώπινα τραύματα.

Γ.2 Τσιφόρος Ν. – Παραμύθι για καλές κυρίες

Συγγραφέας, σεναριογράφος, δημοσιογράφος και σκηνοθέτης, ο Νίκος Τσιφόρος (1909–1970) υπήρξε μία από τις σημαντικότερες μορφές της μεταπολεμικής λαϊκής λογοτεχνίας και σάτιρας. Γεννήθηκε στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου και σε νεαρή ηλικία εγκαταστάθηκε με την οικογένειά του στην Αθήνα. Σπούδασε νομικά στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, χωρίς ωστόσο να ακολουθήσει μακροχρόνια τη δικηγορία, καθώς σύντομα στράφηκε προς τη συγγραφή και

τη δημοσιογραφία. Συνδυάζοντας ταλέντο, φαντασία και εργατικότητα κατάφερε με το ευρηματικό του χιούμορ και την ευστροφία του να αποτυπώσει το ψυχογράφημα της ελληνικής κοινωνίας, εστιάζοντας συχνά στον κόσμο του περιθωρίου, της παραβατικότητας και του υποκόσμου.¹⁴⁷

Στα μέσα της δεκαετίας του 1950, προσπαθώντας να μάθει για τις συνθήκες στις φυλακές, αποφάσισε να μπει στα στέκια του υποκόσμου, να μιλήσει με πρώην τροφίμους και να κερδίσει τελικά την εμπιστοσύνη τους. Αυτή η εμπειρία του θα τον τροφοδοτήσει με ανεκτίμητο υλικό για τα έργα του που ακολούθησαν και ιδίως για τα «Παιδιά της Πιάτσας». Οι ήρωες του κινούνται συχνά στο περιθώριο γεφυρώνοντας την προπολεμική και τη μεταπολεμική περίοδο της Αθήνας, έχουν δοσοληψίες με το νόμο και το δραματικό διογκώνεται σε τέτοιο βαθμό, ώστε να καταλήγει γκροτέσκο.¹⁴⁸

Συνολικά, η γραφή του διακρίνεται για το σατιρικό της ύφος, τη χρήση της λαϊκής γλώσσας και την οξυδερκή παρατήρηση της καθημερινής ζωής, μέσα από την οποία αναδεικνύονται οι κοινωνικές αντιθέσεις και οι όψεις της μεταπολεμικής ελληνικής πραγματικότητας.

Το «Παραμύθι για καλές κυρίες» αποτελεί ένα από τα συνολικά 65 διηγήματα της συλλογής *Τα παιδιά της Πιάτσας*, μέσα από τα οποία ο Τσιφόρος επιχειρεί να φωτίσει τον κόσμο του περιθωρίου, όχι με δραματικό τόνο, αλλά με σαρκασμό και οξύτητα. Στο συγκεκριμένο διήγημα, η πορνεία αποτυπώνεται ως αναπόσπαστο στοιχείο της κοινωνικής πραγματικότητας της εποχής, δοσμένη μέσα από τη γλώσσα και το ήθος του υποκόσμου, ενώ παράλληλα αναδεικνύονται τα δίκτυα ελέγχου και εκμετάλλευσης.

Γ.2.α Υπόθεση και χαρακτήρες - Η πορνεία στον κόσμο της πιάτσας

Το διήγημα ξεκινά με τη γνωστή παραμυθική φράση «μια φορά κι έναν καιρό... καθόταν η κυρία»,¹⁴⁹ προϊδεάζοντας, ωστόσο, για το ειρωνικό περιεχόμενο που θα ακολουθήσει, το οποίο ανατρέπει εξ αρχής τη συμβατική λογική του παραμυθιού. Μια «καλή κυρία» εμφανίζεται, πλούσια, καλοντυμένη, φορτωμένη με κοσμήματα («τρέχανε από τα χέρια της δαχτυλίδια και φλουριά και χρυσαφικά πλούσια... έβλεπες να πούμε ένα πλούτο πάνω της...

¹⁴⁷ <https://finosfilm.com/portfolio-items/nikos-tsiforos/>

¹⁴⁸ Το ίδιο

¹⁴⁹ Νίκος Τσιφόρος (1991), Παραμύθι για «καλές κυρίες» στο *Τα παιδιά της Πιάτσας*. Αθήνα, Ερμής., σ.290.

είχε κι έναν σκύλο κόπρο στα ποδάρια της με λουρί»),¹⁵⁰ δημιουργώντας την εντύπωση μιας καθωσπρέπει και «έντιμης» γυναίκας της υψηλής κοινωνίας. Ωστόσο, η εικόνα αυτή υπονομεύεται ήδη από τη γλώσσα του αφηγητή, ο οποίος, μέσα από τη χρήση της λαϊκής, ιδιωματικής και προφορικής γλώσσας του υποκόσμου¹⁵¹ («κρεατωμένη, ίσαμ' ένα γουρούνι», «κατάβαφτη σαν μπρατσέρα», «βγάλτε τα καπέλα σας να τη χαιρετίσετε, εξόν κι αν έχετε πιτυρίδα»),¹⁵² αποδομεί την επιφανειακή, δήθεν αριστοκρατική της εικόνα και υπονιάζει τον αναγνώστη για την πραγματική της ταυτότητα.

Στη συνέχεια παρουσιάζεται ένας νεαρός άντρας, ο «τζες», όμορφος και καλοντυμένος («ντυμένος πενάτα», «πουκάμισο μεταξωτό»),¹⁵³ του οποίου, ωστόσο η συμπεριφορά, στα μάτια ενός έμπειρου παρατηρητή, υποδηλώνει κάτι το «μυστήριο», μια ήδη διαμορφωμένη εξοικείωση με τους άγραφους κανόνες της πιάτσας («είχε και το σερετιλίκι στο πάει-έλα του, είχε και τη γυαλάδα στο μάτι του κείνη τη χασισάτη, αλλά και το μικρό νύχι το θρεμμένο»).¹⁵⁴ Η σχέση του με την «κυρία» δεν είναι τυχαία, καθώς γίνεται σαφές ότι «η μαντάμ» τον γνωρίζει και διατηρεί μαζί του οικειότητα («έχουνε φιλίες και γνωριμίες περίεργες», «τα πάνε πίτσι – πίτσι οι δυο τους»).¹⁵⁵

Η εμφάνιση ενός τρίτου προσώπου, της Φούλας, μιας νεαρής κοπέλας σχεδόν ανήλικης («δεν τα 'χει τσακώσει τα δεκαεννιά»), η οποία παρουσιάζεται ως «καλό γκομενάκι» και κινείται με έντονη σεξουαλικότητα, αξιοποιώντας με ευκολία το βλέμμα και το σώμα της («κλαπ το καλτσάκι, να φαίνεται το πόδι πάνω από το γόνατο», «ματάκι ζωηρό»),¹⁵⁶ συμβάλλει καθοριστικά στην αποκάλυψη της λειτουργίας ενός ολόκληρου κυκλώματος.

¹⁵⁰ Στο ίδιο, σ.290.

¹⁵¹ Ο Τσιφόρος αντιμετωπίζει τη γλώσσα του υποκόσμου ως οργανικό στοιχείο τη αφήγησης του επισημαίνοντας ότι κάθε κοινωνικός χώρος διαθέτει το δικό του ύφος και τους δικούς του εκφραστικούς κώδικες. Η επιλογή της λαϊκής, ιδιωματικής και συχνά «σκληρής» γλώσσας δεν αποσκοπεί στον εκχυδαϊσμό της ελληνικής, αλλά στη δημιουργία μιας αυθεντικής ατμόσφαιρας και στην πιστή απόδοση της πραγματικότητας που περιγράφεται. Άλλωστε, όπως υπογραμμίζει, ο υπόκοσμος, κινούμενος εκτός των επίσημων κοινωνικών κανόνων, συγκροτεί ένα δικό του σύστημα αξιών, με δικούς του «νόμους», ιεραρχίες και μορφές επικοινωνίας, οι οποίες αποτυπώνονται και στη γλώσσα του. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει: «...δεν θα γράφεται στο στυλ “ο υπόκοσμος ησπάσθη μεθ’ αβρότητας τα άκρα των δακτύλων της βαρώνης”, αλλά θα γράφεται στη δική του αληθινή γλώσσα. Είναι απαραίτητο, ακόμα κι αν ξυνίσουν λίγο οι συντηρητικοί. Που, επί τέλους, δεν θα χάσουν τίποτα, αν την ακούσουν κι αυτήν την παράξενη και υπαρκτή ελληνική γλώσσα...», στο ίδιο., σ. 7 – 14.

¹⁵² Στο ίδιο, σ.290.

¹⁵³ Στο ίδιο, σ.291

¹⁵⁴ Στο ίδιο.

¹⁵⁵ Στο ίδιο.

¹⁵⁶ Στο ίδιο.

Μέσα από τη συνύπαρξη αυτών των προσώπων διαγράφεται σταδιακά μια σαφής ιεραρχική δομή: η «κυρία» ως διαμεσολαβητική μορφή που οργανώνει και ελέγχει, ο «τζεζ» ως ενδιάμεσος και προστάτης, και η Φούλα ως το νεαρό, εκμεταλλεύσιμο σώμα που εντάσσεται στη διαδικασία. Καθίσταται έτσι φανερό ότι η πορνεία αποτελεί μέρος ενός οργανωμένου κυκλώματος με διακριτούς ρόλους, κανόνες και σχέσεις εξουσίας.

Η είσοδος στο σπίτι της μαντάμ αναδεικνύει τον κατεξοχήν χώρο μέσα στον οποίο οργανώνεται και λειτουργεί η πορνεία («έχει έπιπλα από τούτα τα μοντέρνα, τα σανίδια τα βαφτά, τα χρωματιστά»)¹⁵⁷ Το σκηνικό στήνεται με τη μαντάμ να εμφανίζεται πλέον στον φυσικό της χώρο, όπου η δραστηριότητα παρουσιάζεται ως οργανωμένη «δουλειά», μέσα από συζητήσεις για συμφωνίες που «χάλασαν» και για συνεργασίες με τους «συνεταίρους» της.

Οι διάλογοι φωτίζουν τη λογική της συναλλαγής και του προγραμματισμού («ο κύριος των δέκα δεν την ξέρει την Ευγενίτσα, και είναι κύριος καθωσπρέπει, καθώς σκάει χιλιάρικο»)¹⁵⁸ καθιστώντας σαφές ότι η πορνεία λειτουργεί ως οργανωμένη οικονομική δραστηριότητα, με καθορισμένες τιμές, πρόσωπα και όρους. Η γλώσσα της καθημερινότητας μετατρέπεται έτσι σε γλώσσα αγοράς, όπου οι σχέσεις ορίζονται από την προσφορά, τη ζήτηση και το οικονομικό όφελος.

Παράλληλα, η άμεση αντικατάσταση της Φούλας από άλλη κοπέλα («να τηλεφωνήσω της Ευγενίας») αναδεικνύει τον εργαλειακό χαρακτήρα του γυναικείου σώματος: οι γυναίκες αντιμετωπίζονται ως αντικείμενα εκμετάλλευσης ενώ η αξία τους καθορίζεται αποκλειστικά από την ικανότητά τους να εξυπηρετούν τις ανάγκες της πελατείας. Μέσα από αυτή τη διαδικασία, η ανθρώπινη υπόσταση υποχωρεί μπροστά στη λογική του κέρδους, επιβεβαιώνοντας τον απρόσωπο και συστηματικό χαρακτήρα της εκμετάλλευσης.

Η βιογραφική αναδρομή της ζωής της μαντάμ, που πλέον αποκτά όνομα και γίνεται Κάκια, αναδεικνύει τις βαθύτερες αιτίες που οδήγησαν αυτή τη γυναίκα στην πορνεία. Οι εξαθλιωτικές κοινωνικές συνθήκες, η φτώχεια, ο θάνατος της μητέρας της, η αδιαφορία του πατέρα (που ξαναπαντρεύτηκε) και των συγγενών (μια θεία στο Παγκράτι – «δε πάει στο

¹⁵⁷ Στο ίδιο, σ.292

¹⁵⁸ Στο ίδιο.

διάλο κι αυτή που μας κουβαλήθηκε»),¹⁵⁹ όλα συντείνουν στην ανάγκη επιβίωσης. Και πράγματι, η μεταπολεμική ελληνική κοινωνία δεν διέθετε πολλές διεξόδους, ιδίως για νεαρές γυναίκες που επιδίωκαν να βελτιώσουν τις συνθήκες ζωής τους. Η οικιακή εργασία και η πορνεία παρέμεναν στην κορυφή των περιορισμένων επιλογών.

Η Κάκια, επομένως, αποτελεί μια τέτοια περίπτωση νεαρής γυναίκας, της οποίας η μετάβαση στην πορνεία παρουσιάζεται ως σχεδόν αναπότρεπτη εξέλιξη. Είναι ζήτημα χρόνου να εμφανιστεί ένας «Αντρόνικος», «παλληκαράς» που «ξελογιάζει το επαρχιωτάκι» και την εκμεταλλεύεται οικονομικά, αποκαλύπτοντας τον ρόλο του άνδρα ως μεσάζοντα και διαχειριστή αυτής της μετάβασης. Ο θάνατος του προστάτη την οδηγεί ακόμη βαθύτερα στον υπόκοσμο, όπου εντάσσεται σε ένα οργανωμένο σύστημα εκμετάλλευσης, παραμένοντας για χρόνια σε «σπίτι από κείνα» και αποταμιεύοντας χρήματα.¹⁶⁰

Σταδιακά, η Κάκια παύει να είναι απλώς θύμα και μετατρέπεται η ίδια σε ενεργό παράγοντα του κυκλώματος: γίνεται «ελεύθερος σκοπευτής»,¹⁶¹ διαχειρίζεται τα χρήματά της και τον εαυτό της, και τελικά αναλαμβάνει τον ρόλο της μαντάμ. Με τον τρόπο αυτό, όχι μόνο ενσωματώνεται πλήρως στο σύστημα, αλλά συμβάλλει και στην αναπαραγωγή του, ιδίως σε μια εποχή όπου η μεταπολεμική «πιάτσα» έχει γεμίσει «καινούρια σοδειά»,¹⁶² δηλαδή νέες γυναίκες που ωθούνται στην πορνεία για τους ίδιους λόγους.

Στο σημείο αυτό, η αφήγηση μετατοπίζεται από την ατομική διαδρομή της ηρωίδας στη λειτουργία και την οργάνωση του κυκλώματος. Η Κάκια, έχοντας πλέον ενσωματωθεί πλήρως στον κόσμο της πιάτσας, αναλαμβάνει ενεργό ρόλο στη στρατολόγηση νεαρών κοριτσιών («γνώρισε κάτι κοριτσάκια της κυκλοφορίας..έπιασε ένα σπιτάκι καλό και απόμερο») και τα εντάσσει μεθοδικά σε ένα οργανωμένο περιβάλλον εκμετάλλευσης.¹⁶³ Ταυτόχρονα, φροντίζει για την εμφάνιση και τη συμπεριφορά τους, καθοδηγώντας τες και εκπαιδεύοντάς τες ώστε να προσελκύουν τους «καλούς κυρίους», δηλαδή τους οικονομικά εύρωστους πελάτες («δεν ήταν καμιά πρωτάρα, τις γέμισε συμβουλές.. οι καλοί κύριοι θέλουν πολλή περιποίηση»).¹⁶⁴

¹⁵⁹ Στο ίδιο, σ.293

¹⁶⁰ Στο ίδιο.

¹⁶¹ Στο ίδιο.

¹⁶² Στο ίδιο, σ.294

¹⁶³ Στο ίδιο.

¹⁶⁴ Στο ίδιο.

Η ύπαρξη έντονου ανταγωνισμού μεταξύ των «σπιτιών» αναδεικνύει την πορνεία ως οργανωμένη αγορά, όπου η επιβίωση και η κερδοφορία εξαρτώνται από τη στρατηγική διαχείριση των γυναικών και των πελατών.¹⁶⁵ Η ανάγκη για ανδρική προστασία καθίσταται επιτακτική. Ο Φάνης, που αναλαμβάνει τον ρόλο του προστάτη, λειτουργεί ως βασικός πυλώνας του συστήματος: προστατεύει το «εμπόρευμα», ελέγχει τις οικονομικές συναλλαγές και επιβάλλει την απαραίτητη «τάξη» στο εσωτερικό του κυκλώματος.¹⁶⁶ Η λειτουργία, ωστόσο, του κυκλώματος προϋποθέτει τη συνεχή ανανέωση του «εμπορεύματος», καθώς το «καινούριο πράμα» αποτελεί βασική προϋπόθεση για την αύξηση των κερδών και την προσέλκυση πελατείας.¹⁶⁷ Η ανάγκη αυτή οδηγεί την Κάκια στην αναζήτηση νεαρών κοριτσιών, τα οποία στρατολογούνται κυρίως μέσα από χώρους διασκέδασης, όπως κέντρα και μπαρ. Εκεί, οι νεαρές, συχνά ανήλικες κοπέλες έρχονται σε επαφή με έναν κόσμο ελκυστικό και φαινομενικά ακίνδυνο, που υπόσχεται διασκέδαση, κοινωνική ανέλιξη και οικονομική ευκολία.¹⁶⁸

Η διαδικασία στρατολόγησης εξελίσσεται με έμμεσο και ύπουλο τρόπο: τα κορίτσια «βγαίνουν», διασκεδάζουν, γνωρίζουν άνδρες και σταδιακά αποκτούν μια ψευδαίσθηση ελευθερίας και ανεξαρτησίας. Στο όνομα αυτής της επίπλαστης αυτονομίας, οδηγούνται συχνά, χωρίς πλήρη συνείδηση, στην εκπόρνευση, ως μέσο επίτευξης ενός επιθυμητού τρόπου ζωής. Καθοριστικός σε αυτή τη διαδικασία είναι ο ρόλος των νεαρών ανδρών, οι οποίοι λειτουργούν ως μεσάζοντες και διαμεσολαβητές. Πρόκειται για «αγοράκια» που, επιδιώκοντας οικονομικό όφελος, προσεγγίζουν τα κορίτσια και τα εντάσσουν σταδιακά στο κύκλωμα, αξιοποιώντας τη συναναστροφή τους με μεγαλύτερους, οικονομικά ευκατάστατους άνδρες. Μέσα από επαναλαμβανόμενες παροτρύνσεις («δε λες της μικρής να πάμε να γλεντήσουμε;»), η εκμετάλλευση αποκτά χαρακτήρα σχεδόν φυσιολογικό και αποδεκτό.¹⁶⁹

Παράλληλα, μια επιτήδεια σαν τη Φούλα αναλαμβάνει να παραμυθιάσει τα κορίτσια, παρουσιάζοντας την εκπόρνευση ως μια εύκολη, γρήγορη και ανώδυνη διαδικασία, υποβαθμίζοντας τη σημασία της πράξης και αναδεικνύοντας αποκλειστικά το οικονομικό όφελος. («ε, μια ωρίτσα θα δούνε έναν «καλόν κύριο» και θα τάχουνε, δε θα

¹⁶⁵ Στο ίδιο.

¹⁶⁶ Στο ίδιο.

¹⁶⁷ Στο ίδιο, σ.295

¹⁶⁸ Στο ίδιο.

¹⁶⁹ Στο ίδιο, σ.296

στενοχωριούνται περί τρία τάλλαρα να πλερώσουν τον κινηματογράφο τους κι ένα πακέτο ανήλικο ...τι έχουνε να χάσουνε με μια ώρα δουλίτσα;»¹⁷⁰ Με τον τρόπο αυτό, η μύηση των κοριτσιών στην πορνεία παρουσιάζεται ως μια ομαλή και σχεδόν φυσιολογική διαδικασία, που εντάσσεται στην καθημερινότητα και προβάλλεται ως μια εύκολη μορφή εργασίας.

Η αναπαράσταση αυτή θα μπορούσε, υπό διαφορετικές συνθήκες, να εγείρει το ζήτημα της ατομικής επιλογής και του δικαιώματος μιας ενήλικης γυναίκας να αποφασίζει για το σώμα και τη ζωή της. Άλλωστε, νεότερες προσεγγίσεις της ιστοριογραφίας¹⁷¹ και των σπουδών φύλου έχουν επισημάνει ότι η πορνεία δεν μπορεί να ερμηνευθεί αποκλειστικά μέσα από το πρίσμα της θυματοποίησης. Σύμφωνα με τις προσεγγίσεις αυτές, ορισμένες γυναίκες επέλεξαν και επιλέγουν συνειδητά και ίδια τη βουλήσει την πορνεία ως μέσο οικονομικής ανεξαρτησίας και κοινωνικής κινητικότητας. Ωστόσο, στο πλαίσιο που αναδεικνύει το διήγημα, το οποίο υιοθετεί μια περισσότερο ηθικοπλαστική οπτική, η διάσταση αυτή αναιρείται, καθώς η ένταξη στον κόσμο της πορνείας δεν αφορά συνειδητές και ελεύθερες επιλογές, αλλά διαδικασίες εξαπάτησης, χειραγώγησης και εκμετάλλευσης.

Η στόχευση νεαρών, ανυποψίαστων κοριτσιών, τα οποία προσελκύονται από την επίφαση ευζωίας και την ευκολία του χρήματος, αποκαλύπτει τη λειτουργία ενός μηχανισμού σωματεμπορίας που εκμεταλλεύεται την ηλικία, την απειρία και τη μειονεκτική κοινωνική τους θέση. Κατ' αυτόν τον τρόπο, η πορνεία παύει να εμφανίζεται ως ενδεχόμενη επιλογή και αναδεικνύεται ως επιβεβλημένη συνθήκη, ενταγμένη σε ένα οργανωμένο σύστημα που στηρίζεται στην εξαπάτηση και την αναπαραγωγή της εκμετάλλευσης.

Στην κορύφωση του διηγήματος, η επιλογή του «καλού κυρίου», εκείνου «που του 'χαν τάξει μια πιτσιρίκα καινούρια» και «καθότι αυτός θα έδινε χίλια – πολλά λεφτά»,¹⁷² οδηγεί στην αποκάλυψη των πρακτικών αστυνομικού ελέγχου και καταστολής. Ο «κύριος των δέκα» αποδεικνύεται τελικά αστυνομικός, ο οποίος έχει οργανώσει μια προσχεδιασμένη επιχείρηση παγίδευσης του κυκλώματος. Η σκηνή της συναλλαγής («της έβαλε με τρόπο το χιλιάρικο μέσα στη φούχτα... δεν είχαν περάσει δύο λεπτά που μπουκάρανε οι αστυνομικοί»)¹⁷³ σηματοδοτεί τη μετάβαση από τη φαινομενική κανονικότητα της «δουλειάς» στην αιφνίδια

¹⁷⁰ Στο ίδιο, σ.296

¹⁷¹ Ιωάννης Ζαφράς., (2018). «Κοινωνική Θεωρία και Sex Working: Κλασικές και Σύγχρονες Θεωρήσεις», *Social Policy*. Ανακτήθηκε 20/05/2026 από: <https://socialpolicy.gr/2018/05/κοινωνική-θεωρία-και-sex-working-κλασικές-και-σύγχρονες-θεωρήσεις>.

¹⁷² Τσιφόρος, ό.π., σ.297

¹⁷³ Στο ίδιο, σ. 298

επέμβαση της εξουσίας, επιβεβαιώνοντας ότι ο «καλός κύριος» λειτουργούσε εξ αρχής ως δόλωμα.

Η αστυνομική αυτή επιχείρηση, με τον ίδιο να αναλαμβάνει και τον ρόλο του ανακριτή, ολοκληρώνει το διήγημα, αποκαλύπτοντας την παρουσία του κράτους ως μηχανισμού ελέγχου που παρεμβαίνει εκ των υστέρων, χωρίς ωστόσο να αναιρεί τις κοινωνικές συνθήκες που γεννούν και συντηρούν το φαινόμενο. Έτσι, το τέλος λειτουργεί ως ειρωνική επισημάνση της κυκλικότητας του συστήματος, όπου η καταστολή δεν εξαλείφει την πορνεία, αλλά απλώς επαναπροσδιορίζει προσωρινά τους όρους λειτουργίας της.

Γ.2.β Ένα σύστημα εκμετάλλευσης: πορνεία, σωματεμπορία και κρατικός έλεγχος

Συνολικά, το διήγημα του Τσιφόρου πέρα από μια αφηγηματική αναπαράσταση του κόσμου της πορνείας, αποκαλύπτει ουσιαστικά τον τρόπο με τον οποίο αυτή συντηρούνταν και αναπαραγόταν μέσα από δίκτυα εκμετάλλευσης. Μέσα από τη διαδρομή της Κάκιας και τη λειτουργία του κυκλώματος, αναδεικνύεται η ύπαρξη ενός οργανωμένου συστήματος σωματεμπορίας, το οποίο βασίζεται στην προσέλκυση και παγίδευση νεαρών και κοινωνικά ευάλωτων κοριτσιών, στη διαμεσολάβηση ανδρών-προστατών και γυναικών-ενδιάμεσων, καθώς και σε μια εσωτερική ιεραρχία που εξασφαλίζει τον έλεγχο και την αναπαραγωγή του.

Το διήγημα προβάλλει επίσης, και τους μηχανισμούς αστυνομικής καταστολής, οι οποίοι, αντί να αντιμετωπίζουν τις κοινωνικές ρίζες του φαινομένου, περιορίζονται σε αποσπασματικές παρεμβάσεις με αστυνομικές επιχειρήσεις, όπως αυτή με τον «κύριο των δέκα». Ωστόσο, η καταστολή αυτή δεν οδηγεί στην εξάλειψη της πορνείας, αλλά εντάσσεται σε μια λογική επιφανειακού ελέγχου, η οποία συχνά καταλήγει να στοχοποιεί τα ίδια τα εκδιδόμενα πρόσωπα. Οι γυναίκες αυτές, χωρίς ουσιαστική κοινωνική προστασία, βρίσκονται αντιμέτωπες με τον στιγματισμό, τη δίωξη και την ποινικοποίηση, παραμένοντας εκτεθειμένες τόσο στην εκμετάλλευση, όσο και στην κρατική καταστολή.

Η εικόνα αυτή έχει άμεση σχέση με το θεσμικό και νομικό πλαίσιο της εποχής, όπου οι νομοθετικές ρυθμίσεις και οι αστυνομικές διατάξεις, με αφορμή την αντιμετώπιση των αφροδισίων νοσημάτων και την προστασία της «ηθικής τάξης», επικεντρώνονταν κυρίως στον έλεγχο και την επιτήρηση των εκδιδόμενων γυναικών. Αντί να λειτουργούν προστατευτικά, οι μηχανισμοί αυτοί κατέληγαν να ενισχύουν τον κοινωνικό αποκλεισμό και

να αναπαράγουν την ανισότητα, μετατρέποντας τις πιο αδύναμες και ευάλωτες ομάδες σε βασικούς αποδέκτες της καταστολής.

Κατ' αυτόν τον τρόπο, η πορνεία, όπως αποτυπώνεται στο διήγημα, παρουσιάζεται ως ένα σύνθετο κοινωνικό φαινόμενο, του οποίου η αναπαραγωγή συνδέεται συχνά και με τους ίδιους τους κρατικούς χειρισμούς. Η απουσία ουσιαστικής κοινωνικής μέριμνας και η έμφαση στην καταστολή αντί της πρόληψης συνέβαλαν τελικά στη διαιώνιση του κύκλου της εκμετάλλευσης.

Δ' ΜΕΡΟΣ

Κινηματογραφικές αναπαραστάσεις της πορνείας

Δ.1 Ο Ελληνικός κινηματογράφος 1960 – 1974.

Η δεκαετία του 1960 στην Ελλάδα αποτέλεσε μια περίοδο κατά την οποία η ελληνική κοινωνία εντάχθηκε πλέον σταθερά στο μεταπολεμικό δυτικό πολιτικοοικονομικό πλαίσιο, προκρίνοντας τον εκσυγχρονισμό και την οικονομική ανάπτυξη. Παρά την πολιτική αστάθεια, η οποία εκδηλώθηκε μέσα από συγκρούσεις μεταξύ πολιτικών δυνάμεων, αντιπαραθέσεις μεταξύ κυβερνήσεων και παλατιού, μαχητικές διαδηλώσεις και, τελικά, την επιβολή της δικτατορίας,¹⁷⁴ η αστικοποίηση, η άνοδος του βιοτικού επιπέδου και η διεύρυνση της μαζικής ψυχαγωγίας διαμόρφωσαν ένα νέο κοινωνικό τοπίο, το οποίο αποτυπωνόταν και στον κινηματογράφο.

Παράλληλα, ιδίως στους νεότερους, παρατηρήθηκε μια μεγαλύτερη δεκτικότητα σε νέες ιδέες και κοινωνικά ρεύματα. Κινήματα όπως ο φεμινισμός και η οικολογία, καθώς και οι διαδηλώσεις για την ειρήνη, τις εργασιακές και εκπαιδευτικές συνθήκες, αλλά και πολιτισμικά φαινόμενα όπως οι χίπις, σηματοδότησαν μια σταδιακή μεταβολή των κοινωνικών στάσεων. Αντίστοιχες αλλαγές εντοπίστηκαν και στο χώρο της ψυχαγωγίας, με την ανάπτυξη της μαζικής κινηματογραφικής παραγωγής, την άνθηση των νυχτερινών κέντρων, την ισχυρή παρουσία της δισκογραφίας, αλλά και την εμφάνιση των μπουάτ, της ελληνικής ροκ και του Νέου Κύματος προς το τέλος της δεκαετίας.¹⁷⁵

Υπό αυτές τις συνθήκες αναπτύχθηκε μια ιδιαίτερα πλούσια κινηματογραφική παραγωγή, η οποία, παράλληλα με τις περιθωριοποιημένες και συχνά λογοκριμένες ταινίες πολιτικού περιεχομένου και υπό την έντονη επιρροή του χολιγουντιανού προτύπου, στράφηκε κυρίως σε κοινωνικά ζητήματα και ηθικά ευαίσθητες θεματικές.¹⁷⁶

¹⁷⁴ Λιακός, ό.π., σελ 389 – 391.

¹⁷⁵ Στράτος Γεωργούλας. (2010). «Η καθημερινή ζωή στην Ελλάδα του 20ού αιώνα». Στο *Η Ελλάδα στον 19ο και 20ό αιώνα, Εισαγωγή στην ελληνική κοινωνία*, σ. 369-382, 376-278. Αθήνα. Εκδόσεις Τόπος.

¹⁷⁶ Γιώργος Σολδάτος (1979). *Ιστορία του ελληνικού κινηματογράφου*, Αθήνα, Εκδόσεις: Νεφέλη, σ.78.

Ο «Παλιός Ελληνικός Κινηματογράφος», όπως ονομάστηκε, αν και κυριάρχησε εμπορικά σε όλη τη δεκαετία του '60 μέχρι και το τέλος της Δικτατορίας, αποτέλεσε αντικείμενο έντονης κριτικής από διανοούμενους της εποχής, οι οποίοι τον θεώρησαν φορέα της κυρίαρχης ιδεολογίας και μέσο ιδεολογικής χειραγώγησης.¹⁷⁷ Πολλές από τις ταινίες του προέβλεπαν, συχνά με μελοδραματική υπερβολή και εξιδανίκευση των ηρώων, μια εκδοχή της καθημερινότητας αποκομμένη από τις πραγματικές κοινωνικές αντιθέσεις, ενώ παράλληλα αναπαρήγαγαν φολκλορικά και λαϊκιστικά πρότυπα γύρω από την ελληνική «λεβεντιά» και τη λαϊκή ταυτότητα. Μέσα από επαναλαμβανόμενα αφηγηματικά σχήματα και κοινωνικά στερεότυπα όπως, το όνειρο-διέξοδο από τη φτώχεια και τις αδιέξοδες συνθήκες ζωής ή το όνειρο της μετανάστευσης, και την προβολή μιας γενικευμένης ψευδαίσθησης ευημερίας, καλλιεργούσαν την εικόνα μιας κοινωνίας χωρίς βαθιές αντιφάσεις και εντάσεις.¹⁷⁸

Με τον τρόπο αυτό, ο κινηματογράφος λειτουργούσε συχνά υποστηρικτικά προς το μετεμφυλιακό κράτος, συμβάλλοντας στη συγκάλυψη κοινωνικών ανισοτήτων και ταξικών ανταγωνισμών, σε μια περίοδο κατά την οποία η ελληνική κοινωνία επιχειρούσε να επουλώσει τα τραύματα του Εμφυλίου και να διαμορφώσει μια εικόνα κοινωνικής ομαλότητας και εθνικής συνοχής.¹⁷⁹

Βοηθητικό ρόλο σε αυτούς τους κρατικούς και ιδεολογικούς μηχανισμούς διαδραμάτισε και η κινηματογραφική παραγωγή της δεκαετίας του 1960 που λειτούργησε ως φορέας κοινωνικοποίησης αναδεικνύοντας συστηματικά ζητήματα που σχετίζονταν με την «ηθική παρεκτροπή των νέων»,¹⁸⁰ την κρίση των παραδοσιακών αξιών και τον μετασχηματισμό της αστικής οικογένειας. Μέσα από μελοδράματα και κωμωδίες, προβάλλονταν επανειλημμένα οι αρνητικές συνέπειες της αμφισβήτησης των κοινωνικών κανόνων από τη νεολαία, η ανεπάρκεια της γονικής μέριμνας ως βασικής υπεύθυνης για τις «φθοροποιούς και

¹⁷⁷ Στο ίδιο.

¹⁷⁸ Α. Κόκαλη, (1997). «Ελληνικός κινηματογράφος και αντιδικτατορικό φοιτητικό κίνημα». *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 92-93, σ. 127–128. Διαθέσιμο στο: <https://doi.org/10.12681/grsr.708>. Ανακτήθηκε 8/05/2026.

¹⁷⁹ Στο ίδιο., σελ 128.

¹⁸⁰ Έφη Αβδελά (2005), Φθοροποιούς και ανεξέλεγκτοι απασχολήσεις : ο ηθικός πανικός για τη νεολαία στη μεταπολεμική Ελλάδα, *Σύγχρονα Θέματα : τριμηνιαία έκδοση επιστημονικού προβληματισμού και παιδείας*, τχ. 90 σ. 38 – 39. Ανακτήθηκε 28/4/2026 από <https://anemi.lib.uoc.gr/metada/5/3/0/metadata-1453891280-555745-10391.tkl>.

ανεξελέγκτους απασχολήσεις τους»¹⁸¹ και η διεκδίκηση της γυναικείας αυτονομίας, οι οποίες παρουσιάζονταν ως παράγοντες διάρρηξης της οικογενειακής συνοχής.¹⁸²

Ωστόσο, κατά την περίοδο 1960–1967, ορισμένοι σκηνοθέτες όπως ο Βασίλης Γεωργιάδης (*Κόκκινα φανάρια*, 1963), ο Ντίνος Δημόπουλος (*Λόλα*, 1964 και ο Ζυλ Ντασέν (*Ποτέ την Κυριακή*, 1960), φαίνεται να αποστασιοποιούνται από τα τυποποιημένα σχήματα της μαζικής κουλτούρας. Οι ταινίες τους ισορροπούσαν ανάμεσα στην τέχνη και το εμπόριο, παρουσιάζοντας αισθητικές και θεματικές διαφοροποιήσεις από το κυρίαρχο «μικροαστικό, λαϊκίζον καταναλωτικό πρόσταγμα». Οι ταινίες αυτές εντάσσονται στην “έντεχνη ποιοτική λαϊκότητα,” διαπιστώνοντας σε αυτές την έντονη σχέση λαού - υποκόσμου και τη θετική αυτοαντίληψη των λαϊκών τάξεων. Σημαντική διαφοροποίηση όμως αποτελεί ο κώδικας του τέλους που στις ελληνικές ταινίες γεφυροποιεί τις αντιθέσεις αποδυναμώνοντας την όποια κριτική διάθεση τους.¹⁸³

Στα χρόνια μετά την επιβολή της δικτατορίας ο εμπορικός κινηματογράφος συνέχισε την περίοδο ακμής του. Οι συνθήκες γι’ αυτόν δεν άλλαξαν. Τα μελό και οι φαρσοκωμωδίες ήταν βοηθοί στο σκοταδιστικό και χειριστικό έργο της Χούντας.¹⁸⁴ Ωστόσο, κυρίως κατά τη δεκαετία του 1970, αναδείχθηκε ο λεγόμενος Νέος Ελληνικός Κινηματογράφος, ο οποίος επιχείρησε να απομακρυνθεί από την εξιδανίκευση και τα στερεοτυπικά σχήματα του εμπορικού κινηματογράφου, στρέφοντας το ενδιαφέρον του σε πιο ρεαλιστικές και κριτικές αναπαραστάσεις της ελληνικής κοινωνίας.

Η θεματολογία των νέων σκηνοθετών επικεντρώθηκε σε κοινωνικά και ιστορικά ζητήματα, όπως η ζωή των μεταναστών, οι μνήμες της Κατοχής, η κοινωνική περιθωριοποίηση και η καθημερινότητα των λαϊκών στρωμάτων. Παράλληλα, ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στη σύνδεση της σύγχρονης κοινωνικής πραγματικότητας με τις ιστορικές της καταβολές, προσδίδοντας στις ταινίες μια εντονότερη κοινωνική και πολιτική διάσταση.¹⁸⁵

¹⁸¹ Στο ίδιο., σ.38.

¹⁸² E Karagianni.(2024), Prostitution in the Greek Cinema of the 1950s and 1960s: From Regulation to Socialization of Desire, *Online Journal of the Department of Letters and Foreign Languages, Hyperion University, Romania*, Vol. 13, σ.7 -8. Ανακτήθηκε 28/4/2026 από <http://litere.hyperion.ro/hypercultura/>

¹⁸³ Ιωάννα Αθανασάτου (1999), *Ελληνικός κινηματογράφος (1950 – 1967): λαϊκή μνήμη και ιδεολογία*. Διδακτορική διατριβή, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών (ΕΚΠΑ), σ 392 – 404 και 414.

¹⁸⁴ Σολδάτος ό.π.,σ.130 -131.

¹⁸⁵ Κόκκαλη ό.π.,σ.129.

Δ.2 Η περίπτωση της ΛΟΛΑΣ του Ντίνου Δημόπουλου.

Η αναπαράσταση της πόρνης στον ελληνικό κινηματογράφο προσαρμόστηκε στους μετασχηματισμούς της ελληνικής κοινωνίας, παραμένοντας ωστόσο ενταγμένη σε ένα συντηρητικό αξιακό μοτίβο. Οι ταινίες των αρχών του 1960, αναπαρήγαγαν κυρίως το πρότυπο της «καλής» πόρνης, μιας γυναίκας που θυσιάζοταν για τους άλλους (Ο δρόμος με τα κόκκινα φώτα, 1963, Τα κόκκινα φανάρια, 1963) ή που αποτελούσε θύμα του σωματέμπορου (Λόλα, 1964, Το κάθαρμο, 1963) αλλά και το μοτίβο της εγκαταλελειμμένης γυναίκας, η οποία οδηγούνταν στην οικονομική και κοινωνική περιθωριοποίηση. (Το δράμα μιας αμαρτωλής, 1961, Η επιστροφή, 1965).¹⁸⁶

Οι αιτίες της πορνείας αποδίδονταν κυρίως στη φτώχεια, ερμηνεία που απηχούσε περισσότερο τις «αριστερόστροφες» αντιλήψεις, και τη διάλυση της οικογένειας, με επαναλαμβανόμενα μοτίβα όπως η οικονομική εξαθλίωση (Το κάθαρμο, Τα κόκκινα φανάρια), η απουσία μητέρας σε συνδυασμό με ανεπαρκείς ή αυστηρούς πατέρες (Τρούμπα '67, Λόλα), αλλά και, αντιστρόφως, απουσία πατέρα σε συνδυασμό με αδιάφορες ή συναισθηματικά απόμακρες μητέρες (Οι αδίστακτοι, Τίλλιγος, Στεφανία).¹⁸⁷

Το καινοτόμο ωστόσο, στοιχείο του κινηματογράφου της περιόδου βρισκόταν στο ότι προσέφερε στο κοινό τη δυνατότητα να «παρακολουθήσει» με σχετική ασφάλεια έναν κόσμο περιθωριοποιημένων και αποκλινόντων χαρακτήρων, με την κινηματογραφική οθόνη να λειτουργεί ως «κλειδαρότρυπα» προς μια πραγματικότητα ταυτόχρονα οικεία και αποστασιοποιημένη. Στο πλαίσιο αυτό, η αναπαράσταση της πόρνης συγκροτούνταν μέσα από επαναλαμβανόμενα μοτίβα, όπως οι αστικές «γεωγραφίες» της πορνείας, η ανάδειξη του «ερωτικού κεφαλαίου» και η οργάνωση του ερωτικού υποκόσμου.¹⁸⁸

Οι εκδιδόμενες γυναίκες εμφανίζονταν χωρικά περιορισμένες σε συγκεκριμένες ζώνες, όπως το λιμάνι του Πειραιά, οι συνοικίες «κόκκινων φωτών» και τα καμπαρέ της Τρούμπας, αποτυπώνοντας μια απομακρυσμένη και υπόγεια κοινωνική πραγματικότητα που πρόβαλε

¹⁸⁶ Στο ίδιο., σ.8

¹⁸⁷ Στο ίδιο.

¹⁸⁸ Στο ίδιο., σ.8 – 9.

την κρατική επιδίωξη του γεωγραφικού περιορισμού του φαινομένου για λόγους δημόσιας τάξης, υγείας και «ηθικής» ρύθμισης.¹⁸⁹

Η *Λόλα*, μια ταινία του Ντίνου Δημόπουλου που γυρίστηκε το 1964 και η οποία συγκαταλέγεται σε μια από τις εμπορικότερες της Finos Film, αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα κινηματογραφικής αναπαράστασης της πορνείας και του υποκόσμου στην περιοχή της Τρούμπας, στον Πειραιά. Με φόντο έναν χώρο ταυτισμένο με τον αγοραίο έρωτα και τη νυχτερινή ζωή, η Τρούμπα αναδεικνύεται σε προνομιακό πεδίο αποτύπωσης των χωρικών και κοινωνικών διαστάσεων της πορνείας, καθώς και των σημασιοδοτήσεων που αυτή αποκτά στο πλαίσιο της νυχτερινής διασκέδασης και της λαϊκής κουλτούρας.¹⁹⁰

Η υπόθεση της ταινίας εκτυλίσσεται γύρω από την επιστροφή του Άρη (Νίκος Κούρκουλος) στην Τρούμπα μετά την αποφυλάκισή του, με στόχο να ξεκαθαρίσει αν η αγαπημένη του, Λόλα (Τζένη Καρέζη), τον πρόδωσε. Εκεί, συγκρούεται με τον άνθρωπο του υποκόσμου που την κρατά δέσμια στο καμπαρέ του, τον Στέλιο (Διονύσης Παπαγιαννόπουλος) διεκδικώντας την ελευθερία της. Η αναμέτρηση καταλήγει σε μια δραματική μονομαχία με φόντο το σκληρό περιβάλλον του λιμανιού.¹⁹¹

Στο πλαίσιο αυτό, η *Λόλα* του Δημόπουλου πέρα από την αφήγηση μιας ερωτικής ιστορίας, αναδεικνύει τις κοινωνικές και χωρικές διαστάσεις της πορνείας στο χώρο της Τρούμπας. Παράλληλα, η απεικόνιση των μπαρ και των καμπαρέ προβάλλει τη δημόσια έκθεση του γυναικείου σώματος μέσω του χορού, του τραγουδιού και της κατανάλωσης αλκοόλ, μετατρέποντας τη γυναικεία παρουσία σε αντικείμενο θέασης και επιθυμίας.¹⁹² Μέσα από τη σκηνική παρουσία της Λόλας, μέσω του τραγουδιού, της ένδυσης και της συνολικής της εικόνας, αναδεικνύεται το «ερωτικό κεφάλαιο» ως βασικό στοιχείο της ταυτότητάς της, το οποίο ενεργοποιείται στο πλαίσιο της νυχτερινής ζωής και της σχέσης της με τους άνδρες.¹⁹³

Ταυτόχρονα, η ταινία αποκαλύπτει το σύνθετο πλέγμα σχέσεων εξάρτησης και ελέγχου που διαμορφώνεται γύρω από την ηρωίδα, κυρίως μέσω της παρουσίας του προαγωγού και των ισχυρών ανδρικών μορφών του νυχτερινού κόσμου, εγκλωβίζοντάς την σε ένα ασφυκτικό

¹⁸⁹ Στο ίδιο., σ.9.

¹⁹⁰ Ζαββού Αλεξάνδρα. Η Τρούμπα και ο Πειραιάς: ζητήματα ταυτότητας και ιστορίας. *Φεμινιστικά, τεύχος #6*. Ανακτήθηκε 4/05/26, από <https://feministiq.net/troumpra-peiraias-zitimata-taytotitis/>.

¹⁹¹ Ντίνος Δημόπουλος (1964), *Λόλα*, Finos film Ελλάδα.

¹⁹² Αμπατζή ό.π., σ. 3-21.

¹⁹³ Karagianni ό.π., σ. 8-9.

πλαίσιο ζωής που οδηγεί σε αδιέξοδο. Η αναπαράσταση αυτή προσεγγίζει σε έναν βαθμό τη βιωμένη πραγματικότητα των εκδιδόμενων γυναικών· ωστόσο, στο πλαίσιο του ελληνικού κινηματογράφου της δεκαετίας του 1960, η ευνοϊκή κατάληξη της υπόθεσης θα επιφέρει μια μορφή ηθικής «κάθαρσης», τοποθετώντας τους ήρωες εντός των αποδεκτών κοινωνικών και αξιακών ορίων, εξασφαλίζοντας τελικά την επιδοκιμασία του κοινού.

Η ταινία ανοίγει με ένα γενικό πλάνο των φυλακών, από όπου ο Άρης βγαίνει, περνώντας από τη σιδερένια πύλη σηματοδοτώντας τη μετάβαση του από τον εγκλεισμό στην ελευθερία. Η φιλική στάση του δεσμοφύλακα (Παντελής Ζερβός), ο οποίος τον αποχαιρετά με συμπάθεια και οικειότητα («Καλή τύχη παλικάρά μου») υποδηλώνει μια σχέση εμπιστοσύνης που υπερβαίνει τα στενά όρια της αστυνομικής εξουσίας. Ο εσωτερικός του μονόλογος αναδεικνύει έντονα το αίσθημα αποξένωσης: ο κόσμος του φαίνεται «τόσο αλλαγμένος και τόσο ίδιος, όπως και ο ίδιος».¹⁹⁴ Η διαπίστωση ότι «στην πόρτα της φυλακής δεν τον περίμενε κανείς»¹⁹⁵ έρχεται σε αντιδιαστολή με την ειρωνική βεβαιότητά ότι «κάπου αλλού τον περιμένουν πολλοί», χωρίς όμως να το επιθυμούν»,¹⁹⁶ προσιωνίζοντας τη σύγκρουσή του με έναν κόσμο που τον αντιμετωπίζει ως ανεπιθύμητο.¹⁹⁷ Η σκηνή αυτή λειτουργεί ως εισαγωγή στη θεματική της ταινίας, αναδεικνύοντας εξ αρχής την πικρία και τη ματαιώση που χαρακτηρίζουν τον ήρωα, προετοιμάζοντας παράλληλα, την εξέλιξη της αφήγησης.

Η σκηνή κατά την οποία ο Άρης διασχίζει τα κακόφημα σοκάκια της Τρούμπας, κατευθυνόμενος προς το καμπαρέ του Στέλιου, του ανθρώπου που τον πρόδωσε και του στέρησε τη γυναίκα που αγαπούσε, τη Λόλα, αποτυπώνει έναν κόσμο περιθωρίου, παρανομίας και νυχτερινής ζωής.¹⁹⁸ Η μετάβαση από τον χώρο της φυλακής στον χώρο του καμπαρέ, με την παρουσία χορευτριών, μουσικής και αλκοόλ, εισάγει τον θεατή στο ιδιαίτερο περιβάλλον της μεταπολεμικής Τρούμπας, όπου η πορνεία και η διασκέδαση συνυπήρχαν και αλληλοσυμπληρώνονταν.

Η μεταπολεμική Τρούμπα υπήρξε ένας κοινωνικά και χωρικά οριοθετημένος χώρος, όπου η παρουσία καμπαρέ, μπαρ, «σπιτιών» και ξενοδοχείων μαρτυρούσε την ανάπτυξη μιας

¹⁹⁴ *Λόλα*, (1964) 02:26

¹⁹⁵ Στο ίδιο, 03:35-03:40.

¹⁹⁶ Στο ίδιο, 03:40-03:45.

¹⁹⁷ Στο ίδιο, 02:52-03:49.

¹⁹⁸ Στο ίδιο, 08:40-09:10.

οργανωμένης αγοράς σεξουαλικών υπηρεσιών και νυχτερινής διασκέδασης. Επρόκειτο για έναν χώρο που προσέλκυε ένα ιδιαίτερα ετερόκλητο κοινό: φτωχούς και πλούσιους, ντόπιους και ξένους, αστούς αλλά και επαρχιώτες, και ο οποίος, παρά τον «κλειστό» χαρακτήρα των λειτουργιών του, παρέμενε ταυτόχρονα ανοιχτός στη συνεχή διέλευση ανθρώπων, επιθυμιών και διαφορετικών μορφών συμπεριφοράς.¹⁹⁹

Η ταινία αναδεικνύει τα ιδιαίτερα έμφυλα και ταξικά χαρακτηριστικά της λαϊκής κουλτούρας της Τρούμπας. Οι άνδρες του υποκόσμου, οι τραγουδίστριες, οι χορεύτριες και οι εκδιδόμενες γυναίκες συγκροτούν έναν ιδιαίτερο κόσμο με δικούς του κώδικες συμπεριφοράς, εμφάνισης και κοινωνικών σχέσεων, ο οποίος διαφοροποιείται αισθητά από τα συντηρητικά πρότυπα της κυρίαρχης αστικής κοινωνίας.²⁰⁰

Ο εσωτερικός μονόλογος του ήρωα, «ήμουν το πρώτο μαχαίρι της Τρούμπας»²⁰¹ αποκαλύπτει την προηγούμενη θέση του μέσα στον κόσμο της παρανομίας, φωτίζοντας παράλληλα τους κοινωνικούς ρόλους που διαμορφώνονταν στον χώρο αυτό. Πέρα από τους ιδιοκτήτες και επιχειρηματίες της νύχτας, όπως ο Στέλιος, ιδιαίτερη θέση κατείχαν οι «μπράβου» και οι μαχαιροβγάλτες, οι οποίοι λειτουργούσαν ως πρόσωπα επιβολής και προστασίας, αλλά και άλλες μορφές της νυχτερινής οικονομίας, όπως κράχτες, σερβιτόροι ή πρόσωπα που κινούνταν περιφερειακά στον χώρο της πορνείας και της διασκέδασης.²⁰²

Αντίστοιχα, οι γυναίκες μπορούσαν να καταλάβουν διαφορετικές θέσεις μέσα στην ιεραρχία του χώρου: από τις γυναίκες των οίκων ανοχής έως τις κονσοματρίς των μπαρ και τις αρτίστριες των καμπαρέ, όπως η Λόλα. Παράλληλα, υπήρχαν και γυναίκες που εργάζονταν «ελεύθερα» στον δρόμο ή απασχολούνταν βοηθητικά στους οίκους ανοχής, γεγονός που αναδείκνυε την πολυμορφία και τη σύνθετη κοινωνική οργάνωση του κόσμου της Τρούμπας.²⁰³

Η κινηματογραφική απεικόνιση της συνοικίας εστιάζει ιδιαίτερα στις γυναικείες μορφές, των οποίων η εμφάνιση, έντονο μακιγιάζ, επιμελημένα χτενίσματα, εφαρμοστά ρούχα και υποδηλωτική στάση σώματος συγκροτεί ένα σύνολο οπτικών κωδίκων που παραπέμπουν

¹⁹⁹ Ζαββού, ό.π.

²⁰⁰ Στο ίδιο.

²⁰¹ Λόλα, 08:14.

²⁰² Ζαββού, ό.π.

²⁰³ Στο ίδιο.

άμεσα στη σεξουαλική διαθεσιμότητα.²⁰⁴ Τα ενδύματα, τα καλλυντικά και η μη λεκτική επικοινωνία λειτουργούν ως μέσα σημασιοδότησης της ερωτικής αλληλεπίδρασης, εντάσσοντας το γυναικείο σώμα σε μια διαδικασία δημόσιας έκθεσης και εμπορευματοποίησης.²⁰⁵

Η Λόλα, ως μέρος αυτής της εικόνας, παρουσιάζεται ως μια σύνθετη και αντιφατική μορφή: βεντέτα, αρτίστα και κονσοματρίς, αλλά ταυτόχρονα γυναίκα εγκλωβισμένη σε έναν κόσμο σχέσεων εξουσίας και εξάρτησης που την υπερβαίνει. Ως ευνοούμενη του Στέλιου φαίνεται να κατέχει μια προνομιακή θέση μέσα στον χώρο της νύχτας, χωρίς ωστόσο να παύει να αποτελεί αντικείμενο ελέγχου και επιβολής. Αναγκάζεται να υφίσταται τη σκληρότητα και τον κυνισμό του προστάτη της, ο οποίος επιχειρεί να ασκήσει απόλυτη κυριαρχία πάνω στη ζωή και τις επιλογές της. Εκφράσεις όπως «είσαι μαζί μου», «θα κάνεις ό,τι σου λέω εγώ», «είμαστε δεμένοι με το ίδιο σκοινί», οι οποίες συχνά συνοδεύονται από χειροδικίες, αποτυπώνουν τη βία και τον εξαναγκασμό που ασκεί ο Στέλιος πάνω στη Λόλα, αντιμετωπίζοντάς την περισσότερο ως κτήμα και αντικείμενο πόθου παρά ως αυτόνομη προσωπικότητα.²⁰⁶ Μέσα από αυτή την αναπαράσταση, η ταινία αφήνει να διαφανεί ότι γυναίκες που κινούνταν σε αντίστοιχους χώρους της νυχτερινής ζωής βίωναν ανάλογες ή ακόμη σκληρότερες μορφές εκμετάλλευσης και κακοποίησης από τον μαστροπό τους, συχνά υπό το καθεστώς φόβου, εξάρτησης και αδυναμίας διαφυγής.

Η μορφή του μαστροπού κατέχει κεντρική θέση στην κοινωνική αναπαράσταση της πορνείας στον ελληνικό κινηματογράφο της δεκαετίας του 1960. Αποτελεί τον κατεξοχήν αρνητικό χαρακτήρα, σε αντιδιαστολή με τη «συμπαθή» ή εξιδανικευμένη πόρνη, συγκεντρώνοντας πάνω του όλα τα αρνητικά χαρακτηριστικά. Συνιστά επίσης, βασικό φορέα εξουσίας καθώς ελέγχει το σώμα, τις επιλογές και τη ζωή της γυναίκας, ενσαρκώνοντας μια ακραία εκδοχή της πατριαρχικής κυριαρχίας.²⁰⁷ Η σχέση μεταξύ πόρνης και μαστροπού δεν περιορίζεται σε οικονομικούς όρους, αλλά εμπεριέχει και στοιχεία συναισθηματικής εξάρτησης, καθώς ο

²⁰⁴ *Λόλα*, 08:14 – 09:12.

²⁰⁵ Karagianni, *ό.π.*, σ. 10.

²⁰⁶ *Λόλα*, *ό.π.*, 10:04 – 11:00 και 15:00 – 16:04 και 50:17 – 50:31.

²⁰⁷ Karagianni, *ό.π.*, σ. 10 – 11.

τελευταίος λειτουργεί συχνά ως υποκατάστατη μορφή σχέσης μέσα σε ένα πλαίσιο συναισθηματικού κενού και κοινωνικής απομόνωσης.²⁰⁸

Τέλος, σε αφηγηματικό επίπεδο, αποτελεί τον «κακό», που εξαιτίας του θα υπάρξει σύγκρουση και εξέλιξη της πλοκής, ενώ η εξόντωσή του στο τέλος των ταινιών αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση για την αποκατάσταση της ηθικής και κοινωνικής τάξης. Με τον τρόπο αυτό, ο μαστροπός δεν αναπαρίσταται μόνο ως πρόσωπο του εγκλήματος, αλλά ως κομβική φιγούρα μέσα από την οποία οργανώνεται η ιδεολογική και δραματουργική λειτουργία της πορνείας στον κινηματογράφο της εποχής²⁰⁹.

Στην ταινία, ο Στέλιος προσωποποιεί την εκμετάλλευση, τη βία και την ηθική διαφθορά του υποκόσμου, ενσαρκώνοντας τη μορφή του μαστροπού και του άνδρα-εκμεταλλευτή. Αποτελεί τον βασικό παράγοντα για την εξέλιξη της πλοκής, ενώ, παρά την έντονη συναισθηματική του εξάρτηση από τη Λόλα, η οποία εκδηλώνεται μέσα από πάθος και εμμονή, η σχέση τους παραμένει βαθιά συγκρουσιακή, οδηγώντας τελικά στην τραγική του κατάληξη.

Η θέση της Λόλας μέσα σε αυτόν τον κόσμο προσδιορίζεται ταυτόχρονα μέσα από ομοιότητες αλλά και διαφοροποιήσεις σε σχέση με τις υπόλοιπες γυναίκες. Από τη μια πλευρά, ανήκει και αυτή στο ίδιο γυναικείο σώμα – αντικείμενο, φορέα της ανδρικής επιθυμίας. Από την άλλη, είναι μια βεντέτα, μια γυναίκα που απολαμβάνει την εύνοια του αφεντικού, γεγονός που την τοποθετεί σε προνομιακή θέση έναντι των άλλων. Ο χαρακτήρας της ωστόσο, διαπερνάται από μια έντονη εσωτερική αντίφαση. Από τη μια, εμφανίζεται ως μια γυναίκα που έχει εξεγερθεί στην οικογενειακή εστία, έχει εγκαταλείψει το σπίτι της προκειμένου να ακολουθήσει τα καλλιτεχνικά της όνειρα, είναι δυναμική, υπερήφανη, που δεν διστάζει να αντιμετωπίσει τον Στέλιο και να του πει με ειλικρίνεια ότι είναι «παλιοτόμαρο, κτήνος, ότι είναι αυτός που έβαλε στη φυλακή τον Άρη», δηλώνοντας την απέχθειά της. Από την άλλη, όμως παραμένει ένα θύμα, μια εξαρτημένη γυναίκα, «υπό προστασία», η οποία ανέχεται τις ταπεινώσεις και τους εξευτελισμούς του. Η αντίφαση αυτή

²⁰⁸ Georg Simmel, "The Typical Relation Between Money and Prostitution." *The Philosophy of Money*, edited by David Frisby, Routledge, Taylor, and Francis e-Library, (1900), 2005, pp. 378-382 στο Karagianni, *ό.π.*, σ. 10 - 11

²⁰⁹ Karagianni, *ό.π.*, σ.10

αναδεικνύει τον εγκλωβισμό της και την φαινομενική αυτονομία που χαρακτηρίζει τη θέση της.²¹⁰

Η σκηνή που οι δύο ήρωες συναντιούνται μέσα στο καμπαρέ, αποτυπώνει και τη διαφορά στην αντιμετώπιση της γυναίκας. Ο Άρης δεν απευθύνεται στη Λόλα ως σώμα προς κατανάλωση, αλλά ως πρόσωπο, αναζητώντας απαντήσεις για την προδοσία.²¹¹ Η στάση του έρχεται σε αντίθεση με τη λογική της «κονσομασιόν», μιας διαδεδομένης πρακτικής στα καμπαρέ και τους χώρους νυχτερινής διασκέδασης της εποχής, ιδιαίτερα στην περιοχή της Τρούμπας, όπου το «κέρασμα» ποτών προς τις γυναίκες ήταν υποχρεωτικό, με στόχο την αύξηση της κατανάλωσης και, κατ' επέκταση, των κερδών των καταστημάτων.²¹² Η πρακτική αυτή αποτυπώνεται χαρακτηριστικά στην ταινία, όταν ένας πελάτης απαιτεί την παρουσία της Λόλας στο τραπέζι του, θεωρώντας ότι την έχει «αγοράσει» («έχω πληρώσει τα μαλλιά της κεφαλής μου για χατήρι της»)²¹³ Με τον τρόπο αυτό, αναδεικνύεται η εμπορευματοποίηση της γυναικείας παρουσίας στον χώρο του καμπαρέ, αλλά και η διαφοροποίηση ανάμεσα στη λογική της αγοράς (γυναίκα – αντικείμενο) και στη δυνατότητα μιας αυθεντικής συναισθηματικής σχέσης (γυναίκα – προσωπικότητα).

Η απομόνωση του ζευγαριού σε ένα ξενοδοχείο, προκειμένου να πραγματοποιηθεί μια τελική συζήτηση μακριά από το καμπαρέ και την παρακολούθηση των ανθρώπων του Στέλιου, εστιάζει στο βασικό ερώτημα της αφήγησης: αν η Λόλα συμμετείχε τελικά στο σχέδιο που οδήγησε τον Άρη στη φυλακή. Μέσα από τις αναδρομές (flash back) του Άρη, η αφήγηση επιστρέφει στον χώρο της φυλακής και στην αποκάλυψη της προδοσίας («τον κάρφωσαν οι δικοί του»), αλλά και στη στήριξη που δέχτηκε από τον γέρο δεσμοφύλακα, ο οποίος, αντικρίζοντας τη φωτογραφία της Λόλας, «παγώνει», υποδηλώνοντας έναν κρυφό δεσμό που τον συνδέει μαζί της.²¹⁴

Η αφήγηση αποκτά έντονα μελοδραματικό χαρακτήρα, φωτίζοντας σταδιακά το παρελθόν των ηρώων. Η στενή σχέση που αναπτύσσεται ανάμεσα στον Άρη και τον δεσμοφύλακα, καθώς και η εκμυστήρευση της προσωπικής του ιστορίας, ότι ο Άρης του θυμίζει τον νεκρό γιο του, οδηγούν στην αποκάλυψη της «ξεσηκωμένης» κόρης («σήκωσε παντιέρα»), η οποία,

²¹⁰ Αθανασάτου, *ό.π.*, σ.293.

²¹¹ Στο ίδιο, σ. 295.

²¹² Αμπατζή, *ό.π.*, σ.3 - 4.

²¹³ Λόλα, *ό.π.*, 22:25 – 22:28.

²¹⁴ Στο ίδιο, 33:52 – 43:15.

κυνηγώντας το όνειρο να γίνει «αστέρας», κατέληξε στην Τρούμπα.²¹⁵ Μέσα από την ιστορία αυτή αναδεικνύεται η οικογενειακή δυσλειτουργία ως βασικός παράγοντας της ηθικής και κοινωνικής «πτώσης» της γυναίκας: ένας αυστηρός πατέρας, ο οποίος ξυλοκόπησε την κόρη του, όταν εκείνη επαναστάτησε απέναντι στην οικογενειακή εξουσία και ο οποίος, ακόμη και χρόνια αργότερα, εξακολουθεί να τη θεωρεί υπεύθυνη για τον θάνατο της μητέρας της, αρνούμενος να τη συγχωρέσει ή να την αναζητήσει.²¹⁶ Αντίστοιχα, και η ίδια η Λόλα, εγκλωβισμένη πλέον στον κόσμο της παρανομίας και της πορνείας, αποκαλύπτει στον Άρη τις πιέσεις, τους εκβιασμούς και τις μορφές εξάρτησης που υπέστη, οδηγούμενη παρά τη θέλησή της στην προδοσία του ανθρώπου που αγαπούσε.²¹⁷

Το μοτίβο αυτό, χαρακτηριστικό των μελοδραματικών ταινιών της περιόδου, αποτυπώνει τη γυναίκα που, επιδιώκοντας να ζήσει ελεύθερα και ανεξάρτητα έξω από τα όρια της οικογένειας, οδηγείται τελικά σε έναν κόσμο περιθωρίου και εξάρτησης. Η επιλογή της παρουσιάζεται, μέσα στο κυρίαρχο αξιακό κλίμα της εποχής, ως μορφή παρέκκλισης που «τιμωρείται», καθώς η απομάκρυνσή της από τις παραδοσιακές κοινωνικές και ηθικές νόρμες την εγκλωβίζει στον χώρο του υποκόσμου και της εκμετάλλευσης.²¹⁸ Πίσω από την εικόνα της ανεξάρτητης και δυναμικής γυναίκας αναδεικνύεται τελικά ένα ευάλωτο πρόσωπο, παγιδευμένο μέσα στις σχέσεις εξουσίας και βίας που κυριαρχούν στον κόσμο της παρανομίας και της πορνείας.²¹⁹

Το ίδιο αφηγηματικό σχήμα επανέρχεται μετά την απαγωγή της Λόλας από τον Στέλιο,²²⁰ ο οποίος την αντιμετωπίζει ως αντικείμενο πόθου αλλά και ως σύμβολο εξουσίας και κυριαρχίας. Η ανάγκη του Άρη για βοήθεια τον οδηγεί στον γέρο δεσμοφύλακα, και η αντιπαράθεση ανάμεσά τους επαναφέρει τη θεματική της διαλυμένης οικογένειας και της αυστηρής πατρικής μορφής, η οποία αδυνατεί να προσεγγίσει συναισθηματικά το παιδί της.²²¹ Όταν ο δεσμοφύλακας προτρέπει τον Άρη να απομακρυνθεί από «μια τέτοια κοπέλα», εκείνος ξεσπά οργισμένα, κατηγορώντας τον για εγωισμό και συναισθηματική σκληρότητα. Η αναφορά του στην «κόρη» που ίσως περιμένει χρόνια μια στιγμή συγχώρεσης και τρυφερότητας φωτίζει τη βαθύτερη ανθρώπινη διάσταση της σκηνής, μετατοπίζοντας το

²¹⁵ Στο ίδιο 39:23 – 41:08.

²¹⁶ Στο ίδιο 42:07 – 42:40.

²¹⁷ Στο ίδιο 44:32 – 51:00

²¹⁸ Karagianni, *ό.π.*, σ. 7 – 8.

²¹⁹ Λόλα, *ό.π.*, 51: 29 – 52:15.

²²⁰ Στο ίδιο., 60: 39 - 60:42.

²²¹ Στο ίδιο., 63: 25 - 63:90.

βάρος από την «ηθική παρέκκλιση» της γυναίκας στην αδυναμία της οικογένειας να προσφέρει αποδοχή, κατανόηση και προστασία.²²²

Μέσα από τη σκηνή αυτή, η πορνεία παρουσιάζεται ως αποτέλεσμα οικογενειακής ρήξης, κοινωνικού αποκλεισμού και έλλειψης ουσιαστικής συναισθηματικής στήριξης. Η προσέγγιση αυτή ανταποκρίνεται ευρύτερα στον τρόπο με τον οποίο ο ελληνικός κινηματογράφος της περιόδου λειτουργούσε ως φορέας της κυρίαρχης ιδεολογίας του «ηθικού πανικού»,²²³ επιχειρώντας να διαμορφώσει μια συγκεκριμένη «συλλογική συμπεριφορά» μέσω της προβολής μορφών κοινωνικής παρέκκλισης, οι οποίες συχνά λειτουργούσαν ως παραδείγματα προς αποφυγή.²²⁴ Οι ταινίες αυτές κατέγραφαν μεταξύ άλλων τις ανησυχίες που προκαλούσαν οι νέες μορφές κοινωνικότητας των νέων, τα μεγαλύτερα περιθώρια αυτονομίας που αυτοί επιζητούσαν στα πλαίσια της πόλης, τους εντονότερους πειρασμούς των νέων καταναλωτικών προτύπων, αλλά και τα αδιέξοδα από την υπερβολική ή ακόμα χειρότερα υποκριτική αυστηρότητα των γονιών και του κοινωνικού περιβάλλοντος.²²⁵

Η τελική αναμέτρηση ανάμεσα στον Άρη και τον Στέλιο, σύμφωνα με τους άγραφους κώδικες τιμής του υποκόσμου («κανείς δε λογαριάζεται άνδρας στον ντουνιά άμα δεν απαντά σε προσβολή»)²²⁶ οδηγεί τη Λόλα στην επιστροφή στο πατρικό της σπίτι. Στο σημείο αυτό αποκαλύπτεται και η συγγενική της σχέση με τον γέρο δεσμοφύλακα, από τον οποίο ζητά βοήθεια προκειμένου να σώσει τον άνθρωπο που αγαπά. Η επιλογή της να απευθυνθεί στον πατέρα της αποκτά ιδιαίτερη σημασία, καθώς στρέφεται τελικά σε εκείνον με τον οποίο είχε συγκρουστεί στο παρελθόν, όταν προσπάθησε να περιορίσει την ελευθερία και τις επιλογές της, ζητώντας πλέον τη δική του παρέμβαση και προστασία.²²⁷ Η επιστροφή της στην πατρική εστία αποκτά διπλή σημασία. Σε προσωπικό επίπεδο λειτουργεί ως πράξη μεταμέλειας και συναισθηματικής επανασύνδεσης, ενώ σε κοινωνικό επίπεδο σηματοδοτεί την παραδοχή της ήττας της απέναντι σε έναν κόσμο από τον οποίο επιχείρησε να επιβιώσει αυτόνομα εκτός των ορίων της οικογένειας.

²²² Στο ίδιο, 64:20 – 65:25.

²²³ Αβδελά, *ό.π.*, 33 – 34.

²²⁴ Theodor Adorno., W. “Transparencies on Film.” *The Culture Industry: Selected Essays on Mass Culture*, edited by M. Jay Bernstein, Routledge Classics, (1966) 2001, pp. 179 – 183. στο Karagianni, *ό.π.*, σ.7.

²²⁵ Αβδελά, *ό.π.*, σ.327.

²²⁶ Λόλα, *ό.π.*, 66:30 - 66:37.

²²⁷ Στο ίδιο, 73:55 – 77:12.

Η εξέλιξη της σύγκρουσης οδηγεί σε ένα δραματικό αδιέξοδο, το οποίο αίρεται μέσα από την καθοριστική παρέμβαση του πατέρα, ο οποίος λειτουργεί ως «από μηχανής θεός»,²²⁸ εξοντώνοντας τον Στέλιο και αποκαθιστώντας την ηθική τάξη.²²⁹ Η διευθέτηση της σύγκρουσης λαμβάνει έτσι τη μορφή ενός «λογαριασμού μεταξύ ανδρών», από τον οποίο η Λόλα παραμένει ουσιαστικά απύσχα, παρακολουθώντας παθητικά την έκβαση που θα καθορίσει τη μοίρα της. Η ήπια τιμωρία του πατέρα και η προοπτική επανασύνδεσης της οικογένειας εντάσσονται σε μια λογική ηθικής εξισορρόπησης, όπου η βία και η παρανομία εξαλείφονται, ενώ η οικογένεια επανέρχεται ως κατεξοχήν χώρος σταθερότητας και κοινωνικής νομιμοποίησης. Με τον τρόπο αυτό, η «λύτρωση» της Λόλας έρχεται μέσω της ανδρικής παρέμβασης και της επανένταξής της στο οικογενειακό πλαίσιο.²³⁰

Η κατάληξη αυτή επιβεβαιώνει τον ιδεολογικό τρόπο με τον οποίο ο ελληνικός κινηματογράφος της δεκαετίας του 1960 διαχειρίζονταν το ζήτημα της πορνείας και του υποκόσμου. Το τέλος της ταινίας λειτουργεί ως μια «ευτυχής» και «ανώδυνη» λύση, η οποία αίρει τα αδιέξοδα που δημιουργούνται από τις συνεχείς συγκρούσεις της αφήγησης και οδηγεί στην κοινή έξοδο των ηρώων από τον κόσμο της παρανομίας. Ο κώδικας επομένως «υπόκοσμος – φυλακή – παρανομία» αποτελεί βασικό άξονα ταύτισης για τον θεατή, ο οποίος καλείται να αναγνωρίσει στον άνδρα τον «αδικημένο» και στη γυναίκα την «καταπιεσμένη». Η ταύτιση αυτή ενισχύει τη συναισθηματική εμπλοκή του κοινού, χωρίς ωστόσο να ανατρέπει το κυρίαρχο αξιακό σύστημα. Αντίθετα, το επιβεβαιώνει, οδηγώντας τελικά στην αποκατάσταση της κοινωνικής και ηθικής τάξης.²³¹

²²⁸ Αθανασάτου., ό.π., σ. 302.

²²⁹ Λόλα., ό.π., 81:08 – 86:08.

²³⁰ Αθανασάτου., ό.π., σ. 302.

²³¹ Στο ίδιο., σ.303.

Δ.3 Η περίπτωση της ΕΥΔΟΚΙΑΣ του Αλέξη Δαμιανού

Η *Ευδοκία*, γυρισμένη το 1971 από τον Αλέξη Δαμιανό, αποτελεί ένα από τα χαρακτηριστικότερα δείγματα του Νέου Ελληνικού Κινηματογράφου. Η ταινία απέσπασε το βραβείο Α΄ γυναικείου ρόλου στο Φεστιβάλ Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης για την ερμηνεία της Μαρίας Βασιλείου, ενώ παράλληλα βρέθηκε αντιμέτωπη με τη λογοκρισία της δικτατορίας, γεγονός που οδήγησε στην απαγόρευση προβολής της για αρκετούς μήνες.²³²

Η ταινία, σε αντίθεση με τις εξιδανικευμένες ή ηθικοδιδασκικού χαρακτήρα αναπαραστάσεις της πορνείας της δεκαετίας του '60, προσεγγίζει τον κόσμο του περιθωρίου με ωμό ρεαλισμό και χωρίς διάθεση ωραιοποίησης. Η *Ευδοκία* είναι μια πόρνη. Ένα επάγγελμα, ένας περίγυρος στο περιθώριο της αστικής ηθικής. Απορριπτό και ταυτόχρονα αναγκαίο για την άσκηση της εξουσίας της, όπως χαρακτηριστικά γράφει ο Σολδάτος.²³³

Με μια πρώτη ανάγνωση, η *Ευδοκία* αφηγείται μια καταδικασμένη ερωτική ιστορία. Η *Ευδοκία*, μια νεαρή εκδιδόμενη γυναίκα, συνδέεται ερωτικά με τον Γιώργο, έναν λοχία λίγο πριν από την απόλυσή του από τον στρατό. Η σχέση τους χαρακτηρίζεται από έντονο πάθος και σωματικότητα, έρχεται όμως γρήγορα αντιμέτωπη με τα όρια και τις απαγορεύσεις που επιβάλλει η κοινωνική πραγματικότητα της μεταπολεμικής Ελλάδας. Η κοινωνία αδυνατεί να αποδεχθεί τη «νομιμοποίηση» μιας πόρνης μέσω του γάμου, ενώ τόσο ο κόσμος της πορνείας, μέσα από τη μορφή του νταβατζή, όσο και ο στρατός, ως κατεξοχήν φορέας πειθαρχίας, ανδρισμού και κοινωνικού ελέγχου, αντιμετωπίζουν τη σχέση αυτή ως απειλή προς την κανονικότητα και την κοινωνική τάξη. Μέσα σε αυτό το ασφυκτικό περιβάλλον, ο έρωτας των δύο ηρώων οδηγείται αναπόφευκτα στη σύγκρουση και τελικά στην καταστροφή.²³⁴

Σε αντίθεση με τις ταινίες της δεκαετίας του 1960, όπου η πορνεία παρουσιαζόταν ως αποτέλεσμα ηθικού «ξεπεσμού» και η αφήγηση κατέληγε σε μια μορφή κάθαρσης και επαναφοράς της γυναίκας στην κοινωνική «κανονικότητα», η *Ευδοκία* δεν είναι μια ταινία μελό. Η πόρνη δεν επανέρχεται μετά από μερικά παραστρατήματα στον ίδιο δρόμο για να

²³² Σολδάτος, ό.π., σ.156

²³³ Στο ίδιο, σ.154

²³⁴ Alexis Damianos, (Director). (1971). *Evdokia* [Film].

βολευτεί η κατάσταση.²³⁵ Η ηρωίδα παρουσιάζεται εγκλωβισμένη σε έναν κόσμο βίας, επιθυμίας και κοινωνικών περιορισμών, χωρίς ικανότητα διαφυγής.

Η ταινία ανοίγει με την εικόνα ενός λιμανιού, την ώρα που ο ήλιος μόλις αρχίζει να φωτίζει τον χώρο. Μια γυναίκα περπατά μόνη, κοιτάζοντας διαρκώς πίσω της, κουρασμένη, πιθανότατα μεθυσμένη σαν να επιστρέφει από νυχτερινό ξενύχτι. Η μορφή της παραπέμπει εξ αρχής στον κόσμο της πορνείας και του κοινωνικού περιθωρίου. Το σκηνικό που ξετυλίγεται μέχρι να φτάσει στο σπίτι της Ευδοκίας είναι ερημικό με διάσπαρτα σπίτια από τσιμεντόλιθους, φτώχεια, μοναξιά και εγκατάλειψη.²³⁶ «Τούτο το σκληρό τοπίο του Ρίτσου και του Τσαρούχη σε πνίγει από παντού. Σου δίνει την εντύπωση ότι είτε ζεις είτε δεν ζεις εδώ είναι το ίδιο πράγμα», όπως γράφει και ο Σολδάτος.²³⁷

Η Ευδοκία, αντίθετα, εμφανίζεται γεμάτη ζωντάνια και προσμονή, περιμένοντας με ενθουσιασμό να της διαβάσουν το φλιτζάνι. Η σκηνή λειτουργεί ως παραοικονομία, καθώς η «αντάμωση», η «κορόνα» που παραπέμπει στον στρατό και κυρίως ο «σταυρός» ως σημάδι κινδύνου προαναγγέλλουν τη μοιραία σχέση που θα ακολουθήσει.²³⁸

Η γνωριμία της Ευδοκίας με τον λοχία πραγματοποιείται σε μια λαϊκή ταβέρνα, μέσα από τη σκηνή του ζεϊμπέκικου, στοιχείο συνδεδεμένο με τη λαϊκή κουλτούρα και τις εκφράσεις του ανδρισμού. Ο λοχίας, ο Γιώργος, χορεύει το «ζεϊμπέκικο της Ευδοκίας», όπως έχει γίνει γνωστό από την μουσική του Μάνου Λοΐζου. Η αμοιβαία έλξη των δύο ηρώων αποτυπώνεται μέσα από βλέμματα, χαμόγελα και τη σωματική επικοινωνία του χορού, προκαλώντας αμέσως την αντίδραση του νταβατζή, ο οποίος αντιλαμβάνεται ότι απειλείται η εξουσία του πάνω στην Ευδοκία. Η προσφορά κρασιού από τον στρατιώτη προς την κοπέλα λειτουργεί συμβολικά ως αμφισβήτηση της κυριαρχίας του προστάτη της και οδηγεί γρήγορα σε σύγκρουση. Η βία που ακολουθεί, με την βίαιη απομάκρυνση της Ευδοκίας αποκαλύπτουν από την αρχή το ασφυκτικό πλέγμα ελέγχου που περιβάλλει το γυναικείο σώμα, όσο και την ανδρική συμπεριφορά μέσα στο κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο της εποχής.²³⁹

²³⁵ Σολδάτος, *ό.π.*, σ.154 – 155.

²³⁶ Damianos, *ό.π.*, 00:35 – 03: 20

²³⁷ Σολδάτος, *ό.π.*, σ. 154.

²³⁸ Damianos, 03:30 – 05: 05.

²³⁹ Στο ίδιο, 05:20 – 09: 42.

Το ειρωνικό σχόλιο του φίλου του στρατιώτη πως «άδικα πλακωθήκαμε, θα μπορούσες να πας στην κάμαρά της με δυο κατοστάρικα»,²⁴⁰ αποκαλύπτει την άγνοια του στρατιώτη για το επάγγελμα της Ευδοκίας, αλλά και τον τρόπο με τον οποίο οι άνδρες, ακόμη και όταν αποτελούν πελάτες της, αντιμετωπίζουν την πόρνη ως αντικείμενο αγοραίας συναλλαγής, υποτιμώντας και απαξιώνοντάς την διαρκώς.

Παρόλα αυτά, η αμοιβαία έλξη των δύο ηρώων δεν θα αργήσει να τους φέρει κοντά. Υπό το βλέμμα του στρατού, της πειθαρχίας και δεδομένου του ασφυκτικού πολιτικοκοινωνικού περιβάλλοντος, όπου τα πάντα ελέγχονται και επιτηρούνται, ο έρωτας των δύο νέων θα λειτουργήσει απελευθερωτικά. Η ανυπακοή του Γιώργου στην στρατιωτική εντολή να παραμείνει το βράδυ στο στρατόπεδο, αλλά και η έκρηξη της Ευδοκίας απέναντι στον βίαιο νταβατζή, που την εκμεταλλεύεται, που την εξανάγκασε στην πορνεία, που την τρομοκρατεί και την απειλεί ότι θα τη «χαρακώσει»²⁴¹ αποτελούν τα πρώτα βήματα μιας ενστικτώδους προσπάθειας απελευθέρωσης από τα δεσμά του κατεστημένου. Ο έρωτας θα τους απελευθερώσει, αλλά παράλληλα, θα τους καταδικάσει.

Η απόλυτη συνάντηση των δύο ηρώων γίνεται στη φύση, μακριά από τον ασφυκτικό κλοιό του κοινωνικού περιβάλλοντος και τον έλεγχο που τους επιβάλλουν συγκεκριμένες κοινωνικές ταυτότητες και ρόλοι. Μέσα στη φύση, ο Γιώργος παύει να είναι ο στρατιώτης και η Ευδοκία η πόρνη· οι δυο τους εμφανίζονται απαλλαγμένοι, έστω προσωρινά, από τις κοινωνικές συμβάσεις που τους καθορίζουν. Η σκηνή στο δάσος, με το ροζ φως του ουρανού και την Ευδοκία να αιωρείται χαρούμενη στην κούνια, αποπνέει μια αίσθηση ελευθερίας, ευτυχίας και απόλυτης παράδοσης στη στιγμή. Μέσα σε αυτή τη λυτρωτική ατμόσφαιρα, η πρόταση γάμου του Γιώργου προκύπτει αυθόρμητα («Παντρευόμαστε;»), σαν φυσική συνέχεια της ανάγκης τους να δώσουν διάρκεια σε αυτό που βιώνουν. Η αποδοχή της Ευδοκίας («Έτσι στα γρήγορα; Έγινε») σηματοδοτεί τη στιγμή όπου οι δύο ήρωες επιχειρούν να φανταστούν μια διαφορετική ζωή, έξω από τον κόσμο της βίας, της εκμετάλλευσης και του κοινωνικού στιγματισμού.²⁴²

Η σκηνή του γάμου, η οποία στον εμπορικό κινηματογράφο λειτουργούσε συνήθως ως μέσο ηθικής αποκατάστασης και κοινωνικής επανένταξης της «έκπτωτης» γυναίκας, στην *Ευδοκία*

²⁴⁰ Στο ίδιο.,10:45.

²⁴¹ Στο ίδιο.,16:03 -17:32

²⁴² Στο ίδιο.,20:40 – 25:23

μετατρέπεται σε σκηνή οριστικής ματαίωσης. Η ταινία αποδομεί ρεαλιστικά το φαντασιακό του happy end και αρνείται να προσφέρει τη λύτρωση που χαρακτήριζε τις αντίστοιχες μελοδραματικές αφηγήσεις του παλαιότερου ελληνικού κινηματογράφου. Από το σημείο αυτό και έπειτα, η αφήγηση μοιάζει να διαψεύδει διαρκώς κάθε προσδοκία φυγής από το κοινωνικό περιθώριο και κάθε δυνατότητα ομαλής επανένταξης των αποκλεισμένων κοινωνικών ομάδων, ανάμεσά τους και της πόρνης στην κυρίαρχη κοινωνική νόρμα.

Μια πόρνη δεν έχει δικαίωμα να ερωτευτεί ούτε να ενταχθεί στον κόσμο της «κανονικότητας», καθώς οι κοινωνικοί ρόλοι και οι σχέσεις εξουσίας παραμένουν αμετακίνητοι. Ο πελάτης δεν την προσεγγίζει για να συνάψει σχέσεις, αλλά την αντιμετωπίζει ως μέρος μιας αγοραίας συναλλαγής. Με τον τρόπο αυτό, η *Ευδοκία* αποκαλύπτει τον τρόπο με τον οποίο η αστική ηθική, παρότι ανέχεται και συντηρεί τον κόσμο της πορνείας, αρνείται ταυτόχρονα να επιτρέψει οποιαδήποτε υπέρβαση των ορίων και των ρόλων που η ίδια επιβάλλει.²⁴³

Ακόμα και η οικογένεια της Ευδοκίας εκφράζει έντονη απαξία για αυτήν. Η μητέρα της εμφανίζεται ανήμπορη να προστατεύσει την κόρη της, ενώ ο πατέρας της, με αγανάκτηση, αναφωνεί: «Την κόρη μας θα περιμένει ο παπάς, την παστρικά;» αποκαλύπτοντας με ωμό τρόπο τον υποτιμητικό τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνεται την ταυτότητα και τη ζωή της. Οι καλεσμένοι επίσης, αντιμετωπίζουν την κατάρρευση του γάμου με χλευασμό και ειρωνική ικανοποίηση. Το γέλιο μιας νεαρής κοπέλας τη στιγμή της ματαίωσης λειτουργεί σχεδόν συμβολικά, αποτυπώνοντας τη σκληρότητα ενός κοινωνικού περιβάλλοντος που όχι μόνο αδυνατεί να συμπονέσει, αλλά μοιάζει να ανακουφίζεται από την αποτυχία της Ευδοκίας να ξεφύγει από τη θέση που της έχει κοινωνικά αποδοθεί. Η σκηνή της εγκατάλειψης και της δημόσιας ταπείνωσης αποκαλύπτει έτσι μια βαθιά κοινωνική αλλοτρίωση, όπου η περιθωριοποιημένη γυναίκα δεν αντιμετωπίζεται ως ανθρώπινο πρόσωπο που υποφέρει, αλλά ως φορέας ενός στίγματος από το οποίο δεν επιτρέπεται να αποδράσει. Η Ευδοκία και ο λοχίας, όπως εύστοχα έγραφε ο Διαμαντής Λεβεντάκος “είναι το σχήμα της αλλοτρίωσης του άντρα και της γυναίκας μέσα στα γρανάζια ενός πατριαρχικού, πολεμικού κι εμπορευματοποιημένου πολιτισμού.”²⁴⁴

²⁴³ Σολδάτος, ό.π., σ. 155.

²⁴⁴ Διαμαντής Λεβεντάκος, “Λαϊκός εξπρεσιονισμός” στο Αλέξης Δαμιανός, Φεστιβάλ Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης, στο Γ. Σολδάτος (επιμ.), “Σημείωμα του συντάκτη” στο Αλέξης Δαμιανός, σ. 142-3.

Το μοτίβο του νταβατζή στην ταινία αποτελεί τη χαρακτηριστική, ρεαλιστική μορφή του προστάτη του υποκόσμου στη μεταπολεμική περίοδο: ενός άνδρα που συνδυάζει τη βία, την εκμετάλλευση και την ιδιοκτησιακή αντίληψη για τη γυναίκα. Η σχέση του με την Ευδοκία είναι εξαρτημένη, καθώς η εκμετάλλευσή της του εξασφαλίζει χρήματα, κοινωνική επιβίωση και ένα συγκεκριμένο τρόπο ζωής. («μπουζούκια», «χιλιάρικα», «νάιλον»)²⁴⁵ Η παρουσία της στη ζωή του συνδέεται άμεσα με την οικονομική του επιβίωση, («με τη μηχανή δε βγαίνει ούτε το μεροκάματο») ενώ η συναισθητική επίκληση στη μοναξιά του και την αγάπη του για εκείνη («Δε με λυπάσαι αγάπη μου. Την ερημιά μου δεν τη σκέφτεσαι;»)²⁴⁶ αναιρείται από την ειρωνεία και τα υποτιμητικό του ύφος στο ενδεχόμενο η Ευδοκία να γίνει «νοικοκυρούλα της γειτονιάς, που θα γεμίσει με μυξιάρικα».²⁴⁷ Ακόμη και η πρότασή του να κάνει συμμέτοχο τον λοχία στην πορνεία της Ευδοκίας αρκεί να απολαμβάνει κι ο ίδιος σεξουαλικά ή οικονομικά οφέλη από τη σχέση τους («να κάνει τα στραβά μάτια και θα' χει κι αυτός τη ρέφα του»)²⁴⁸ αποκαλύπτει τον τρόπο με τον οποίο ο νταβατζής αντιλαμβάνεται τις ανθρώπινες σχέσεις: αποκλειστικά μέσα από τη λογική της συναλλαγής και της εκμετάλλευσης.

Η σχέση των δύο ηρώων οδηγείται τελικά σε έναν ιδιότυπο, σχεδόν περιθωριακό γάμο, με μοναδική κουμπάρα μια μεσόκοπη πόρνη. Παρά τον γάμο, ο Γιώργος εμφανίζεται σκεπτικός και διχασμένος, αδυνατώντας να αποβάλει πλήρως τις ανασφάλειες και τις αντιφάσεις που του προκαλεί η ταυτότητα της Ευδοκίας ως πόρνης.²⁴⁹ Ο έρωτάς του θα συγκρουστεί με τις κυρίαρχες αντιλήψεις περί ανδρικής τιμής που μόνος του δεν μπορεί να ξεπεράσει και θα του σκοτώσει το «πρωτογενές» ερωτικό συναίσθημα.²⁵⁰ Για τον στρατιώτη, η σύγκρουση βρίσκεται στην έλξη που του ασκεί η Ευδοκία σαν γυναίκα και στην απώθηση που του δημιουργεί σαν πόρνη.²⁵¹

Η σύγκρουση αυτή γίνεται εμφανής στις σκηνές της κοινής τους ζωής, όπου ο Γιώργος αδυνατεί να αντέξει το βλέμμα των άλλων ανδρών πάνω στην Ευδοκία και αντιδρά με ζήλια

²⁴⁵ Damianos, *ό.π.*, 38:53

²⁴⁶ Στο ίδιο., 39:02

²⁴⁷ Στο ίδιο., 38: 41

²⁴⁸ Στο ίδιο., 39.12

²⁴⁹ Στο ίδιο., 41:15 – 43:34.

²⁵⁰ Ι. Χανιωτάκης, (2011). Κοινωνική και πολιτική οριοθέτηση των σωμάτων στον κινηματογράφο: Ταυτότητες φύλου στην *Ευδοκία* του Α. Δαμιανού. Στο *Ταυτότητες στον ελληνικό κόσμο (από το 1204 έως σήμερα): Πρακτικά Δ' Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών* (Τόμ. 4, σσ. 407–419). Ευρωπαϊκή Εταιρεία Νεοελληνικών Σπουδών (EENS). eens.org.σ.6.

²⁵¹ Σολδάτος, *ό.π.*, σ. 155

και βία(σκηνή στην παραλία).²⁵² Δεν μπορεί να διαχειριστεί τα υποτιμητικά σχόλια των υπολοίπων στρατιωτών («ποια πήρες ρε; ποια πήρες; Έχεις πάει σε αυτήν ρε; Την ξέρουν τρεις ΕΣΟ ρε»),²⁵³ ούτε να αντέξει την παρουσία του νταβατζή, ο οποίος εξακολουθεί να παρεμβαίνει στη ζωή τους.

Η σχέση των δύο ηρώων οδηγείται σταδιακά σε αδιέξοδο. Ο Γιώργος παραδίδεται στην τραγικότητά του, εγκλωβισμένος στις κοινωνικές πιέσεις. Η αγωνιώδης ευχή του «Θέε μου να γλιτώναμε»,²⁵⁴ η κραυγή του ««αν είχα ένα πολυβόλο θα σκότωνα όλον τον κόσμο»²⁵⁵ στην υποτιμητική αναφορά ότι «έχει γυναίκα να τον υποστηρίξει»²⁵⁶ επαναφέρει το στίγμα της πορνείας και την αδυναμία του να αποδεχθεί τον κοινωνικό εξευτελισμό που συνεπάγεται η σχέση τους. Ολόκληρο το κοινωνικό περιβάλλον λειτουργεί έτσι ως φορέας ενός συστήματος που αδυνατεί να αποδεχθεί τη σχέση ανάμεσα σε έναν λοχία και μια πόρνη, αντιμετωπίζοντάς τους ως κοινωνικά «αταίριαστους».

Η Ευδοκία, νιώθοντας απογοητευμένη από τον λοχία, βρίσκει παρηγοριά στη Μαρία, την μεσόκοπη πόρνη, η οποία αποτυπώνει τη σκληρή προοπτική που περιμένει την Ευδοκία. Μέσα από την αφήγηση της δικής της ζωής, ενός καταδικασμένου έρωτα με έναν άνδρα που μετανάστευσε και δεν επέστρεψε ποτέ, η Μαρία επιχειρεί να καταπραΰνει τον πόνο της Ευδοκίας, προκρίνοντας μια πιο κυνική στάση απέναντι στον έρωτα και τη ζωή. Η τρυφερή αγκαλιά και το νανούρισμα «κοιμήσου κορούλα μου... κοιμήσου πουτανάκι μου»²⁵⁷ αποκτούν έντονα τραγικό χαρακτήρα, καθώς η Μαρία μοιάζει να αναγνωρίζει στην Ευδοκία την επανάληψη της δικής της πορείας μέσα στον κόσμο του περιθωρίου και της ματαίωσης.

Η τελική κατάρρευση της σχέσης των δύο ηρώων αποτυπώνεται μέσα από μια ατμόσφαιρα απόγνωσης, μέθης και αυτοκαταστροφής. Ο λοχίας θολωμένος από το πιοτό και δέσμιος των κοινωνικών στερεοτύπων αδυνατεί πλέον να διαχειριστεί τη σχέση του με την Ευδοκία. Η σκηνή κορυφώνεται μέσα από την απελπισμένη αυτοκαταστροφική πράξη της Ευδοκίας να βγάλει το μικρό καθρεφτάκι της και να αρχίσει να το μασά.²⁵⁸ Η πράξη αποκαλύπτει συμβολικά το θρυμματισμό της ίδιας της κοινωνικής της εικόνας, του ειδώλου που της έχει

²⁵² Damianos, 46:01

²⁵³ Στο ίδιο., 54:23

²⁵⁴ Στο ίδιο, 1:02:45.

²⁵⁵ Στο ίδιο, 1:24:08

²⁵⁶ Στο ίδιο, 1:24:02

²⁵⁷ Στο ίδιο, 1:06:50 -1:07:52

²⁵⁸ Στο ίδιο, 1:27 – 1:30

επιβληθεί ως «πόρνης» και που διαρκώς παρεμβάλλεται ανάμεσα στην ίδια και τον Γιώργο, εμποδίζοντας τη σχέση τους να ισορροπήσει. Μια απόπειρα που εκφράζει την ύστατη ανάγκη φυγής και υπέρβασης. Λίγο πριν, η Ευδοκία τον εκλιπαρεί «πάμε να φύγουμε από δω», αναζητώντας έναν χώρο έξω από την κοινωνική καταπίεση, το περιθώριο και τις προκαθορισμένες ταυτότητες που τους έχουν επιβληθεί. Ωστόσο, η φυγή αυτή παραμένει ανέφικτη, γεγονός που καθιστά την πράξη της ακόμη πιο τραγική.

Την ίδια ανάγκη φυγής συμμερίζεται τελικά και ο λοχίας, ο οποίος ονειρεύεται μια νέα αρχή «στο χωριό» ή «στα ξένα», διαπιστώνοντας όμως πικρά πως παντού η ζωή τους θα παραμένει ένα βάσανο.²⁵⁹ Η φυγή αυτή αποδεικνύεται ουτοπική. Όλα καταρρέουν στην τελευταία σκηνή της ταινίας, όταν ο Γιώργος ξυλοκοπείται άγρια από την παρέα του νταβατζή, η οποία τον χτυπά ύπουλα και μαζικά, εκμεταλλευόμενη την ευάλωτη θέση του. Η βία της σκηνής θυμίζει τους μηχανισμούς του υποκόσμου, όπου η δύναμη επιβάλλεται συλλογικά και ανελέητα πάνω στο αδύναμο άτομο. Μέσα στο ασφυκτικό πολιτικό κλίμα της περιόδου, η σκηνή αποκτά ευρύτερες συμβολικές διαστάσεις, παραπέμποντας έμμεσα σε μια κοινωνία ελέγχου και αυταρχισμού, μέσα στην οποία κάθε προσπάθεια προσωπικής ελευθερίας ή φυγής μοιάζει εκ των προτέρων καταδικασμένη.

Το τέλος της ταινίας, με την Ευδοκία να απομακρύνεται ξανά μέσα στη νυχτερινή Αθήνα μαζί με τον νταβατζή, αφήνει μια βαθιά πικρή αίσθηση ματαιώσης. Δεν υπάρχει εδώ κανένα λυτρωτικό happy end· αντίθετα, η *Ευδοκία* καταλήγει σε μια ρεαλιστική και απαισιόδοξη αποτύπωση της κοινωνικής πραγματικότητας, όπου ο έρωτας αδυνατεί να υπερνικήσει τους μηχανισμούς βίας, εξουσίας και κοινωνικού αποκλεισμού που καθορίζουν τη ζωή των ανθρώπων του περιθωρίου.

Η *Ευδοκία* του Δαμιανού δεν προβάλλεται ως «αγία» ούτε ως μοιραία γυναίκα· είναι μια νεαρή γυναίκα που επιθυμεί να ζήσει, να αγαπήσει και να ξεφύγει από το ασφυκτικό περιβάλλον του πολιτικού και κοινωνικού αυταρχισμού, της φτώχειας και της κοινωνικής καθυστέρησης. Ο έρωτάς της με τον λοχία λειτουργεί προσωρινά ως υπόσχεση ελευθερίας, σύντομα όμως συντρίβεται από τους ίδιους ηθικοκοινωνικούς μηχανισμούς που καθορίζουν τις ζωές τους. Η *Ευδοκία* τελικά είναι μια ταινία για τη γυναίκα, η οποία εγκλωβισμένη διαχρονικά μέσα από τον ανδρικό έλεγχο και την εξάρτηση, επιζητά όσο ποτέ άλλοτε την

²⁵⁹ Στο ίδιο, 1: 31:49 – 1:33:03.

ελευθερία της. Και αν η *Ευδοκία* δεν τα κατάφερε να ελευθερωθεί ως ηρωίδα της ταινίας, ο Δαμιανός το άφησε παρακαταθήκη στις επόμενες γενιές ως σύμβολο διεκδίκησης της γυναικείας σεξουαλικότητας και αυτονομίας.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η μελέτη της πορνείας στη μεταπολεμική Ελλάδα οδηγεί αναπόφευκτα σε έναν ευρύτερο προβληματισμό γύρω από τη θέση των εκδιδόμενων γυναικών, οι οποίες, εξαιτίας κοινωνικών, οικονομικών και ιστορικών συνθηκών, εξαναγκάστηκαν στην πορνεία και παρέμειναν για δεκαετίες στιγματισμένες, κοινωνικά αποκλεισμένες και συχνά αποσιωπημένες ακόμη και από την ίδια την ιστορία. Η εργασία αυτή στη ουσία της ανέδειξε πως πίσω από τη θεσμική και νομική διαχείριση της πορνείας υπάρχει μια ιδιαίτερα πικρή πραγματικότητα, οι ρίζες της οποίας βρίσκονται βαθιά μέσα στις ίδιες τις δομές των ανθρώπινων κοινωνιών, ιδίως εκείνων που βγαίνουν τραυματισμένες και διαλυμένες από πολέμους: στην έλλειψη ανθρωπιάς και αλληλεγγύης, στον υπέρμετρο ατομικισμό, στη μανία για κέρδος που συχνά υπερισχύει της ανθρώπινης ζωής, στη διαχρονικά υποβαθμισμένη θέση της γυναίκας, στην κάθε κρατική εξουσία που αναλαμβάνει την «πρωτοβουλία» να εξαφανίσει τα «κακώς κείμενα», αποκλείοντας «παραβατικούς», «επικίνδυνους», «ανώμαλους» ή όπως αλλιώς τους ονομάζει προκειμένου να διατηρήσει την κοινωνική τάξη, την ηθική ομοιογένεια και τον έλεγχο πάνω σε ανθρώπους που δεν εντάσσονται στα κυρίαρχα πρότυπα «κανονικότητας».

Έτσι ακριβώς αντιμετωπίστηκε και η πορνεία, ως μια παρεκκλίνουσα πραγματικότητα που έπρεπε να επιτηρηθεί, να καταγραφεί και να ελεγχθεί. Ουδέποτε όμως, εφαρμόστηκε μια ουσιαστική πολιτική που θα αντιμετώπιζε τις «άσεμνες» αυτές γυναίκες με σεβασμό στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια, στα κοινωνικά τους δικαιώματα και στην ανάγκη τους για προστασία και επανένταξη.

Ειδικά στη μεταπολεμική Ελλάδα, η αντιμετώπιση της πορνείας διαμορφώθηκε μέσα σε ένα έντονα πολιτικοποιημένο, αυταρχικό και συντηρητικό πλαίσιο. Με το πρόσχημα της δημόσιας υγείας και της προστασίας της κοινωνικής ηθικής, οι εκδιδόμενες γυναίκες φορτώθηκαν το στίγμα της απειλής απέναντι στην κοινωνική τάξη. Σε όλη την περίοδο που εξετάζεται, η πορνεία παρέμεινε υπό τον άμεσο έλεγχο του κράτους, το οποίο ενέτεινε την αστυνομική και υγειονομική επιτήρηση των γυναικών αυτών, φτάνοντας συχνά μέχρι και την ποινική τους δίωξη για ήσσονος σημασίας παραβάσεις. Την ίδια στιγμή, παρά τις αυστηρές νομοθετικές προβλέψεις για τη σωματεμπορία και τη διακίνηση γυναικών, ουσιαστική βελτίωση δεν υπήρξε. Η σταδιακή κατάργηση των δημόσιων οίκων ανοχής, στο πλαίσιο προσαρμογής στις διεθνείς μεταπολεμικές κατευθύνσεις, δεν συνοδεύτηκε από μέτρα

κοινωνικής προστασίας, πρόνοιας ή επανένταξης των εκδιδόμενων γυναικών, με αποτέλεσμα πολλές από αυτές να παραμείνουν εγκλωβισμένες σε συνθήκες εκμετάλλευσης και κοινωνικού αποκλεισμού.

Όλες οι επίσημες και μη διακηρύξεις έμειναν στο επίπεδο της ρητορείας ενώ το κράτος συνέχισε μέσα από τους νόμους 3310/1955 και 4095/1960, να επιτηρεί και να καταγράφει, στερεοτυπικά πλέον και τυποποιημένα τις γυναίκες, σαν εγκληματίες και παρίες, σαν ανεπιθύμητα πρόσωπα που επιβάρυναν με την ύπαρξή τους την κοινωνία, χωρίς στην ουσία να μπορούν να περιορίσουν τις δομές εκμετάλλευσης, τη σωματεμπορία και τη διακίνηση. Η μελέτη ατομικών φακέλων των ιεροδούλων ανέδειξε αυτού του τύπου ελέγχους που τελικά δεν προσέφεραν τίποτα περισσότερο από μια τυπική και απρόσωπη καταγραφή στοιχείων, χωρίς καμία ουσιαστική μέριμνα για τις ίδιες τις γυναίκες και τις συνθήκες ζωής τους. Με λίγα λόγια, το ίδιο το κράτος υπό την ανοχή και την ευθύνη του, μέσα από τις εκάστοτε εφαρμοζόμενες νομοθεσίες αποτέλεσε τον πρώτο «προαγωγό» των εκδιδομένων γυναικών, συμβάλλοντας στην αναπαραγωγή των όρων της εκμετάλλευσής τους.

Μέσα από τη λογοτεχνία και τον κινηματογράφο επιχειρήθηκε η δυνατότητα ρεαλιστικής απεικόνισης πτυχών της ιστορικής πραγματικότητας και των χαρακτήρων που περιέβαλαν την πορνεία στη μεταπολεμική εποχή. Η Τριανταφυλλιά, η Κάκια, η Λόλα και η Ευδοκία, τόσο διαφορετικές, μα με ένα κοινό πλαίσιο ζωής, εξίσου τραυματικό, εγκλωβιστικό, επισφαλές και αβέβαιο. Και ενώ οι ηρωίδες είναι πόρνες, οι συγγραφείς και οι σκηνοθέτες δεν εστιάζουν σε αυτό, αλλά στο χαρακτήρα, στις εσωτερικευμένες προβολές της ιδιότητάς τους στον εξωτερικό κόσμο, στον τρόπο με τον οποίο βιώνουν το κοινωνικό στίγμα, την απόρριψη, τη βία και τον εξευτελισμό. Έτσι, η αναπαράστασή τους αποκτά βαθύτερη ανθρώπινη διάσταση, επιτρέποντας στον αναγνώστη και τον θεατή να διακρίνει πίσω από την κοινωνική ταυτότητα της «πόρνης», τη μάνα, την κόρη, την ερωτευμένη αλλά πάνω από όλα τη γυναίκα που αναζητά αξιοπρέπεια, αποδοχή και ελευθερία.

Ο αναγνώστης και ο θεατής δεν μένουν απλοί παρατηρητές αυτής της πραγματικότητας· γνωρίζουν τις γυναίκες αυτές, προβληματίζονται, κατανοούν, ή τουλάχιστον προσπαθούν να κατανοήσουν και τελικά αναθεωρούν στερεότυπα και βεβαιότητες. Στο έργο του Χατζή βιώνουν το συναισθηματικό βάρος του Κωνσταντή, την ψυχική απόγνωση της Τριανταφυλλιάς, αλλά και τη σκληρότητα ενός κόσμου που στιγματίζει και αποκλείει. Αντιλαμβάνονται μέσα από το σαρκαστικό κείμενο του Τσιφόρου, με τη χρήση της γλώσσας

του υποκόσμου, τον τρόπο με τον οποίο «δούλευε το σύστημα» εξαπατώντας μικρά κορίτσια με την υπόσχεση μιας άνετης ζωής με εύκολο χρήμα. Στη *Λόλα* βλέπουν τον απαγορευμένο κόσμο της Τρούμπας και την εμπορευματοποίηση του γυναικείου σώματος μέσα στους χώρους του λιμανιού και της νύχτας, ενώ στην *Ευδοκία* αισθάνονται το αδιέξοδο των ηρώων, όταν η «αταίριαστη» ερωτική τους εξέγερση συντρίβεται από ένα πανίσχυρο κοινωνικό σύστημα, κατοχυρωμένο με θεσμούς αιώνων.

Αν επομένως η ιστορική αλήθεια των νόμων, των διατάξεων, των αρχειακών τεκμηρίων, των διεθνών και εθνικών αποφάσεων αποτελεί μια έλλογη και απαραίτητη γνώση της κοινωνικής μας ιστορίας, σίγουρα η λογοτεχνία και ο κινηματογράφος αποτελούν το συναισθηματικό συμπλήρωμα, το ηθικοκοινωνικό αποτύπωμα, το τόσο απαραίτητο για τη «θέαση» αυτής της «αόρατης», αποκλεισμένης και ιστορικά αδικημένης «Πόρνης».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΠΡΩΤΟΓΕΝΕΙΣ ΠΗΓΕΣ

Αρχειακές πηγες

Γενικά Αρχεία του Κράτους – Ιστορικό Αρχείο Μακεδονίας (ΓΑΚ–ΙΑΜ), Α.Δ.008.01, Α.Α.14.Φ.199, Τριμελές Εφετείο Θεσσαλονίκης, Εκ του Πλημμελειοδικείου Κατερίνης, Αριθ. Βιβλ. Εφεσ. 755/1969, Αριθ. Αποφ. 1204, 10 Δεκεμβρίου 1969.

Γενικά Αρχεία του Κράτους – Ιστορικό Αρχείο Μακεδονίας (ΓΑΚ–ΙΑΜ), Α.Δ.265.06, Α.Α.2.Φ.46, Αστυνομικόν Τμήμα Σπάρτης προς Υποδιεύθυνσιν Ασφαλείας Προαστίων Πρωτευούσης, Τμήμα Ελέγχου και Ηθών Λεσχών Νέας Ιωνίας Αττικής, 7 Φεβρουαρίου 1979.

Γενικά Αρχεία του Κράτους – Ιστορικό Αρχείο Μακεδονίας (ΓΑΚ–ΙΑΜ), Α.Δ.265.06, Α.Α.2.Φ.46, Διεύθυνσις Αστυνομίας Θεσσαλονίκης, Γραφείον Δημοσίας Ασφάλειας, «Άδεια Εγκαταστάσεως Ασέμνου Γυναικός», 14 Ιανουαρίου 1970.

Γενικά Αρχεία του Κράτους – Ιστορικό Αρχείο Μακεδονίας (ΓΑΚ–ΙΑΜ), Α.Δ.265.06, Α.Α.2.Φ.46, Νομαρχιακόν Συμβούλιον Υγείας και Ασφαλίσεως Θεσσαλονίκης, 4 Φεβρουαρίου 1964.

Γενικά Αρχεία του Κράτους – Ιστορικό Αρχείο Μακεδονίας (ΓΑΚ–ΙΑΜ), Α.Δ.265.06, Α.Α.2.Φ.46, Υποδιεύθυνσις Γενικής Ασφαλείας Θεσσαλονίκης προς Υποδιεύθυνσιν Ασφαλείας Πρωτευούσης, Τμήμα Ηθών – Λεσχών, αριθμ. πρωτ. 7Φ2/37720/37α', Θεσσαλονίκη, 19 Νοεμβρίου 1979.

Γενικά Αρχεία του Κράτους – Ιστορικό Αρχείο Μακεδονίας (ΓΑΚ–ΙΑΜ), Διεύθυνσις Αστυνομίας Θεσσαλονίκης, Υποδιεύθυνσις Γενικής Ασφαλείας προς τον Εισαγγελέα Πλημμελειοδικών Θεσσαλονίκης, 19 Φεβρουαρίου 1972.

Νομοθεσία - ΦΕΚ- Διεθνείς συμβάσεις

Βασιλικό Διάταγμα «Περί εμποδισμού της μεταδόσεως των μολυσματικών (κολλητικών) αρρωστιών», ΦΕΚ 83/Α, 31 Δεκεμβρίου 1836.

Ν. 3032/1922, «Περί των μέτρων προς καταπολέμησιν των αφροδισίων νοσημάτων, ως και περί ασέμων γυναικών», ΦΕΚ 157/Α, 25 Αυγούστου 1922.

Ν. 1492/1950, «Περί κυρώσεως του Ποινικού Κώδικα», ΦΕΚ 182/Α, 17 Αυγούστου 1950.

Ν. 3310/1955, «Περί καταπολεμήσεως των αφροδισίων νόσων και άλλων τινά διατάξεων», ΦΕΚ 196/Α, 22 Ιουλίου 1955.

Ν. 4095/1960, «Περί της εκ Αφροδισίων Νόσων Προστασίας και Ρυθμίσεως Συναφών Θεμάτων», ΦΕΚ 130/Α, 27 Αυγούστου 1960.

Convention for the Suppression of the Traffic in Persons and the Exploitation of the Prostitution of Others. (1949) United Nations. Ανακτήθηκε από <http://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/trafficingpersons.aspx>

United nations Economic and Social Council.(1946, July 13). *Commission on the status of Women, 1946. Journal of the Economic and Social Council*, No 29,.Ανακτήθηκε από: http://www.un.org/womenwatch/daw/csw/pdf/csw_founding_resolution_1946.pdf.

Καταστατικός Χάρτης των Ηνωμένων Εθνών. (1945). Ανακτήθηκε από <https://digitallibrary.un.org>

Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. (1948). Γενική Συνέλευση ΟΗΕ. Ανακτήθηκε από <https://www.unric.org>.

Εφημερίδες

Τραυλός, Γ. (24 Μαΐου 1954). «Η έκλυσις των ηθών και η αντιμετώπισίς της». *Χρονογράφος*. Ψηφιακή Βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων. Ανακτήθηκε από <https://digitallibrary.parliament.gr/newspapers/communities/e1523e36-269c-4131-af89-45f14e706081>.

Τραυλός, Γ. (25 Μαΐου 1954). «Η έκλυσις των ηθών και η αντιμετώπισίς της». *Χρονογράφος*. Ψηφιακή Βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων. Ανακτήθηκε από <https://digitallibrary.parliament.gr/newspapers/communities/e1523e36-269c-4131-af89-45f14e706081>

Τραυλός, Γ. (26 Μαΐου 1954). «Η έκλυσις των ηθών και η αντιμετώπισίς της». *Χρονογράφος*. Ψηφιακή Βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων. Ανακτήθηκε από <https://digitallibrary.parliament.gr/newspapers/communities/e1523e36-269c-4131-af89-45f14e706081>

Τραυλός, Γ. (27 Μαΐου 1954). «Η έκλυσις των ηθών και η αντιμετώπισίς της». *Χρονογράφος*. Ψηφιακή Βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων. Ανακτήθηκε από <https://digitallibrary.parliament.gr/newspapers/communities/e1523e36-269c-4131-af89-45f14e706081>

Τραυλός, Γ. (29 Μαΐου 1954). «Η έκλυσις των ηθών και η αντιμετώπισίς της». *Χρονογράφος*. Ψηφιακή Βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων. Ανακτήθηκε από <https://digitallibrary.parliament.gr/newspapers/communities/e1523e36-269c-4131-af89-45f14e706081>.

Τραυλός, Γ. (6 Ιουλίου 1954). «*Το αίσχος της Τρούμπας*». *Χρονογράφος*. Ψηφιακή Βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων. Ανακτήθηκε από <https://digitallibrary.parliament.gr/newspapers/communities/e1523e36-269c-4131-af89-45f14e706081>.

Λογοτεχνικά Έργα

Χατζής, Δ. (1979). *Η ώρα της Φυρονεριάς. Στο Ανυπεράσπιστοι: διηγήματα.* Αθήνα: Καστανιώτης.

Τσιφόρος, Ν. (1991). Παραμύθι για «καλές κυρίες». Στο *Τα παιδιά της Πιάτσας.* Αθήνα: Ερμής.

Κινηματογραφικές Ταινίες

Λόλα (1964). Σκηνοθεσία: Ντίνος Δημόπουλος. Παραγωγή: Finos Film.

Ευδοκία (1971). Σκηνοθεσία: Αλέξης Δαμιανός. Ελλάδα.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αβδελά, Έφη.(1985).*Ο φεμινισμός στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου: Μια ανθολογία,* Αθήνα: Γνώση.

Αβδελά, Έφη. (2005). Φθοροποιοί και ανεξέλεγκτοι απασχολήσεις: ο ηθικός πανικός για τη νεολαία στη μεταπολεμική Ελλάδα. *Σύγχρονα Θέματα: Τριμηνιαία έκδοση επιστημονικού προβληματισμού και παιδείας*, 90, 38–39. Ανακτήθηκε 28/04/2026 από <https://anemi.lib.uoc.gr/metadata/5/3/0/metadata-1453891280-555745-10391.tkl>

Αβδελά, Έφη. (2013). «*Νέοι εν κινδύνω*»: επιτήρηση, αναμόρφωση και δικαιοσύνη ανηλίκων μετά τον πόλεμο. Αθήνα: Πόλις.

Αμπατζή, Κ. Μ. (2004). *Ποτό για παρέα: έμφυλες σχέσεις, σώμα και συναίσθημα στη σεξουαλική εργασία* (Διδακτορική διατριβή). Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Σχολή Κοινωνικών Επιστημών, Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Ιστορίας.

Αμπατζή, Λ. (2007). *Το κέρασμα στα «μπαρ με κονσομασιόν»:* η διαχείριση του μη ανεκτού. Αθήνα: Ίδρυμα Κοινωνικών Ερευνών.

Αθανασάτου, Ι. (1999). *Ελληνικός κινηματογράφος (1950–1967): λαϊκή μνήμη και ιδεολογία* (Διδακτορική διατριβή). Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Βασιλειάδου, Δ. – Γκότση, Γ. (2020). Κοιτάζοντας πιο κοντά τη σεξουαλικότητα στην εγχώρια έρευνα και βιβλιογραφία. Στο Δ. Βασιλειάδου – Γ. Γκότση (επιμ.), *Ιστορίες για τη σεξουαλικότητα* (σσ. 24–34). Αθήνα:Θεμέλιο.

Γεωργούλας, Σ. (2010). Η καθημερινή ζωή στην Ελλάδα του 20ού αιώνα. Στο *Η Ελλάδα στον 19ο και 20ό αιώνα: Εισαγωγή στην ελληνική κοινωνία* (σσ. 369–382). Αθήνα: Τόπος.

Γκίνη, Σ. (2018). *Σωματεμπορία (human trafficking for sexual exploitation): το φαινόμενο, ο τυπικός έλεγχος και τα ζητήματα αποκατάστασης και αρωγής του θύματος* (Μεταπτυχιακή εργασία). Νομική Σχολή, ΕΚΠΑ.

Δημητριάδου, Χ. (2023). Το ζήτημα των δυσώνυμων οίκων. Να κλείσουν αλλά μόνον για κοινωνικούς λόγους: πορνεία, ηθικός πανικός και κρατικές πολιτικές ελέγχου στη μεταπολεμική Θεσσαλονίκη. *20ός Αιώνας: Ιστορική, Κοινωνική και Πολιτική Επιθεώρηση*, 3. Ανακτήθηκε από <https://eikostosaionas.gr/article>

Ζαββού, Α. (χ.χ.). Η Τρούμπα και ο Πειραιάς: ζητήματα ταυτότητας και ιστορίας. *Φεμινιστικά*, 6. Ανακτήθηκε 04/05/2026 από <https://feministiga.net/troumpa-peiraias-zitimata-taytotitas/>

Ζαφράς, Ι. (2018). *Κοινωνική Θεωρία και Sex Working: Κλασικές και Σύγχρονες Θεωρήσεις*. Social Policy. Ανακτήθηκε από: <https://socialpolicy.gr>

Ζαϊμάκης, Γ. (1997). *Ο κοινωνικός κόσμος των πορνείων του Λάκκου και η ποιητική της μαγκιάς (Ηράκλειο 1900–1940): αστικός χώρος και πολιτισμική διαφοροποίηση* (Διδακτορική διατριβή). Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών.

Θεοδώρου, Β. – Λούκος, Χ. (2020). Οικεία βουλήσει και καθ' υπόδειξιν προσελθούσες. Στο Δ. Βασιλειάδου – Γ. Γκότση (επιμ.), *Ιστορίες για τη σεξουαλικότητα* (σσ. 37–39). Αθήνα.

Κατσάπης, Κ. (2018). Νεαρές εκδιδόμενες κοπέλες στην Αθήνα του '60: στοιχεία κοινωνικής ιστορίας για δυστυχείς υπάρξεις. Στο Κ. Κατσάπης (επιμ.), *Οι Απείθαρχοι: κείμενα για την ιστορία της νεανικής αναίδειας στη μεταπολεμική περίοδο* (σσ. 147 - 182). Αθήνα: Οκτώ.

Κόκκαλη, Α. (1997). Ελληνικός κινηματογράφος και αντιδικτατορικό φοιτητικό κίνημα. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 92–93, 127–128. <https://doi.org/10.12681/grsr.708>

Κοσφολόγου Α.(2012). *Η ιδεολογία της γυναικείας σεξουαλικότητας: αναπαραστάσεις και συγκρότηση προτύπων στον ελληνικό κινηματογράφο*. (Διδακτορική διατριβή).Σχολή Νομικών, Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών. Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης. Τομέας Κοινωνικής θεωρίας και Κοινωνιολογίας ΕΚΠΑ.

Κουλιάκη, Χ. (2023). *Πορνεία, παραβατικότητα και μηχανισμοί κοινωνικού ελέγχου στο όνομα της ηθικής και της δημόσιας υγείας στην περιοχή της Ροδόπης 1936–1944* (Διδακτορική διατριβή). Ιόνιο Πανεπιστήμιο.

Κούλη, Χ. (2019). *Περιθωριακές ταυτότητες στο ελληνικό μεταπολεμικό διήγημα* (Μεταπτυχιακή εργασία). Τμήμα Νεοελληνικής Φιλολογίας, ΕΚΠΑ.

Κυραμαργιού, Ε. (2015). *Δραπετσώνα: οικιστική συγκρότηση και κοινωνικοί μετασχηματισμοί σε ένα εργατικό προάστιο: 1922–1967: ένας κόσμος στην άκρη του κόσμου* (Διδακτορική διατριβή). Πανεπιστήμιο Αιγαίου.

Λαζός, Γ. (2010). *Πορνεία και διεθνική σωματεμπορία στη σύγχρονη Ελλάδα: Η εκδιδόμενη* (3η έκδ.). Αθήνα: Καστανιώτης.

Λεβεντάκος, Δ. Λαϊκός εξπρεσιονισμός. Στο Γ. Σολδάτος (επιμ.), *Αλέξης Δαμιανός. Θεσσαλονίκη: Φεστιβάλ Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης.*

Λιακός, Α. (2024). *Ο ελληνικός 20ός αιώνας.* Αθήνα: Πόλις.

Λούση, Α. (2023). *Η εικόνα της πόρνης στον ιταλικό νεορεαλισμό και στον ελληνικό κινηματογράφο μέσα από τις ταινίες Οι νύχτες της Καμπίρια, Μάμα Ρόμα, Ποτέ την Κυριακή, Ευδοκία (Μεταπτυχιακή εργασία).* Τμήμα Επικοινωνίας και ΜΜΕ, ΕΚΠΑ.

Mazower, M. (επιμ.). (2004). *Μετά τον πόλεμο: Η ανασυγκρότηση της οικογένειας, του έθνους και του κράτους στην Ελλάδα, 1943–1960* (μτφρ. Ε. Θεοφυλακτοπούλου, επιμ. ελληνικής έκδ. Γ. Καστανάρας, 2η αναθ. έκδ.). Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Μπουρούτης, Α. (2023). «Χαρακτηρισμένη ως άσεμνος γυναίκα»: κοινωνικό περιθώριο και πορνεία στη μεταπολεμική Ελλάδα. *Τα Ιστορικά*, 76, σ. 203–229. Αθήνα: Μέλισσα – Μουσείο Μπενάκη.

Νικολαΐδου, Ε. (2022). *Στα σπίτια της αμαρτίας, χθες και σήμερα.* Αθήνα: Κάκτος.

Παπαστεφανάκη, Α. (2005). Θωμάς Δρίκος, Η πορνεία στην Ερμούπολη το 19ο αιώνα (1820–1900). *Μνήμων*, 27, 318–324. <https://doi.org/10.12681/mnimon.827>

Πισιμίσης, Β. (2022). *Τρούμπα, Βούρλα, Λιμάνι: χώρος και μνήμη του πειραιϊκού περιθωρίου στον 20ό αιώνα.* Αθήνα: Μωβ.

Ποθουλάκη, Α. (2017). *Διεθνική σωματεμπορία (“trafficking”) και ηθικά ζητήματα (Διδακτορική διατριβή).* Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Πολίτης, Α. (2002). *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας.* Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.

Ροδίτη, Β. (2015). *Πειραιάς: Από τα Βούρλα στην Τρούμπα. Συνυφάνσεις σεξουαλικότητας και κυριαρχίας στον αστικό χώρο (Μεταπτυχιακή εργασία).* Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.

Σολδάτος, Γ. (1979). *Ιστορία του ελληνικού κινηματογράφου.* Αθήνα: Νεφέλη.

Σολδάτος, Γ. (2023). *Αλέξης Δαμιανός: Η υπέρβαση της σύγκρουσης.* Αθήνα: Αιγόκερως.

Τζανάκη, Δ. (2016). *Ιστορία της [μη] κανονικότητας: Η Σφίγγα πρέπει ν' αυτοκτονήσει, ο Οιδίποδας επικρατεί. Εισαγωγή στην ιστορία του εκθλυσμού, της υστερίας, του αυνανισμού, της ομοφυλοφιλίας και της πορνείας στον Μεσοπόλεμο.* Αθήνα: Ασίνη.

Τζανάκη, Δ. (2018). Πορνεία και «ανελευθερία» στον Μεσοπόλεμο. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 150(150), 111–149. <https://doi.org/10.12681/grsr.17962>

Τζανάκη, Δ. (2020). Η «ψυχική ασθένεια» της «κοινής γυναίκας/ζωής»: Ο αστικός βιοϊατρικός λόγος στην υπεράσπιση του καπιταλισμού. *Φεμινιστικά / Feministika*, 3. Ανακτήθηκε από <https://feministika.net/physiki-astheneia-tis-koinis-gynaikas>

Τζανάκη, Δ. (2021). *Υγεία, Καύλα, Επανάσταση*. Αθήνα: Ασίνη.

Τζιτζίκος, Α. (2014). *Κρατικός έλεγχος και κανονιστικοί λόγοι για την πορνεία και τα αφροδίσια νοσήματα στην Ελλάδα των αρχών του 20ού αιώνα* (Μεταπτυχιακή εργασία). Πανεπιστήμιο Κρήτης.

Τσαγκαλγκάνου, Γ. (2001). *Η διεθνική σωματεμπορία – trafficking*. Αθήνα: Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας (Κ.Ε.Θ.Ι.).

Φουκώ, Μ. (1978). *Ιστορία της σεξουαλικότητας* (Τόμ. 1: Η δίψα της γνώσης, Γκ. Ροζάκη, μτφρ.). Αθήνα: Ράππα.

Χανιωτάκης, Ι. (2011). Κοινωνική και πολιτική οριοθέτηση των σωμάτων στον κινηματογράφο: Ταυτότητες φύλου στην Ευδοκία του Α. Δαμιανού. Στο *Ταυτότητες στον ελληνικό κόσμο (από το 1204 έως σήμερα): Πρακτικά Δ' Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών* (Τόμ. 4, σσ. 407–419). Ευρωπαϊκή Εταιρεία Νεοελληνικών Σπουδών.

Χρονάς, Γ. (2024). *Η γυναίκα της Πάτρας*. Αθήνα: Οδός Πανός.

Ψαρρά, Α. – Φλωρεντίν, Ι. (1980). Πορνεία: συστήματα ρύθμισης και καταστολής. *Σκούπα για το γυναικείο ζήτημα*, 4, σ. 18–27.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Bouroutis Andreas, “Social marginalization and prostitution in postwar Greece. The United Nations and the Greek state”, *Balkanistica* (forthcoming), pp. 1-32.

Bouroutis Andreas, “The Final Solution in Corfu: Implementation and Coordination of Various Agencies”, *Yad Vashem Studies*, 52:2 (2024), pp. 99-129.

Dolinsek, S., & Hearne, S. (2022). Introduction: Prostitution in twentieth century Europe. *European Review of History: Revue europeenne d'histoire*, 29 (2), 121 – 144. <https://doi.org/10.1080/135074862022.2029361>.

Goffman, E. (2001). *Στίγμα: Σημειώσεις για τη διαχείριση της φθαρμένης ταυτότητας* (Δ. Μακρυγιάννη, εισ.-μτφρ.). Αθήνα: Αλεξάνδρεια. (Πρώτη έκδοση 1963).

Hantzaroula, P. (2017). Prostitution in Athens. Στο J.-M. Chaumont, M. Rodriguez Garcia & P. Servais (eds.), *Trafficking in Women 1924–1926: The Paul Kinsie Reports for the League of Nations*. Geneva: United Nations Publications.

Herzog, D. (2022). *Η σεξουαλικότητα στην Ευρώπη στον 20ό αιώνα: Μια ιστορία* (Ε. Αβδελά, επιμ. & Π. Μαρκέτου, μτφρ.). Αθήνα: Gutenberg.

Karagianni, E. (2024). Prostitution in the Greek Cinema of the 1950s and 1960s: From Regulation to Socialization of Desire. *Online Journal of the Department of Letters and*

Foreign Languages, Hyperion University Romania, 13. Ανακτήθηκε από
<http://litere.hyperion.ro/hypercultura/>

Vertoudaki, E. (2024). *Repräsentationen der Prostituierten und Diskurse über Prostitution in der Zwischenkriegszeit: Der Fall der Vourla von Drapetsona* [Masterarbeit, Freie Universität Berlin].

Υπεύθυνη Δήλωση Συγγραφέα:

Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν.1599/1986, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής μου εργασίας, δεν προσβάλλει κάθε μορφής δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας, προσωπικότητας και προσωπικών δεδομένων τρίτων, δεν περιέχει έργα/εισφορές τρίτων για τα οποία απαιτείται άδεια των δημιουργών/δικαιούχων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον και πληρούν τους κανόνες της επιστημονικής παράθεσης.

